

De amore et dilectione Dei

Albertanus Brixiensis

Liber I

Incipit liber de amore et dilectione dei et proximi et aliarum rerum et de forma vitae liber primus.

Initium mei tractatus sit in nomine Domine, a quo cuncta bona procedunt, et a quo est omne datum optimum, et omne donum perfectum descendens a patre luminum. Quanto amore quantaque dilectione mea paterna caritas tuam diligat filialem subiectionem, vix tibi possem narrare, vel lingua mea posset aliquatenus explicari.

Volens igitur ego Albertanus te filium meum Vincentium bonis moribus conformare, ac de amore et dilectione Dei et proximi et aliarum rerum et de forma vitae instruere, in primis duo credo tibi fore precipue necessaria: doctrinam videlicet ac loquelam. Primo enim debes discere, postea vero loqui. Nam ut ait Ihesus filius Sirac, "Ante iudicium para iustitiam, et antequam loquaris discere." Et Salomon dixit, "Qui prius loquitur quam discat, ad contemptum et irrisum properat." Doctrinam ergo primo audias, deinde animo discas, postea vero mente retineas; animo enim vivimus, animo adiscimus, mente vero retinemus.

[Caput I.]

De doctrina.

Doctrinam igitur audire debes, ut habeas scientiam. Nam ut ait Salomon, "Qui diligit doctrinam, diligit scientiam; qui autem odit increpationes insipiens est." Et alibi, "Accipite disciplinam meam, et non pecuniam; doctrinam magis quam aurum eligit." Et alibi, "Qui altam facit domum suam querit ruinam, et qui evitat discere incidet in mala." "Doctrina enim bona dabit gratiam." Et alibi, "Cor prudens possidebit scientiam, et auris sapientum querit doctrinam." Et alibi, "Non cesses, fili, audire doctrinam, nec ignores sermones scientie." Et alibi, "Ingrediatur ad doctrinam cor tuum, et aures tue ad verba scientie." Et Ihesus filius Sirac dixit, "Fili, a iuventute tua excipe doctrinam, et usque ad canos invenies sapientiam." Et alibi, "Doctrinam oris audite, fili; et qui custodierit illam non peribit labiis suis, nec scandalizabitur in operibus nequissimis." Et alius sapiens dixit,

Cum sine doctrina nil proficiat medicina,
Nec sine doctrina fugiat lepus ora canina,
Nec sine doctrina pupem ferat unda marina,
Nec sine doctrina panem det trita farina.
Audi doctrinam, si vis vitare ruinam.

Doctrina vero tua initium habeat, sed te vivente ut mens tua alatur non debet habere finem; mens enim hominis discendo alitur et vivendo at audiendi ratione ducitur, finem non debet habere. Ut ait sapiens in lege, "Et si pedem in sepulcro haberem, adhuc discere vellem." Et alibi dicitur, "Discendo non defeceris; idem enim debet esse finis discendi quem et vivendi." Idem et Cato ait,

Instrue preceptis animum, ne discere cessas;
Nam sine doctrina vita est quasi mortis ymago.
Et alibi,
Cum tibi contingerit studio cognoscere multa,
Fac discas multa, vita nescire doceri.
Et alibi,
Discere ne cessas, cura sapientia crescit:
Rara datur longo prudentia temporis usu.
Et iterum,
Disce sed a doctis, indoctos ipse doceto:
Propaganda etenim est rerum doctrina bonarum.
Nam qui alios docet se ipsum instruit. Inde Martialis dixit,
Discendi modus enim, dum te nescire videbis;
Disce, sed assidue; disce, sed ut sapias.
Sumpta parum, prodest, que mox emittitur esca;
Bos, quibus est pastus, ruminat hec eadem.

Semper ergo discendum est, quia ut ait Seneca, "Dediscis, si nichil discis." Nec debes cessare acquirere doctrinam vel scientiam propter pudorem. Ut ait quidam philosophus, "Qui brevi tempore pro pudore disciplinam non patitur, omni tempore in pudore insipientie permanebit." Et alius dixit, "Quicumque erubuerit sapientiam investigare ab aliis, magis erubescet eandem a seipso requiri."

Investigare igitur doctrinam debes a peritioribus. Ait enim Cassiodorus, "Semper gratum est de doctrina loqui cum peritioribus. Propter verecundiam ergo non debes cessare a quolibet discere." Ait enim Cato,

Ne pudiat que nescieris te velle doceri:
Scire aliquid laus est; culpa est nil discere velle.
Inde Plato dixit, "Malo enim aliena pudenter adiscere, quam mea impudenter ignorare."

[Caput II.]

De locutione et cohibendo spiritu et lingua cohercenda.

Post doctrinam dixi tibi loquela fore necessaria, que loquela sive loquelasive locutio a spiritu procedit. Et per spiritum ad os producit, atque lingue artificio exercetur. Ad hoc ergo ut locutio tua bona et recta sit utilisque permaneat, in primis debes cohibere spiritum tuum, ne prorumpat ad os tuum, et linguam inducat ad locutionem inutilem. Nam ut ait Salomon in Proverbiis, "Sicut urbs patens et sine murorum ambitu, ita vir qui non potest cohibere spiritum suum."

Secundo debes custodire os tuum, et hostium circumstantie labiis tuis apponere, et ori tuo frenos rectos, et verbis tuis facere stateram. Nam ut Salomon sit in Proverbiis, "Qui custodit os suum custodit animam suam; qui autem inconsideratus est ad loquendum, sentiet mala." Et propheta rogavit Dominum dicens: "Appone ori meo custodiam, et hostium circumstantie labiis meis." Et Ihesus filius Syrach dixit, "Si tibi est intellectus, responde proximo; sin autem, sit manus tua super os tuum, ne capiaris in verbo indisciplinato, et confundaris." Et alibi,

Aurum tuum et argentum confla, et verbis tuis facito stateram, et frenos ori tuo rectos; et attende ne forte labaris in lingua, et cadasin conspectu insidiantium tibi, et sit casus tuus insanabilis in morte.

Freno itaque ori tuo inposito, cum a sapiente dicatur, "Mors et vita in manu lingue," et alibi, "Verbosa lingua malitis indicium est," et in proverbiodicatur, "Osse caret lingua, sed frangit dorsa maligna," et a Seneca dicatur, "Cotidiana fornax nostra est lingua," oportet te linguam tuam coartare, cohercere, conpescere, atque prout possibile est, dogmare. Nam ut ait Cato,

Virtutem primam puto compescere linguam;

Proximus est ille Deo, qui sit ratione tacere.

Ideo autem dixi "prout possibile est," quia ut ait beatus Iacobus in epistolasua, "Natura bestiarum, et serpentium, ac volucrum, et ceterorum domaturet domita sunt a natura humana. Linguam autem suam nemo domare potest." Sed licet lingua ad plenum dogmari non possit, cohercenda est tamen et coartanda ut sit verax et non mendax. Secundum verbum Domini qui ait, "Sit sermo vester, est, est: non, non: quod amplius est, a malo."

Linguam enim mendacem et seminantem inter fratres discordiam odit Dominus, et detestatur anima eius. Unde Salomon ait, "Sex sunt quae odit Dominus, et septimum detestatur anima eius: oculos sublimes, linguam mendacem, cormachinans cogitationes pravas, proferentem mendacium, testem fallacem, pedes veloces ad currendum in malum, et manus veloces ad effundendum sanguinem, et seminantem inter fratres discordias." Et alibi in Ecclesiastico legitur, "Pocius diligendus est fur quam assiduus in mendacio." Et alius dixit, "Acquiesce veritati sive a te prolata sive tibi oblata." Nam ut ait Cassiodorus, "Pessima consuetudo est despiciere veritatem." Et veritatem intelligo puram, in qua nichil immisceatur falsitatis. Nam ut idem ait, "Bonum est verum, si non aliquid illi immisceatur adversi."

Super omnia post Deum veritas est collenda, quae sola Deo homines proximos facit cum et ipse Deus veritas sit. Et alibi Ihesus Syrac dixit, "Ante omnia opera tua verbum verax precedat te, et ante omnem actum consilium stabile." Et alibi Salomon rogavit Dominum, dicens: "Duo rogavi te, Domine, ne deneges mihi antequam moriar: vanitatem et verba mendacij longe fac a me."

Ita ergo veritatem loqui debes, ut dictum tuum habeat pondus iuris iurandi, et nil intersit tuam simplicem assertionem, et iusiurandum. Nam Seneca dixit, "Dictum, cuius non habet iuris iurandi pondus, eius quoque iuris iurandi pondus vile est." Et sic veritatem sequendo aliis semper bene poteris respondere. Nam ut ait quidam sapiens, "Levis responsio veri [ubi?] veritatis est administratio." Et alibi dictum est, "Non multum laborat qui falsitatem veritatis allegatione concludit;" iuxta illud, "Qui verum dicit non laborat." Cohercenda etiam lingua est ut non loquatur dolum. Ut ait propheta, "Prohibe linguam tuam a malo, et labia tua ne loquantur dolum." Et etiam beatus Petrus in epistolasua prima dixit,

Qui enim vult vitam diligere, et videre dies bonos, coherceat linguam suam a malo, et labia sua ne loquantur dolum. Declinet a malo, et faciat bonum: inquerat pacem, et sequatur eam: quia oculi Domini super iustos, et aures eius ad preces eorum: vultus autem Domini super facientes mala.

Refrenanda est etiam lingua ut sit dulcis et suavis et graciosae et bene et bona loquatur. Nam ut ait Ihesus filius Sirac, "Tibi et psalterium suavem faciunt melodiam; et super utraque lingua suavis." Et alibi, "Verbum dulce multiplicat amicos et mitigat inimicos, et lingua cum charis graciosae in bono homine habundat." Et alibi, "Favus mellis verba composita; dulcedo anime et sanitas ossium." Et quidam alius dixit, "Principium amicitiae est bene loqui, maledicere vero

exordium inimicitiarum." Et Pamfilius dixit,"Excitat et nutrit facundia dulcis amorem." Bona enim locutio valde utilisest atque a sapientibus affaectanda. Unde Seneca in libris epistolarumdixit, "Quicquid bene dictum est ab ullo, meum est." Refrenanda est eciamlingua ut sit mollis, et molles faciat responsiones. Nam ut dixit sapiens,"Mollis responsio frangit iram; sermo quoque durus suscitatur furorem."

Cohercenda est eciam lingua ut non proferat inania verba. Ut ait SenecaDe Formula Honestae Vite, "Sermo quoque tuus non sit inanis, sed aut consoletur, aut doceat, aut precipiat, aut moneat."

Refrenanda est eciam lingua ut non habeat dentes, vel mordaces ammonitionesvel reprehensiones, sed benignas. Nam idem Seneca, "Sales tui sine dentesint, ioci sine vilitate, risus sine cachino, vox sine clamore, incessus sine tumultu, quies sine desidia, et cum ab aliis luditur, tu aliquid facti excogitabis honesti."

Refrenanda est eciam lingua ut non proferat turpia verba, vel verba impropria, vel inhonesta. Nam ut ait Apostolus, "Turpia colloquia bonos mores corrumpunt." Et Seneca dixit, "A verbis quoque turpibus abstineto, quia licentia eorum imprudentiam nutrit." Et Ihesus filius Syrach dixit, "Homo assuetus in verbis impropria in omnibus diebus suis non erudietur." Et Socrates dixit, "Que facere turpe est, ea nec dicere honestum puto." Et alius dixit, "Non solum oculos castos convenit habere, sed linguam."

Refrenare et compescere debes insuper linguam tuam ut sit tarda ad loquendum, et ad iudicandum, et ad respondendum et non velox. Unde dixit sanctus Iacobus, "Esto velox ad audiendum: et tardus ad iram." Et Salomon ait, "Qui prius respondet quam audiat, stultum se esse demonstrat et confusione dignum." Et alibi, "Vidisti hominem velocem ad loquendum? Stultitia magis speranda est quam illius correptio." Et quidam philosophus dixit, in hoc tamen incumbet libentius audias quam loquaris: "Auribus frequentius utere quam lingua." Et alius dixit, "Ne properes respondere, donec fuerit finis interrogationis." Unde quidam philosophus dixit, "Serve silentium, donec loqui fuerit tibi necessarium." Nam ut ait Seneca, "Magna res est vocis et silentii temperamentum." Et Cassiodorus dixit, "Hec est regalis proculdubio virtus, tardius in verbis prorumpere, et celerius necessaria sentire." Et Salomon dixit, "Tempus tacendi, et tempus loquendi." Et Paulus dixit in epistola ad Collocenses, "Sermo vester semper in gratia sale sit conditus, ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere." Et alibi dicitur, "Optimum iudicem existimo qui cito intelligit et tarde iudicat." "Deliberare enim utilia, mora est tutissima." "In iudicando enim criminosa est celeritas." Unde consuevit dici, "Ad penitendum properat qui cito iudicat." Et eciam dicitur, "Mora omnis odiosa est, sed sapientem facit."

Cohercenda est eciam lingua ut non certet de ea re que non molestat. Unde Ihesus filius Syrach dixit, "De ea re que te non molestat ne certaveris." Similiter, de dicto quod te non molestat, certare non debes, vel alium deridere. Ait enim Cato,

Alterius dictum aut factum ne carpseris unquam,
Exemplo simili ne te derideat alter.

Nam per nimiam altercationem animus audientis turbatur, et in malivolentiam quandoque inducitur, et eciam in errorem ammissa veritate frequenter labitur. Unde quidam philosophus dixit,

"Nimium altercando veritas ammittitur."

Refrenanda eciam est lingua ut taceat ne multa verba effundat. Nam ut ait Ieronimus, "Tacere qui nescit loqui;" nescit ergo stultus loqui, tacerenon potest. Unde quidam sapiens interrogatus, cur tantum taceret, an quia stultus esset, respondit: "Stultus tacere non potest." Salomon tamen dixit, "Stultus quoque, si tacuerit, sapiens reputatur." Et Cassiodorus dixit, "Tacens plerumque despicabilis videtur, et si cum lingua nobilitat: semper remanet in honore."

Omnia siquidem bona accumulatur lingua disserta. "Sapienti enim magis expedit tacere pro se, quam loqui contra se, quia neminem tacendo, multos loquendo circumventes vidimus." Unde Cato ait,

Nam nulli tacuisse nocet, sed nocet esse locutum.

In dubio enim magis expedit tacere quam loqui. Unde quidam philosophus dixit, "Si dicere metuas, unde poeniteas, melius est *non*, quam *sic*."

Nimis enim loqui ad stultitiam, tacere vero ad prudentiam spectat. Tacendo enim quandoque gloriam consequimur, iniuriam fugimus, multaque mala fugamus. Quare in libro De Summo Bono scriptum est, "Gloriosius est tacendo iniuriam fugere, quam respondendo superare."

Locutio enim et responsio semper bona et certa esse debet. Quare quidam philosophus inquirenti cuidam sapienti quomodo posset optime dicere, respondit: "Si non dixeris nisi quod bene scieris; multa certe verba effundere stultitia est." Unde dicitur, "In multiloquio non deest peccatum." Et Salomon in Ecclesiastico dixit, "Multas curas secuntur sompnia, et in multis sermonibus invenitur stultitia." Et alibi, "In omni opere erit habundantia; ubi autem sunt verba plurima, ibi frequenter egestas." "Nichil ergo eque proderit quam quiescere, et nimium cum aliis loqui, secum multa," ut Seneca in epistolis dixit. Moderate tamen loqui et tacere debemus. Unde Panfilus dixit, "Nec nimium taceas, nec superflua verba dicas." "Audias ergo plurima; paucavero respondeas," ut quidam sapiens ait. Conspicienda est insuper lingua ut non sit clamorosa, nec vocem emittat audacem. Ait enim Seneca in epistolis, "Quemadmodum sapienti viro incessus modestior convenit, ita oratio pressa, non audax." Et alibi idem ait, "Imperatorum consuetudo est vociferare de longe."

Coartari eciam debet lingua ut non sophisticè loquatur. Nam ut ait Ihesus filius Syrac, "Qui sophisticè loquitur odibilis est; omni re defraudabitur. Non enim data est illi a Domino gratia."

Item ut non loquatur obscura vel ambigua, sed clara et aperta. Nam ut ait sapiens, "Sanctius est mutum esse, quam quod nemo intelligat dicere." Et lex dicit, "Nichil interest, neget quis an taceat interrogatus an obscurè respondeat, ut incertum dimittat interrogantem." "Hec ergo sit propositi nostri summa: quod sentimus loquamur, quod loquimur sentiamus: concordet sermo cum vita," ut Seneca in epistolis ait.

Cohercenda est insuper lingua ne murmuretur. Ait enim Paulus in epistola prima ad Corinthios, "Neque murmuraveritis, sicut quidam eorum murmuraverunt, et perierunt ab exterminatore." Et Salomon dixit, "Custodite vos a murmuratione neque nichil prodest, quoniam

responsum obscurum in vacuum non ibit."

Istud denique tua cognoscat discretio, quod sicut linguam tuam debesrefrenare et spiritum cohibere circa tuos sermones, ita non debes accommodarecor tuum vel aures tuas cunctis sermonibus aliorum. Dixit enim Salomon,"Cunctis sermonibus qui dicuntur ne accommodes cor tuum, ne forte audiasservum tuum maledicentem tibi: scit enim tua conscientia quia et tu crebromaledixisti aliis." Et Seneca in epistolis dixit, "Claudende sunt auresmalis vocibus." Et Cato dixit,

Cum recte vivas, ne cures verba malorum,
Arbitrij non est nostri, quod quisque loquatur.

Deum igitur invoca, toto affectu ab eo postula, ut ori tuo frenum inponat,linguamque tuam et spiritum tuum taliter compescat et domet, quod tuamloquelam ad eius servitium sanctum valeas exercere.

[Caput III.]

De doctrina amoris et dilectione Dei.

Doctrina igitur tua ab amore et dilectione Dei initium capiat. Quiaut ait Cassiodorus, "Ad omnia redditur habilis, quem inbuit doctrina celestis."Et iterum, "Semper bene geritur, si celestis metus humanis moribus apponatur."Tua itaque intelligibilis discretio cognoscat quia amor alius est divinus,alius humanus, alius vero ad res alias humanas et temporales se inclinat.Unde in primis videndum est quid sit amor, qualiter intret mentes hominum,et inde dicatur amicus, et quis sit verus amicus, et quomodo acquiraturamor et dilectio Dei, et quomodo retineatur.

Amor Dei "est caritas de corde puro, conscientia bona, et fide non ficta."Que etiam dicitur "finis precepti," de qua mentionem facit beatus Paulusin epistola prima ad Thimotheum in principio. Vel dicas Dei amor est vehemenscordis et anime ac mentis applicatio ad Deum diligendum. Unde Dominus dixitin evangelio, "Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex totamente tua, et ex tota anima tua, et proximum tuum sicut teipsum." Oriturautem amor Dei a gracia Dei patris. Unde dixit Dominus Ihesus Christus,"Nemo potest venire ad me, nisi Pater meus traxerit eum." Subaudi: pergratiam ad nostri amorem.

Intrat vero mentes hominum amor Dei per aurec Dei inspiratione. Namsicut beata Dei genitrix virgo semper Maria angelo annunciante per auresconcepit filium Dei Dominum nostrum Ihesum Christum, ita amor Dei et illiusdilectio intrat per aures corda et mentes hominum Dei inspiratione, cumde Deo nobis aliquid annunciat. Dicitur autem amicus omni custos unus.Est ergo verus amicus per excellentiam, hoc est Deus. Ille enim solus potestanimum tuum custodire et animam tuam salvare. Ille namque talis est amicus,et taliter nos omnes diligit quod omnes vult salvari et neminem perire,et gaudet adeo super peccatoribus penitentiam agentibus: ut "maius gaudiumsit ei super uno peccatore penitentiam agente, quam super nonaginta novemiustis," ut in evangelio dicitur.

Et talis est amicus quod etiam servos vocavit amicos, dicendo apostolis, "Vos amici mei estis." Et etiam cum veniret Iudas ad tradendum eum, vocavit eum amicum, dicendo ei, "Amice, ad quid venisti?"

Et non tantum nos diligit, sed etiam omnia nobis bona tribuit, et pro nobis creavit omnia, et omnia inspirat. Ut ait Apostolus, "Deus, qui fecit mundum, et omnia que in eo sunt, hic Dominus est celi et terre, et nullo indigens creavit omnia, et omnia inspirat: fecitque de uno omnem hominem habitare super universam faciem terre."

Illius ergo amorem toto affectu conplexere ut eius amicitias efficiar. Nam si eum dilexeris ipse te diligit, ut ipsemet dixit: "Ego diligentes me diligo." Et Apostolus in epistola ad Romanos dixit, "Scimus autem quoniam diligentes Deum omnia cooperantur in bonum." Et etiam in Ysaia scriptum est, "Quid oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, que preparavit Deus diligentibus his qui diligunt eum."

[Caput IV.]

Quomodo acquiritur amor Dei et dilectio Dei per fidem.

Amor autem et dilectio Dei acquiritur per fidem, spem, et karitatem. Per fidem vero que secundum Apostolum dicitur, "Sperandarum rerum substantia, argumentum non apparentum," acquiritur amor et dilectio Dei. Unde Apostolus dixit,

Sancti per fidem vicerunt regna, operati sunt iustitiam, adepti repromissiones, obtulerunt ora leonum, et extinxerunt impetum ignis, effugerunt acciem gladii, convolaverunt de infirmitate, fortes facti sunt in bello, castra everterunt exterorum: acceperunt de resurrectione mortuos suos.

De qua sanctus Iohannes episcopus dixit,

Fides est religionis sanctissime fundamentum, karitas vinculum, amoris subsidium; hoc sanctitatem firmat, castitatem roborat, dignitatem exornat; in pueris splendet, in iuvenibus floret, in provectis apparet; gubernat sexus, gradus provehit, officia cuncta custodit; in paupere grata est, in mediocri lecta, in locuple honesta. Fides amicitias servat, copulat, artes commendat, nullum despicit, nullum contempnit, nulli deest, nisi qui ei forte defuerit. Fides mandata tenet, precepta servat, promissa consummat. Fides familiares efficit Deo; amicos constituit ergo.

Quam fidem etiam Seneca epistolarum commendat, dicens: "Fides sanctissimum humani pectoris bonum est, que nulla necessitate ad fallendum cogitur, nullo corrumpitur premio." Et Tullius De Amicitia commendavit fidem, dicens: "Fiduciam autem stabilitatis constantieque est, quam in animo gerimus, fides." Neque enim fidum potest esse multiplex ingenium et tortuosum. Et fides ita placuit Deo, quid Dominus noster Iesus Christus neminem sanabat, nisi firmam fidem in eo haberet. Habentes autem firmam fidem sanabat. Insuper et salvabat, dicendo, "Fides tua te salvum fecit," ut dixit ceco cui visum restituit, et leproso quem mundavit, et multis aliis.

In fide enim ministrare debes virtutem, ut beatus Petrus in epistola sua secunda ait, dicens:

Vos autem curam omnem subinferentes, ministrare in fide vestra virtutem, in virtute autem scientiam, in scientia autem abstinenciam, in abstinencia autem patientiam, in patientia pietatem, in pietate autem amorem fraternitatis caritatem.

Per fidem certe homo Deo ut placuit ut latro in cruce, et sine fide displicet homo. Unde Apostolus ait, "Impossibile sine fide aliquem placere Deo." Et per fidem etiam vincimus mundum. Unde beatus Iohannes in epistola suadixit, "Hec est victoria que vicit mundum, fides nostra." Et etiam ex fide iusti vivunt. Unde Apostolus in epistola ad Romanos dixit, "Iustus autem ex fide vivit."

Et intelligo fidem catholicam, hoc est universalem, quam Romana ecclesia docet, colit et veneratur, secundum quod in "Quicumque vult," et in "Credo in Deum" continetur. Et intelligas fidem vivam et non mortuam; hoc est bonis operibus vestitam. Nam ut ait Apostolus, "Fides sine operibus mortua est." Et licet in operibus quandoque successit desit, quia opera non sortiuntur effectum, fides tamen propter hoc non est derelinquenda. Nam dixit quidam sapiens, "Malo mihi successum deesse quam fidem." Nam ut quidam sapiens dixit, "Fidem qui perdit, quo se servet non est relictum." Et intelligas fidem firmam et indubitam. Nam de facto Dei nullo modo debes dubitare. Beatus Petrus apostolus, cum Dominus Ihesus Christus ambularet super aquas maris, dixit ei: "Si tu es Dominus, iube venire ad te." Et cum iuxta preceptum Dei ambularet super aquas maris, dubitavit. Unde statim cepit submergi propter dubitationem. Quare Dominus apprehendens eum per manum sublevavit eum, dicens: "Modice fidei, quare dubitasti?"

Et alibi beatus Iacobus in epistola sua prima dixit,

Si quis autem vestrum indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus habundanter, et non improperat: et dabitur ei. Postulet autem in fide nichil hesitans: qui enim hesitat, similis est fluctui maris, qui a vento movetur et circumfertur: non ergo extimet homo ille quod vir duplex animo inconstans est in omnibus viis suis.

Et etiam Dominus in evangelio dixit,

Amen dico vobis, si habueritis fidem, et non hesitaveritis, si montiet huic dixeritis: tolle, et iacta te in mare, fiet. Et omnia quecumque pecieritis in oratione credentes, accipietis.

Et in Ecclesiastico dicitur, "Cor ingrediens duas vias non habebit requiem, et pravi cordis nullis scandalizabitur." Et Seneca in epistolis dixit, "Qui, quo destinavit, pervenire vult, unam sequatur viam, et non per multas vagetur." Et alibi, "Vita sine proposito vaga est: nichilque turpius dubio et incerto actu."

[Caput V.]

Per spem.

Per spem autem acquiritur amor et dilectio Dei. Spes est expectatio certa future beatitudinis. De qua spe namque dicitur, "Spera in Deo, et fac bonitatem." "Inquire pacem, et persequere eam." Et alibi, "Iacta cogitatum tuum in Domino, et ipse te enutriet." Et alibi, "Revela Domino viam tuam, et spera in eo, et ipse faciet."

Salvat enim Dominus omnes sperantes in se, ut ait propheta: "Mirificam misericordias tuas,

qui salvos facis sperantes in te." Nam sperantes firmiter in Domino ab eo proteguntur et liberantur ab eo, nec confunduntur, nec infirmantur, et ab eo redimuntur et pascuntur etiam in divitiis eius. Ut ait propheta, "Et sperent in te qui noverunt nomen tuum, quoniam non dereliquistuerunt te, Domine." Et alibi, "Deus meus, inpolluta via eius, eloquia Domini igne examinata, protector est omnium sperantium in se." Et alibi, "In te speraverunt patres nostri; speraverunt, et liberasti eos. Ad te clamaverunt, et salvi sunt; in te speraverunt, et non sunt confusi." Et alibi, "Iudica me, quoniam ego in innocentia mea ingressus sum, in Domino sperans non infirmabor." Et alibi, "In te, Domine, speravi; non confundar in aeternum; in iustitia tua libera me." Et alibi, "Redimet Dominus animas servorum suorum, et non dereliquit omnes qui sperant in eo." Et alibi, "Spera in Domino, et fac bonitatem: et inhabitabis terram, et pascaris in divitiis eius." Et alibi, "Adiuvabit eos Dominus, et liberabit eos; eruet eos a peccatoribus, et salvabit eos, quia speraverunt in eo." Et alibi dixit Apostolus in epistola ad Romanos, "Speremus enim salvi facti sumus. Spes autem que videtur, non est spes." Et nota quod "spes est ultimum malorum solatium," ut dixit Seneca De Legalibus Institutis.

[Caput VI.]

Per karitatem.

Per caritatem autem acquiritur amor et dilectio Dei, quia per illam omnes virtutes et omnia bona condiuntur. Nam ut ait beatus Petrus in epistola sua prima, "Caritas operit multitudinem peccatorum." Adeo ut dicatur, "Habeas caritatem et fac quicquid vis." Nam "Deus caritas est: et qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo," ut beatus Iohannes in epistola sua dixit.

Est autem karitas, secundum Augustinum, animi motus ad serviendum Deo propter se, et sibi et proximo propter Deum. Et caritatem habeas secundum quod in epistola sancti Pauli diffinitur, et amicus Dei reputaberis. Intelligo etiam caritatem, id est, elemosinam. Unde dicitur, "Date elemosinam: et omnia munda erunt vobis." Et alibi dicitur per sapientem, "Qui obturata aurem suam ad clamorem pauperis, ipse clamabit, et non exaudietur." Et alibi, "Qui dat pauperi non indigebit: qui autem despicit deprecantem sustinebit penuriam." Et Seneca dixit, "Habet in adversis consilia, qui in prosperis commodat." Et alibi filius Sirac dixit, "Elemosina viri quasi saculum cum ipso." Et alibi Ysaïas dixit,

Frangere panem tuum esurienti, et egenos vagosque unduc in domum tuam; si videris nudum, operi eum, et carnem tuam ne despexeris. Tunc erumpet quasi mane lumen tuum; et sanitas tua orietur.

Nunquam enim Deus melius cognoscitur quam per fractionem panis causa elemosine faciende, quod manifeste potes per evangelium Dei cognoscere. Nam apostolici cum Domino cotidie conversati fuerant, post illius resurrectionem eum non cognoscebant, licet eum viderent exponentem eis scripturas et incipientem a Moyse et prophetis. Cognoverunt tamen eum in fractione panis, quasi Dominus daret illis manifeste intelligere quod Deus nunquam melius cognoscitur nec oculi peccatorum ad cognitionem Dei melius aperiuntur quam per fractionem panis ad elemosinam faciendam. Per elemosinam enim efficitur homo beatus, et in die mala a Domino liberabitur. Fit etiam iocundus et sermones suos in iudicio bene disponet. Ut ait propheta, "Beatus qui intelligit super regnum et pauperem: in die mala liberabit eum Dominus." Et alibi, "Iocundus homo qui miseretur et commodat, disponet sermones suos in iudicio; quia in eternum non

commovebitur."

Multis enim rationibus debemus ylariter helimosinas facere, quia "Ilaremdatorem diligit Deus," ut dixit Apostolus in epistola sua ad Corinthios,et quia predicta bona inde consequimur, et quia cum damus helimosinas noneas ammittimus, sed nobis eas conservamus. Et per eas in domo Domini recipimur.Unde dicit Dominus, "Facite vobis amicos de mammona iniquitatis: qui recipiantvos in eterna tabernacula." Et quia dando helymosinam, non tantum pauperidamus, sed ipsi Deo, ut ipsemet testatur dicens, "Que uni ex minimis meisfecistis, mihi fecistis." Et eciam quidam sapiens dixit,

Quisquis es, in mensa primum de paupere pensa;

Nam dum pascis amice Deum pauperis in specie, nam latet ipse Deus.

Bonum est ergo helimosina donum, quod cum donatur nobis conservatur, etin thesauris Dei nobis reconditur, unde dicit Dominus, "Thesaurizate vobisthesaurum in celo, ubi nec erugo neque tinea demolitur." Et eciam MarcialisCocus dixit,

Qui iustis sanctisque viris, Tigille, ministrat,

Sumit ubi donat, spargit et accumulatur.

Qui vero indignis bis munera prestita perdit,

Et quoniam donat, donat et inmeritis.

Tu quoque communis meretricibus et parasitis

Quicquid habes perdis, perderis ergo miser.

Quidam tamen philosophus dixit, "Si imitaris, da ingratum." Nam et sceleratiset piratis maria patent.

Omnibus ergo pauperibus benefacere debes, non advertendo faciem tuamab ullo paupere, secundum Tobiam qui ait,

De substantia tua fac helemosinam, et noli avertere faciem tuam abullo paupere: ita fiet ut nec a te avertatur facies Domini. Quantomodopotueris, misericors esto. Si multum tibi fuerit, habundanter tribue: siexiguum fuerit, eciam exiguum libenter impertiri stude. Premium enim bonumthesaurizas tibi in die necessitatis; quoniam helimosina ab omni peccatoet a morte liberat, et non patitur animam ire in tenebris. Fiducia magnaerit coram summo Deo helemosina omnibus qui faciunt eam.

Et angelus Raphael dixit ad Tobiam,

Bona est oratio cum ieiunio et helimosina magis quam thesauros aurirecondere: quoniam helimosina a morte liberat, et purgat peccata, et facitinvenire vitam eternam. Qui autem faciunt peccatum et iniquitatem, hostessunt anime sue.

Et ideo forte Daniel propheta dixit Nabuchodonosor regi qui previderatdestructionem regni sui per sompnum arboris,

Placeat tibi, rex, consilium meum; peccata tua helimosinis redime,et iniquitates tuas miserationibus pauperum: et forsitan ignoscet tibiDeus peccata tua.

Nec credas quod propter copiam helemosinarum bona tua decrescant vel minuantur;immo credas que augentur et crescunt, nam sicut quando lucet candela etardet, et lumen ab ea sumitur, lumen prime candelae non minuitur, sed duplicatur,ita per datum helimosinarum substantia tua crescit et augetur. Quod potesmanifeste cognoscere per exempla divina. Deus enim noster Ihesus Christuscum vidisset turbam que secuta fuerat eum in deserto, misertus fuit supeream dicens, "Si dimisero eos ieiunos, in via deficient." Et volens facerehelimosinam de substantia sua ab eo creata, pavit .v. milia hominum exceptisparvulis et mulieribus de .v. panibus et duobus piscibus. Elimosina Deiita facta, substantia Dei ab eo creata in tantum crevit et habundavit utex reliquiis panum et

piscium que superfuerant et habundaverant duodecimcophini replerentur. Similiter substantia Domini habundavit et crevit quandopavit Dominus .iiiior. milia hominum extra parvulos et mulieres de vii.panibus et pisciculis paucis et ex reliquiis que superfuerant .vii. sportecollecte sunt fragmentorum plene.

Potes etiam cognoscere quod divitie hominum non minuuntur, sed crescuntper elimosinas per multa exempla humana. Nam multas bonas domos vidi quarumdivitie habundaverunt et creverunt quando helimosine in eis habundabantet habundanter fiebant. Elimosinis autem per avaritiam annihilata suntpenitus et destructa. Sicut enim homo per elimosinas efficitur beatus etin eterna tabernacula recipitur, ita per subtractionem helimosinarum peravariciam efficitur homicida et recta via vadit ad tartara. Unde dicitur,"Si videris fratrem tuum fame morientem nec paveris, occidisti." Et Cassiodorusdixit, "Merito quando quis potest esurientibus subvenire si non pascitextingunt." Elimosina certe exstingit peccatum. Unde Ihesus filius Syracdixit,

Ignem ardentem exstinguit aqua, sic elimosina exstinguit peccata etresistit peccatis. Fili, helimosinam pauperis ne defraudes, et oculos tuosne a paupere. Animam esurientem ne despexeris, et si exasperes inopiamsuam. Ab inope ne avertas oculos propter iram; et non relinquo quantibuste retro maledicere.

Et alibi, "Conclude ehlimosinam in cor pauperis, et hec pro te exorabitab omni malo." Et beatus Iohannes in epistola sua dixit, "Qui habueritsubstantiam mundi, et viderit fratrem suum necessitatem patientem, et clauseritviscera sua ab eo: quomodo caritas Dei manet in eo?"

Ut ergo mortem evites et recipiaris in paradysum, secundum quod Apostolusdixit in epistola ad Galathas, "Opereris bonum ad omnes, et maxime ad domesticosfidei." "Ad omnes" dico quibus commode benefacere potes. Nemo enim de substantiahuius mundi benefacere potest omnibus nisi solus Deus. Omnibus ergo benefacet maxime egenis. Ait enim Cassiodorus, "Egentibus iussum est non divitibussubveniri; fundit potius qui mittit in plenum." "Honora ergo Dominum desubstantia tua omnium frugum tuarum et inplebuntur horrea tua saturitate,et vino torcularia redundabunt," ut Salomon dixit. Honorare ergo debesDominum de tua substantia, et cum usuris melioratam accipies. Nam ut aitidem, "Feneratur Domino qui miseretur pauperis, et vicissitudinem suamreddet ei." Ait enim Ysaias,

Cum funderis animam tuam esurienti; et animam efflictam repleveris,orietur in tenebris lux tua, et tenebre tue erunt sicut meridies. Et requiemtibi dabit Dominus Deus semper, salvabit in splendoribus animam tuam, etossa tua liberabit, et eris quasi ortus irriguus, et sicut fons vivus cuiusnon deficiunt aque.

Et honorare debes Dominum de tua substantia, et cum esurienti panem tuumdividere, et habebis laudem in Deo. Ut ait Seneca in epistolis suis, "Magnaquidem laus est, naufrago manum porrigere, erranti viam monstrare, et esurientipanem suum dividere." Non tamen facere debes amore laudis sed tribuere debes de tua substantia bona intentione et non ex vana gloria. Nam ut aitDominus, "Cum, facis elimosinam, noli tuba canere, sed secreto ut nesciatsinistra tua quod faciat dextra tua."

Facias ergo helimosinas ylariter et non triste. Nam ut Marcialis Cocusdixit,

Si donas tristis, et dona et premia perdis.

Et habunde facias helimosinam secundum vires et facultates tuas et ex tuahabundantia, ut helemosine tue non sint aliis consolatio, tibi autem tribulatio,nec expectes quod filii tui pro te vel alii faciant helemosinas, vel ablatarestituant. Dixit enim filius Syrac, "Ante mortem benefac amico

tuo, et secundum vires tuas exporigens da pauperi. Nonne alii relinques laborestuos." Nam ut ait Apostolus Paulus in epistola ad Corinthios,

Si enim voluntas prompta est, secundum id quod habet, accepta est, et non secundum id quod non habet. Non enim ut aliis sit remissio, vobis autem tribulatio, sed ex equalitate. In presenti tempore vestra habundantia aliorum inopiam suppleat: sicut illorum habundantia vestre debet esse inopie supplementum.

Et etiam Seneca in Beneficiis dixit, "Dabo egenti sed ut ipse non egeam; succuram perituro sed ut ipse non peream." Et Martialis Cocus dixit,

Ne noceas tibi, aliis prodesse memento;

Velle beare alios, prope odire te, miserum est.

Et Cato dixit,

Sic bonus esto bonis, ne te mala damna sequantur.

Et non solum tibi nocere non debes propter munificentiam vel liberalitatem tuam, sed nec aliis. Ait enim Cassiodorus, "Munificentiam nostram nullivolumus extare dampnosam, neque alteri tribuitur, alterius dispendio applicetur. Inde etiam Tullius dixit,

Videndum est ut ea libertate utamur que prosit amicis, neminem noceat. Et tali liberalitate uti debemus ut de nostro, non de alieno tribuamus. Tribuere enim de alieno non est iustum; ergo nec liberare.

Unde idem Tullius dixit, "Nichil est liberale quod non sit iustum." Et cavere debemus ne maior sit tribuendi benignitas quam facultates. Ut idem dixit, "Secundum ergo facultates et posse tuum serva." Cassiodori dictum eorum ait, "Persona tua refugium sit oppresso, infirmi defensio, et presidium aliqua calamitate concluso."

[Caput VII.]

Qualiter retineatur amor Dei.

Retinetur amor et illius dilectio perseverantia. Unde dicitur, non qui inceperit, sed qui perseveravit aptus regno Dei. "Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit." Et alibi etiam dicitur, "Nemo mittens manum ad aratrum, respiciens retro, aptus est regno celorum." Et sanctus Iohannes in epistola sua dixit, "Omnis qui preceperit, et non permanet in doctrina Christi, Deum non habet: qui permanet in doctrina eius, hic Filium et Patrem habet."

De amore Dei et dilectione illius, per magnitudinem negotii et mei paucitatem ingenii ad plenum te non possum docere. Sed hoc me breviter et succincte quasi sumatim tibi scripsisse sufficiat; tu autem ex tuo ingenio ad non tibi prestito semper augeas et superaddas ut per Dei gratiam ad illius amorem et dilectionem valeas pervenire.

Liber II

De amore proximi et dilectione liber.

Habito tractatu de amore Dei et dilectione ipsius, tractandum est de amore et dilectione proximi, que illi coheret et sine qua Dei amor haberi non potest. Ut sanctus Iohannes in epistola sua dixit, "Et omnis qui diligit fratrem, ex Deo natus est, et cognoscit Deum. Qui non diligit, non novit Deum: quoniam Deus caritas est." Et alibi etiam dixit,

Si quis dixerit quoniam diligo Deum, et fratrem suum odit, mendax est. Qui non diligit fratrem suum quem videt, Deum, quem non videt, quomodo potest diligere? Et hoc mandatum habemus a Deo: qui diligit Deum diligit et fratrem suum.

Et beatus Paulus dixit, "Qui diligit proximum, legem implevit." Et a sapiente etiam dictum est,

In tribus placitum est spiritui meo, que sunt probata coram Deo et hominibus: concordia fratrum, et amor proximorum, et vir et uxor sibi consencientes. Tres autem species odit anima mea: pauperem superbum, divitem mendacem, et senem fatuum et insensatum.

Et etiam cum Dominus dixisset, "Diligens Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua," statim subiunxit, "Et proximum tuum, sicut te ipsum," dicens, "In hiis duobus mandatis tota lex pendet, et propheta." Diligas ergo proximum sicut te ipsum, ut istud "sicut" notet similitudinem et non quantitatem. Nemo enim potest tantum alium diligere quantum ad ipsum diligit; sufficit enim si diligis proximum ad id ad quod te ipsum diligis, id est, ad vitam eternam.

Omnes ergo homines generaliter et universaliter in proximo sunt diligendi. Nam voluntatem debes habere et etiam in actu prout potes complere ut homines boni sint et Deo serviant, et bona opera in paradysum vadant. Recto igitur amore omnes diligas, non pravo. Amor enim alius est rectus qui dicitur caritas, de quo supra dixi in titulo De Amore et Dilectione Dei; alius vero pravus, qui cupiditas potest nuncupari. De quo Valterius tractavit illumque definiuit dicens:

Amor est passio quedam innata procedens ex visione et inmoderata cogitatione forme alterius sexus, ob quam quidem aliquis super omnia cupit alterius potiri amplexibus, et omnia de utriusque voluntate in ipsius amplexu amoris precepta conpecti.

Diligas ergo homines in bonum et non in malum. Nam Apostolus dicit, "Non vincis a malo, sed vince in bono malum." Et alibi in epistola ad Romanos, "Unusquisque vestrum proximo suo placet in bonum."

Qui enim diligit alium consentiendo malo non illum diligit, sed potius odit, se ipsum dampnat. Bis enim peccat qui peccato obsequium accommodat, qui enim peccat, ut sanctus Prosper dixit, "Homines sic sunt diligendi, ut errores non diligantur." De amore igitur hominis in hominem dic ut plenius notavit Augustinus in sermone suo qui legitur in Dominica post Pentecostem, qui sic incipit "Non solum in novo," et cetera.

Unde oriatur amor et qualiter.

Et nota quod amor ad modum cristali oritur, coagulatur, vel gelatur, zelatur, in amicitiam convertitur, et per bonam conversationem et longam consuetudinem quasi in naturam deducitur, adeo ut quasi lapis clarus efficiatur. Amor hominis velud lacrima ab oculis oritur et in pectus cadit. Oritur quandoque ab auribus. Nam si audieris tibi filium esse natum quem nunquam vidisti, per solum auditum aurium concipitur amor in corde tuo, ut eum incipias diligere. Idem etiam est cum de aliquo bono homine multa bona audis, vel servitia ab eo percipis. Concipis enim amorem per aures ad illum diligendum. Coagulatur autem et celatur itaque in amicitiam convertitur per fidem, per convivium, per locutionem sive loquelam, et per bona servitia invicem data et accepta.

Per fidem coagulatur, secundum Senecam qui ait, "Amici fides coagulatur est amicitie, sapientia firmamentum." Per convivium autem inter bonos homines coagulatur amor, ut dixit quidam sapiens: "Convivium est coagulum amicitie inter bonos; inter malos autem discensio." Unde dixit Seneca in epistolis, "Ante circumspiciendum est cum quibus edas et bibas, quam quid edas et bibas. Epulatio sine amico leonis ac lupi vita est."

Superbo oculo et insatiabili corde cum hoc non edebam, licet autem sit convivium coagulum amicitie. Non tamen frequentandum est multis rationibus, et quia in convivio multi mali homines quandoque congregantur, et quia discensiones maxime inde quandoque oriuntur, et quia superfluitates multe illuc fiunt, et quia per convivia frequentia substantia hominum valde minoratur. Unde Salomon dixit, "Melius est ire ad domum luctus quam ad domum convivare." Et Cato dixit, "Raro convivare."

Per locutionem autem bonam coagulatur amor et in amicitiam cadit. Unde quidam sapiens dixit, "Principium amicitie est bene loqui; maledicere vero exordium inimicitiarum." Et etiam Pamphilus dixit, "Excitat et nutrit facundia dulcis amorem." Per bona autem obsequia invicem data atque recepta, zelatur amor et cadit in amicitiam. Et efficitur homo zelosus, unde dicitur: "Zelosus domus tue comedit me." Et alibi, "Noli emulari in malignantibus, neque zela eris facientes iniquitatem." Quare Regula Amoris dicit, "Qui non zelat, amare non potest," et: "Ex vera zelotypia affectus semper crescit amandi mutua."

Per mutua etiam servitia invicem data atque recepta, acquiritur amicitia et conservatur et retinetur. Unde dici consuevit, "Audio sic dici: dandae retinentur amici." Et Cato dixit,

Obsequio quoniam dulces retinentur amici.

Ne dubitas cum magna petas impendere parva:

His etenim rebus coniungit gratia caros.

Et alibi, "Dapsilis interdum notis caris amicis."

Quod donare potes, gratis concede roganti!

Nam recte fecisse bonis, in parte lucrorum est.

Et Terentius dixit, "Obsequium amicos, veritas odium parit." Si enim ab amico tamen modo sumpseris, nunquam illi tribuendo, illius amicitiam merito perdes. Cum autem semper dampna suscipiat, nunquam autem lucra amicus enim utilitatis causa assumitur, et si parte semper dampna

patitur. Tua amici ipsi non placebit. Nam ut dixit philosophus, "Qui utilitatis causa assumptus est, tamdiu placebit quamdiu utilis fuerit." Et certe si amicus tibi se pedederit, decuit te illi reddere. Unde quidam philosophus dixit, "Beneficium sepe dare, docere est reddere." Licet enim Seneca epistolarum dixit, "Beneficiorum usus gratus hominibus esse putant: illa crescunt mora et tanto plus solvendum est, quanto tardius. Ingratus est, qui beneficium reddit sine usura."

Sed licet beneficia per moram crescant; non tamen congrua mora in hiis est reprehendenda. Nam dixit quidam philosophus, "Tene rectam iustitiam inter homines, et diligunt te; et non properes ulli reddere mutuum boni vel mali, quia diutius expectabit te amicus et diutius timebit te inimicus." Reddere debes ergo beneficium amico cum usuris si potes. Alioquin in memoria frequenter habeas beneficium tibi collatum, et benefactorem inde collaudes. Ait enim Seneca, "Satis magna est usura pro beneficio memoria." Et etiam benefactorem reverearis et timeas. Nam ut idem ait, "Optime positum est beneficium, ubi meminit, qui accipiunt."

Et diligenter caveas, ne reddas malum pro bono, sive beneficio, quod esset iniquum nec tollerandum a Deo. Nam ut Salomon in Proverbiis, "Qui reddit mala pro bonis, non recedet malum de domo eius." Et si nunquam amico tribuis, iniuste postea ab eo petis. Et alibi dicitur, "Beneficium quidare nescit, iniuste petit." Immo etiam in odium cadit. Ut Seneca dixit, "Nullum est odium perniciosius quam beneficii violati pudere."

Libentius enim debes beneficium reddere, quam de novo recipere. Inde etiam idem Seneca dixit,

Errat, qui beneficium accipit libentius quam redeat: quanto ilariore est qui solvit quam qui mutuatur, tanto debet esse ylarior, qui se maxime alieno accepti beneficii exhonorat, quam qui maximo obligatur.

Qui enim de accipiendo cogitat, oblitus est accepti. Nec est amicitia, sed negotiatio, quae ad commodum accidit, quae quod consuecutura sit, spectat. Quare dictum est, "Dignus decipi qui de recipiendo cogitat dum dat." Quod si reddere beneficium factis non potes, saltem per confessionem beneficii retribue. Nam ut ait idem Seneca, "Interdum autem solutio est beneficii ipsa confessio." Quae negatio autem beneficii ad malignitatem et ingratitudinem spectat. Unde quidam philosophus dixit, "Benefactum qui denegat, coram oculis omnia cernentis se accusat."

De quibus beneficiis et servitiis dandis et recipiendis plenius nota ibidem in titulo De Retinendis Amicis. Placeat autem tibi alterius amicitiam et amici commodum conservare et non cum alterius incommodo sive sit amicus sive inimicus. Nam ut ait Tullius De Officiis, "Neque dolor, neque mors, neque aliud, quod extrinsecus homini accidere possit, tam est contra naturam, quam ex alieno incommodo suum augere commodum." Unde Seneca dixit, "Satius est sua mala quam aliena tractare." Et alibi, "Miserius est nocere quam ledi."

Per bonam autem conversationem et longam consuetudinem in naturam convertitur a Deo, ut quasi lapis efficiatur, quia consuetudo est altera natura. Sicut enim aqua fontis et putei assidua et longa consuetudine semper melior efficitur, ita amor inveteratus semper novo melior invenitur. Unde Ihesus filius Sirach dixit, "Vinum novum et amicus novus; invetrescant, et cum suavitate bibes illud." Et alibi, "Amicum tuum et amicum matris tui non derelinquas; novus enim non erit similis illi." Et nota quod sicut antiqua amicitia per longam consuetudinem in habitum mentis sumpta ita congelatur

quod quasi lapisclarus efficiatur, ita ira inveterata odium dicitur, et odium inveteratuma Deo in naturam convertitur. In inimico antiquo numquam confidere possis. Unde quidam philosophus dixit, "Ne associates te inimicis tuis, cum alios possis reperire socios; que enim mala egeris notabunt, que vero bona fuerint, deviabunt." Plus vero dixit alius philosophus, videlicet: Ignotos quasi inimicos esse vitandos et in eis non esse confidendum ante cognitionem. Ait enim:

Non aggrediaris viam cum aliquo, nisi eum prius agnoveris! Si quisquam tibi in via ignotus se associaverit iterque tuum investigaverit, dic te velle longius ire quam disposueris; et si detulerit lanceam, vade ad dextram; si ense, ad sinistram.

Salomon vero de inimico antiqua dixit, "Inimico antiquo ne credas in eternum; et si humiliatus vadat curvus." "Ne credas ei; captus enim utilitate, non amicitia, revertitur voluntate, ut capiat fugiendo, quod non potuit persequendo." Et alibi, "In oculis tuis lacrimabitur inimicus, et si viderit tempus, non satiabitur sanguine tuo." Quare Seneca dixit, "Pro amico potius occidi expedit, quam cum inimico vivere." Et etiam Ysoppus dixit,

Ne confidatis secreta nec his retegatis,
Cum quibus egistis pugne discrimina tristic.
Et alibi idem dixit,
Nulla fides hosti tibi sit, qui talia nosi,
Prorsus et hostilia tibi sit persuasio vilis.
Fraude necis dire, nec sic videre perire.

Nam et quidam philosophus dixit, "Cum inimico nemo tute in gratiam redit." Quia ut ait Seneca, "Numquam ubi fumat diu ignis deficit vapor," enim odi semper latet in pectore inimici. Et odium secundum Tullium est venenum amicitie, quare amicitia eius vel gratia quesita, de facili non bene potest durare. Et alius dixit, "Inimici ad animum nulle preces conveniunt."

[Caput II.]

De incommodis amoris pravi.

Et nota quod amoris multa sunt incomoda, si in pravam partem inclinet. Nam ut ait Seneca, "Semper in amorem causa dampni quere." Et alius dixit, "Cum amas, non sapiens; cum sapiens, non amabis." Et Regule Amoris dicunt, "Minus dormit et edit, quem amoris cogitatio vexat." Et: "Quilibet amantis actus in coamantis cogitatione finitur." "Verus amans nil beatum credit nisi quod cogitet coamanti placere." Et: "Amor nil posset amanti denegare." Et: "Non solvet amare, quem nimia voluptatis habundantia vexat." Et: "Amans coamantis solatiis satiari non potest." Et: "Amorosus et omnis consuevit amans in coamantis aspectu pallescere." Et: "In repentina coamantis visione contremescit amans." Et: "Verus amor assidua sine intermissione coamantis ymaginatione detinetur." Et poeta dixit, "Res est solliciti plenus amoris amor."

Hiis itaque pensatis et multis aliis que vix possent enarrare vel cogitari, Ovidius epistolarum appellat amorem orbem et non videntem dicens,

Victa precor genibusque tuis regalia tendo
Brachia quid deceat, non videt ullus amans.

Et lex vocat amorem furiosum dicens, "Amoris furore nichil est vehementius; quem retinere perfecte est philosophie." Retinere ergo amorem tuum et restringere debes, ne amor qui rectus esse

debet pravus efficiatur.

Sicut enim puer nisi per virgam et baculum castigaretur, stultus fieret, ut ait sapiens: "Stultitia colligata est in corde pueri, virgula et baculus fugabunt eam." Et propheta etiam dixit, "Virga tua, et baculus tuus, ipsae consolatae sunt. Ita amor nisi restringeretur efficeret vagus, et incupiditatem et in libidinem caderet, quae vitia non sunt imitanda, sed penitus fugienda." Nam dixit sapiens, "Post concupiscentias tuas non eas," in derisum inimicorum tuorum. Et alius dixit, "In bello corpora hominum gladiis, in pace voluptatibus vulnerantur." Ovidius dixit,

Utile propositum est se vas extinguere flammam
Nec servum vitii pectus habere tuum.

Amorem autem tuum non bene restringere potes quando oritur. Primus enim motus amoris qui per oculos et aures oritur in nobis non est. Primum nota quod motus, id est, motus qui oriuntur a quinque sensibus. Hoc est a visu, auditu, gustu, odoratu, et tactu. In nobis non sunt, sed in Domino qui prestat nobis illos sensus. Nam eo ipso quod vides vel audis rem placabilem, moveris ad illam diligendam. Quare Seneca dixit, "Nec mortem effugere, nec amorem quisquam potest." Restituere tamen potes motum illum, ne amor in amicitiam malam convertatur. Et licet dixerim ortum amoris non bene posse restringi, restringitur tamen quandoque avertendo oculos ne videant vanitatem, ut ait propheta, "Averte oculos tuos, ne videant vanitatem." Nam ut ait Tullius, "Non solum manus, sed etiam oculos abstinentes oportet habere."

Abstinentes aures ne de amore prava audiant ad similitudinem aspidum surdi obturant aures suas, quae non exaudiet vocem incantantium et venefici incantamentis sapienter. Et abstinentes linguam ne de amore prava loquatur. Nam ut Apostolus, "Turpia colloquia bonos mores corrumpunt." Et quidam sapiens dixit, "Sermo luxurie argumentum est luxurie." Et Seneca dixit, "A verbis quoque turpibus abstineto, quia licentia eorum impudentiam nutrit." Et Socrates dixit, "Quae facere turpe est, et nec dicere honestum puto."

Nec etiam putes te turpia et inhonesta facere posse. Nam ut ait lex,

Quae facta pietatem vel extimationem vel verecundiam nostram ledunt, et ut generaliter dicam, quae contra mores fiunt, nec nos facere posse credendum est quoque animo fiant.

Nam ut dixit quidam philosophus,
Nichil interest, quo animo facias, quod facere vitiosum est;
Nam facta cernuntur, animus non videtur.

Amori ergo tuo frenum imponas, eiusque habenas taliter retineas ut si amotus ab oculis ortus te scandalizat, verbum Domini observes, qui dixit, "Si oculus tuus scandalizat te, abscide eum, et proice abs te." Impera ergo oculis tuis ne peccent. Nam ut dixit sapiens, "Nichil peccant oculi, si oculis animus imperat." Alioquin insatiabiles essent oculi; nam dixit sapiens: "Infernus et perditio non implebuntur: similiter et oculi hominum insatiabiles."

Amorem itaque tuum oculis et auribus et lingue et animo imperando taliter restringas ac domes ut non efficiatur pravus, nec convertatur in amicitiam stulti, vel insipientis, nec in amicitiam avari, vel cupidi, vel perversi, vel superbi, vel fatui, sive loquacis et linguosi, vel iracundi. Et ut generaliter dicam, omnium malorum hominum amicitia districta est penitus evitanda.

[Caput III.]

De amicitia stulti vel insipientis vitanda.

Amicitia stulti vel insipientis ideo non est amplectenda, quia stultialiena vitia cernunt et suorum obliviscuntur. Unde quidam philosophus dixit, "Proprium est stultitiae aliena vitia cernere, suorum oblivisci." Et quia cogitationes Dei non intelligit, ut ait propheta: "Vir insipiens non cognoscit, et stultus non intelliget hec." Nec recipiunt stulti correctionem, sed viae suae inherent. Unde sapiens ait, "In auribus insipientium ne loquaris, quia despicient doctrinam eloquii tui." Et alibi, "Via stulti recta est in oculis eius, sapiens autem audit consilia." Et alibi, "Noli arguere irrisorem, ne te oderit: argue sapientem, et diliget te." Et alibi, "Si contuderis stultum in pila quasi ptisanas feriente desuper pilo, non auferetur ab eo stultitia." Et alibi, "Cor sapientis in dextera eius, et cor stulti in sinistra eius. Sed in via stultitiae ambulans, cum ipse insipiens sit, omnes stultos extimat." "Qui cum sapientibus graditur sapiens erit. Amicus autem stultorum similis efficietur." Et alibi, "Non decet stultum verba composito, nec principem labium mentiens." Et alibi, "Vir sapiens si cum stulto contenderit, sive irascatur, sive rideat, non inveniet requiem." Et alius dixit, "Cum irrisore consortium non habeas: loquele eius assiduitatem quasi toxica fugias. Societas enim eius, tui laqueus fit alternaque affabilitas despectio."

Nec etiam potes cum stulto congrue loqui: non enim rationi alicuius attendit, nec auditum alicui prebet; quare si cum eo loqueris perdis verba. Nam ut ait Ihesus filius Sirac, "Qui narrat verbum non attendenti quasi qui excitat dormientem a gravi sompno. Cum dormiente loquitur, qui narrat stulto sapientiam, et in fine narrationis dicit: Quis est hic?" Unde alibi idem dixit, "Ubi non est auditus, non effundas sermonem, et importune noli extolli in sapientia tua." Importuna est narratio tua quando non prebetur tibi auditus, quae est quasi musica in luctu. Unde idem ait, "Musica in luctu importuna narratio."

Nec etiam potes commode vivere cum stulto, quia tota vita eius pro luctu reputatur. Unde Ihesus filius Sirac dixit, "Luctus mortui septem diebus; fatui et impii, omnes dies vite illorum." Et non solum vitare debes colloquium stulti, sed etiam ipsi stulto silentium imponere si commode hoc facere potes, secundum verbum Salomonis qui ait, "Iudicium determinat causas, et qui imponit stulto silentium iras mitigat." Insuper etiam per datum insipientis amicitiam eius perdis, nec retinere illam potes. Unde ait Ihesus filius Sirac, "Datus insipientis non erit utilis tibi; pauca dabit, et multa improperebit. Oculi enim illius septemplexes sunt." Inde etiam Seneca De Beneficiis dixit, "Numquam improbe spei quod datur satis est et maiora cupet quo maiora venerunt."

Et etiam multis rationibus amicitia stulti respuenda est. Nam ut vulgo dicitur, "Melius est collo portare stultum quam ei ostendere viam: licet stultus difficile portetur." Nam ut idem ait, "Arenam, et salem, et massam ferri facilius est portare quam hominem imprudentem, fatuum, et impium." Et alius sapiens dixit, "Expedit magis urse occurrere raptis fetibus, quam fatuo confidenti in stultitia sua." Non enim poteris stultum corrigere. Citius enim te in suam stultitiam seducunt, quam de tua sapientia aliquid capet. Omnes stulti et insipientes mali sunt, et malivolus animus abditos dentes habet. Et in malivolum animam non intrat sapientia, quare dixit quidam philosophus: "Dulcior est sapienti aspera vita inter sapientes quam dulcis vita inter insipientes."

Et non habeas pro magno amicitiam stulti, quia non est permanens. Pluseciam dico tibi: Non habeas amicitiam sapientis viri cum stultis et leccatoribuseducati. Nam ut ait quidam philosophus, "Melior est societas simplicisinter sapientes nutriti, quam prudentis cum leccatoribus educati." Et licetstultus sit dives et fortunati, non tamen eius districtam amicitiam habereprocures. Ait enim Tullius De Amicitia, "Nec quicquam insipientefortunato intollerabilius potest fieri."

[Caput IV.]

De amicitia avari vel cupidi vitanda. Rubrica.

In te amicitiam autem avari vel cupidi amor tuus converti non debet,quia cum avaricia, secundum Apostolum, sit "radix omnium malorum," et abavaro nulla bona possunt oriri. Avarus enim nisi cum moritur nil rectefacit. Unde eciam Martialis Cochus dixit,

Non sibi non aliis prodest dum vivit avarus,
Et prodest aliis et sibi dum moritur.

Et alius philosophus dixit, "In nullo avarus bonus est, in se pessimus."Et alius dixit, "Pecunia non satiat avarum, sed irritat." Et certe avaroDeus ipse non sufficit, unde Augustinus dixit: "Quid avarius est illo quemei Deus ipse non sufficit?" Et nota quod avarus semper habet manus porrectasin accipiendo, clausas vero in dotes dando, et tribuendo vel retribuendo,contra dictum filii Sirac qui ait, "Non sit porrecta manus tua ad accipiendum,et ad dandum collecta." Quare non est dignus amore vel amicitia, unde RegulaAmoris dixit, "Amor semper consuevit ab avaritie domiciliis exulare."Et alia Regula dixit, "Probitas sola quemque facit amare."

Quam probitatem certe avarus nullus potest habere, nec eciam potestavarus nancisci honorem avaritia obstante. Unde quidam dixit,

Nec sol splendorem nec thus prestabit odorem,
Cum per avaritiam fuerit quis nactus honorem.

Indignus est enim avarus habere honorem vel dignitatem, et apud eum essetloco ignominie. Nam ut ait Seneca, "Loco ignominie est apud indignum dignitas."Et iterum, "Honos honestum decorat, inhonestum notat." Et merito respuendaest amicitia avari, quia ut ait Ihesus filius Sirac: "Avaro nichil scelestius.Quid superbit terra et cinis? Nichil est iniquius quam amare pecuniam."Avarus sibi namque malus et nullum diligit. Et ut ait sapiens, "Qui sibiipsi malus est, nulli alii bonus erit." Nam ut ait Seneca, "Avarus ipsecausa est sue miserie." Nam et sibi et aliis omnia denegat, quare idemait: "Negandi causa nunquam avaro deficit."

Nec eciam potest avarus securam vitam ducere, cum de re producenda nimiscogitet, eodem testante qui ait, "Nulli potest segura vita contingere quide re producenda nimis cogitat." Et eciam miser est semper avarus, cumsua ei semper videantur parva et non ampla. Nam ut ait idem, "Si alicuisua non videntur amplissima; licet totius mundi sit dominus, miser est."Et: "Avarus nulli gratus est; ergo nec sibi." Nam ut ait Seneca epistolarum,"Nemo sibi gratus est qui alteri non fuit." Et sive dives sit sive pauper,avaritia et omne malum semper illum comitatur quemadmodum enim nichil refertutrum egrum in ligneo lectulo, aut in aureo colloces. Quocumque autem illumtranstuleris morbum suum secum transfert. Sic nichil refert utrum egeret avarus animus in

delitiis aut in paupertate ponatur, malum suum illumsequitur, ita quod desunt inopie multa, avaritie omnia. Nam ut ait Seneca in epistolis, "Avaritia paupertatem intulit, et multa concupiscendo omnia amisit." Nam is in ymo eget qui nimium cupit. Hoc enim percipitur ut homines in animo et non in patrimonio putent esse divitias.

Et cum avarus non possit comprimere animum suum propter avaritiam, conturbat secum morantes et domum suam. Unde Salomon ait, "Conturbat domum suam qui sectatur avaritiam; qui autem odit munera vivet." Quare avari amicitiam merito est vitanda. Et nota quod avarus proprie dicitur in retinendo, cupidus in acquirendo. Multi enim sunt qui per nimiam cupiditatem multa enormiter acquirunt. Postquam autem acquisierint non sunt in retinendo avari, sed acquisita per cupiditatem largiter expendunt atque consumunt. Concupiscentia enim mala est. Nam is nimio eget qui nimium cupit. Unde Dominus dixit, "Non concupisces rem proximi tui." Et beatus Iacobus dixit, "Unusquisque enim temptatur a concupiscentia sua abstractus et illectus; deinde cum concupiscentiam conceperit, parit peccatum: cum consummatum fuerit, generat mortem." Et etiam Apostolus in epistola ad Timotheum dixit, "Radix omnium malorum est cupiditas." Et in tantum cupiditas mala est, ut cupienti animo nihil satis festinetur. Unde dici consuevit, "Cupiditati tarda est celeritas." "Omnes enim prave cupiditates porte sunt inferni, per quas itur ad mortem." "Que si aliter auferri non possent, ipsum cor evellendum esset." Quia nichil amat cupiditas nisi quod non licet. Quare Seneca, "Ferocissima cupiditas pestis est, que solet egenos facere quos capit, dum finem querendi non invenit." Nam ut idem ait, "Altera cupiditas ex fine alterius nascitur." Unde ait, "Fortior est qui cupiditatem vincit, quam qui hostem subicit." Inde etiam Tullius De Senectute dixit,

Nullam capitaliorem pestem quam voluptatem corporis hominibus a natura datam, cuius voluptatis avide libidines et temere et effrenate ad potiendum incitatur. Hinc patrie prodiones, hinc rerum publicarum eversiones, hinc cum hostibus clandestina colloquia nasci.

Dicebat,

Nullum denique scelus, nullum facinus malum esse, ad quod suscipiendum non libido voluptatis impelleret; stupra vero et adulteria et omne tale flagitium nullis aliis illecebris excitari nisi voluptatis; cumque natura homini sive natura sive quis deus nichil mente prestabilius dedisset, huic divino muneri ac dono nichil tam esse inimicum quam voluptatem. Nec enim libidine dominante locum temperantie esse, nec omnino in voluptatis regno virtutem posse consistere. Quocirca nichil esse tam detestabile tam pestiferum quam voluptatem, si quid ea, cum maior esset atque longior, omne animi lumen extinguit.

[Caput V.]

De amicitia superbi vel perversi vitanda.

Amorem quoque tuum taliter compescas atque dstringas, ut in amicitia superbi vel perversi hominis nullatenus te constringat. "Superbis enim resistit, humilibus autem dat gratiam," ut sanctus Petrus in epistola sua prima dixit. Superbia enim homines servos facit et libertatem mentis tollit. Unde dixit sapiens, "Liber non est, quem superbus inflamat animus." Et etiam pacem tollit, ut Martialis Cocus ait:

Et heream pacem ventosa superbia tollit,

Atque tumor mentis, Maximiane, tibi.

Et Ihesus filius Sirac dixit, "Ubi fuerit superbia, ibi contumelia; ubi autem humilitas, ibi et sapientia." Et Salomon in Proverbiis ait, "Inter superbos semper iurgia sunt; qui autem agunt cuncta

cum consilio, reguntur sapientia." Sicut autem Dominus angelos superbientes de celo proiecit, sic quoque superbos atque perversos procul a te repellas, ut ab eorum superbiave pravitate non contamineris. Nam ut ait filius Syrac, "Qui tetigerit picem coinquinabitur ab ea, et qui communicaverit superbo induet superbiam." Et etiam idem sapiens dixit de superborum divitum societate:

Ditiori ne fueris socius. Quid communicaverit cacabum ad ollam? Quando enim se colliserint, confringetur. Dives iniuste egit, et fremebit; pauper autem lesus tacebit. Si largitus fueris, absumet te; et si non habueris, relinquet te. Si habueris, convivet tecum, et evacuabit te; et ipse non dolebit super te. Si necessarius illi fueris, supplantabit te, et subridens spem dabit, narrans tibi bona, et dicens: Quid est opus tibi? Et confundete in cibis suis, donec te exinaniat bis et ter; et in novissimo deridete, et postea videris delinquet te, et capud suum movebit a te. Humiliare Deo, et expecta manus eius. Attende ne seductus in stultitiam humilieris. Noli esse humilis in sapientia tua, ne humiliatus in stultitiam seducatus. A potentiore, discede; ex hoc enim magis te advocabit. Ne improbus sis, ne impingaris; et ne longe sis ab eo, ne eas in oblivionem. Ne retineas ex equo loqui cum illo, et ne credas multis verbis illius; ex multa enim loquela temptabit te, et subridens interrogabit te. Cave tibi, et attende diligenter auditui tuo, quoniam cum subversione tua ambulas; dilige Deum, et invoca illum in salute tua. Omne animal diligit simile sibi, sic et omnis homo proximum sibi. Sicut communicabit lupus agno aliquando, sic communicatio peccatorum iusto. Que communicatio est sancto homini ad canem? Venationis leonis honager in heremo; sic pascua sunt divitum pauperes. Et sicut abhominatio est superbo humilitas, sic execratio divitum pauper. Dives commotus confirmatur ab amicis; humilis autem cum ceciderit, expellitur a notis. Diviti decepto multi recuperatores, locutus est superbe, et iustificaverunt illum. Humilis deceptus est, insuper et arguitur; locutus est sensate, et non est datum ei locus. Dives locutus est, et omnes tacuerunt, et verbum illius usque ad nubes perducent. Pauper locutus est, et dicunt: Quis est? Et si offenderit, subvertent illum.

Et Salomon in Proverbiis dixit,

Etiam proximo suo pauper odiosus erit, amici vero divitum multi. Divitiae enim addunt amicos plurimos; a paupere autem et hii quos habuit separantur. Et multi colunt personam potentis, et amici sunt dona tribuenti. Fratres hominis pauperis oderunt eum; insuper et amici recesserunt ab eo procul.

Et iterum, "Dives imperat pauperibus, et qui accipit mutuum servus est fenerantis." Et etiam alibi de societate et clientela et consuetudine potentum et divitum superborum et ducum vitanda, a multis sapientibus instruimur. Nam dixit quidam philosophus, "Rex est similis igni: cui si nimis admotus fueris, cremaberis; si ex toto remotus, frigebis." Et filius Syrac dixit, "A viro habente potestatem occidendi, longe esto. Scito enim quoniam in medio laqueorum eius ingredieris." Et alius philosophus dixit, "Si in clientela potentissimi hominis deveneris, aut veritas aut amicitia perdenda est."

Nam huiusmodi magnates et potentes sive duces aut imperant aut vi compellunt aut rogando faciunt quod tantumdem valet. Unde quidam sapiens dixit,

Est orare ducum species violenta iubendi,

Et quasi mandato supplicat esse potens.

Et etiam quidam sapiens dixit, "Ubi pauper divitem imitari ceperit, unde dici consuevit, miseri." Nam ut ait Tullius,

Huiusmodi divites se honoratos et beatos putant. Hii nec obligari quidem beneficio volunt quando etiam beneficium se arbitrantur dedisse. Cum ipsi magnum quamvis aliquid acceperunt atque et a se aut postulari aut expectari, aliquid suscipiuntur.

Et ita predictis rationibus non est multum utendum nec morandum cum

huiusmodipotentibus, et maxime cum regibus. Nam et quidam philosophus dixit, "Nichilpeius contingit homini quam diu regi servire et nichil boni acquirere." Et ideo precepit ne quisquam nimis moretur in servitio regis. Et aliusphilosophus dixit, "Qui servit regi ut ita dicam sine fortunio, et hocseculum perdit et aliud." Eligas ergo bonos et humilos cum quibus utarisset bonus eris. Unde propheta dixit, "Cum sancto sanctus eris, et cum viroinnocente innocens eris, et cum electo electus eris, et cum perverso perverteris."

[Caput VI.]

De amicitia loquacis vel lingosi.

Amor eciam tuus non te ita decipiat, ut in amicitiam loquacis vel lingosivel fatui te trahat. Ideo autem amicitia illorum est vitanda, quia "inmultiloquio non dest peccatum." De lingoso per prophetam dicitur, "Virilingosus non dirigitur in terra." Et Ihesus filius Sirac dixit, "Terribilisest in civitate sua homo lingosus, et temerarius in verbo suo odibilisest." Et alibi, "Fatuo non erit amicus, et non erit gratia in bonis illius." Et alibi, "Qui odit loquacitatem, extinguit malitiam." Et alibi idem dixit, "Cum viro lingoso ne loquaris, nec in igne illius struas ligna." Si enim cum illis loqui non debes; illorum amicitiam retinere non potes. Et alibiidem dicit, "Ne cum fatuis consilium habeas, non enim poterunt diligere, nisi que ipsis placent." Et scito quod fatui dicuntur qui multa fantur, et superflua dicunt, sic dicti a for, faris vel fare, fatur. Et eciam Tulliusdixit, "Ciniquorum tota ratio abicienda est." Cinos graece, latinedicitur canis. Inde cinici dicuntur latrantes ut canes. Etideo cum talibus contendere non debemus, quia non intendunt rationi. "Namsicut ignis, quanto magis ligna suscepit, semper in maiorem flammam erigitur, ita malus homo, quanto magis rationem audierit, semper in maiorem malitiamexcitatur." Quare Cato dixit,

Contra verbosos noli contendere verbis:

Sermo datur cunctis, animi sapientia paucis.

Sed verba loquacium audire tacitus et prospicere debes, et ab illis eciamdiscere. Ait enim Seneca, "Equo animo audienda sunt inproborum convitia." Unde Cato dixit,

Prospito cuncta tacitus, quod quisque loquatur:

Sermo hominum mores celat, simul indicat idem.

[Caput VII.]

De amicitia iracundi hominis.

Amicitiam autem iracundi hominis non desideres, quia illam nullo modohabere potes. Ut ait sapiens, "Homini iracundo nullus erit amicus, necin bonis illius erit gratia." Et alibi, "Ne sis velox ad irascendum, quiaira in sinu stulti requiescit." Et alibi Salomon ait, "Noli esse amicushomini iracundo, neque ambules cum viro furioso; ne forte discas semitaseius, et sumas scandalum anime tue." Et alibi, "Sicut carbones ad prunas, et ligna ad ignem, sic homo iracundus suscitatur rixas." Homo enim extracorpore suum est cum irascitur in tantum ut dicatur: "Nulli irascenti irasua videtur iniusta." Et beatus Prosper dixit,

Nemo sue mentis motus non extimat equos,

Quodcumque voluint homines, se bene velle putant.

Ira dicitur ab ur quod est calor, et diffinitur ita: Ira est fervor animiab interioribus ad

exteriora prorumpens, ob illatam sibi iniuriam vindictamquerens. Quare iratus consilium spernit; inde etiam dici consuevit: "Iratuseciam facinus consilium putat." Unde etiam philosophus dixit, "Iratum brevitervites, et inimicum diu." Et Ovidius epistolarum dixit,

Quelibet iratis ipse dat arma dolor.

Et debes vitare iracundiam tam in te quam in alio. Nam, "Iracundiam quivincit, maximum superat hostem." Unde idem Ovidius dixit,

Vince animos iramque tuam, qui cetera vincis.

Et alius dixit, "Lex videt iratum, iratus non videt illam." Respicere enim nil assuevit iracundia," ut Socrates. Et Dominus in evangelio dixit, "Qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio." Et Apostolus ait, "Ira enim viri iustitiam Dei non operatur." Et Cato dixit,

Iratus de re incerta contendere noli:

Ira impedit animum, ne possit cernere verum.

Et Seneca dixit, "Iratus nil nisi criminis loquitur." Quare ait, "Finem dare ire initium est sapientie." Et alibi idem dixit, "Legem solet oblivisci iracundia."

Et nota quod iratus semper putat se plus posse facere quam possit, et ideo superat posse suum, et inmoratur. Quare Seneca dixit, "Iratus semper putat posse quam possit." Et alibi dixit,

Qui plus posse putat, sua quam natura ministrat,

Posse suum superans, se minus ipse potest.

Quare Tullius dixit, "Ira procul absit, cum qua nil recte fieri, nil considerari potest. Que enim aliqua perturbatione fiunt, ea nec constanter fieri possunt nec hiis, qui adsunt, approbari." Et Pitagoras dixit, "Quominus presseris iram, ob hoc ab ira magis premeris; tunc enim nobis incipimus irasci, cum aliis desivimus; finis namque ire initium est penitentiae." Unde Socrates dixit, "Iracundus cum irasci desierit, tunc irascitur sibi." Et certe vitare debes quemlibet iratum et maxime potentem. Nam ut ait Seneca, "Fulmen est ubi cum potestate habitat iracundia." Nec etiam irasci debes potenti. Nam ut idem ait, "Potenti irasci periculum est." Quare si potens te leserit, potius sustineas quam cum eo irascaris; et fac quod Cato dixit:

Cede locum lese fortune, cede potenti:

Ledere qui potuit, aliquando prodesse valebit.

Potentioribus enim pares esse non possumus. Similiter vitare debes stultum iratum. Nam ut ait Salomon, "Grave est saxum et honorosa arena, sed irastulti utroque gravior. Ira certe non habet misericordiam nec erumpens furor; et impetum concititi ferre quis poterit?"

Sic et ira probi hominis periculosa est. Unde Seneca dixit, "Gravissima est hominis probi iracundia." Quid idea accidit quia probus homo proposuit non irasci. Et ut ait Cassiodorus, "Gravius irascitur qui contra propositum commovetur." Et si forte iracundus vel iratus in aliquo te leserit, non sis facilis ad indignationem contra illum. Nam ut ait Salomon, "Vir iracundus provocat rixas, et qui ad indignationem facilis est erit ad peccata proclivior." Et in tantum nocet iracundia, quia etiam dies hominis minuit. Unde Iesus filius Sirac dixit, "Zelus et iracundia minuent dies, et ante tempus adducet senectam cogitatus." Sed licet ira taliter prohibeatur, quandoque tamen bene conceditur, ut ait propheta: "Irascimini, et nolite peccare." Et alibi dicitur, "Non occidat sol super iracundiam vestram." Et etiam Seneca dixit, "Bonum ad virum cito moritur iracundia."

Et in tantum conceditur ira, ut quandoque melior risu censeatur. Unde sapiens dixit, "Melior est ira risu, quia per tristitiam vultus corrigitur animus delinquentis." Risus tamen pro maiori parte malus censetur. Unde sapiens dixit, "Risus dolore miscebitur, et extrema gaudii luctus occupat." Vix enim aut numquam nisi pro stultitia ridere potest homo. Unde consilium ridendum te timere non

oportet, statim enim cum rides plures consiliantes ridere scire poteris quod de stultia loquuntur. Unde Ihesus filius Sirac dixit, "Fatuus in rixu exaltabit vocem suam, vir autem sapiens vix tacite ridebit."

[Caput VIII.]

De amicitia malorum hominum vitanda.

Dixi generaliter omnium malorum hominum amicitiam districtam esse penitus evitandam. Nam per talium amicitiam et continuam conversationem boni mores corrumpuntur. Et efficitur homo imperitus, luxuriosus, et seditiosus; et talia vitia acquirit que sunt penitus fugiendas, ut ait sapiens: "Fugienda autem sunt et modis omnibus igne ac ferro succidenda, langor a corde, imperitia ab animo, luxuria a ventre, seditio a civitate, a domo discordia."

De luxuria quidam philosophus dixit, "Nichil tam mortiferum est inhumanum genus quam luxuria." Nam luxuriosus sive luxuria corpus destruit, opes annihilat, animam necat, vim eripit, lumina orbat, vocem acerbat. Unde versus,

Luxus, corpus, opes, animam, vim, lumina, vocem

Destruit, annihilat, necat, eripit, orbat, acerbat.

Et etiam Tullius De Senectute dixit, "Libidinosa intemperans adolescentia effetum corpus tradit senectuti." Et de seditione dixit quidam, "Nichil mortiferum in civitate quam seditio; nam seditio civium occasio est hostium."

Et certe sicut talia vitia sunt fugienda, ita et mali sunt fugiendi per quos talia vitia acquiruntur. Nam sicut per consuetudinem leprosi homo quandoque leprosus efficitur et per pecus morbosum totus grex inficitur et per modicum fermenti tota massa corrumpitur, ita per assiduam conversationem etque amicitiam malorum hominum efficitur homo protervus, gulosus, cupidus, libidinosus, latro, fur, mendax, superbus, avarus, et ita omnia mala vitia acquirit ut simul cum illis cadat in ruinam. Unde quidam philosophus dixit, "Si videris quemlibet malis operibus pergravatum, ne intromittas, quia qui pendulum solverit, super ipsum ruina erit." Et alius philosophus dixit, "Quisquis inique gentis consortio fruitur, proculdubio mortis in mentem penitus lucratur." Et certe non solum mala societas, sed etiam mala vicinitas est vitanda. Nam vulgo dicitur, "Qui habet malum vicinum habet malum matutinum." Quare quidam philosophus dixit, "Non emas domum antequam cognoscas vicinum. Et si ante habueris domum quam iuxta te hospitaretur malus vicinus, prius vendas domum quam maceras iuxta malum vicinum." De predictis etiam beatus Paulus in epistola ad Corinthis dixit,

Ne commisceamini fornicariis: et non utique fornicariis huius mundi, aut avaris, aut rapacibus, aut ydolis servientibus: alioquin debueratis iam de hoc mundo exisse. Nunc autem scripsi vobis non commisceri: si is qui frater inter vos nominatur, est fornicator, aut avarus, aut ydolis serviens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum huiusmodi nec cibum sumere.

Et in fine illius capituli subiunxit, "Auferte malum ex vobis ipsis." Et alibi idem Apostolus in epistola secunda ad Timotheum dixit,

Hoc autem scito, quod in novissimis temporibus instabunt tempora periculosa: et erunt

homines seipsos amantes, cupidi, elati, superbi, blasfemi, etparentibus non obedientes, ingrati, scelerati, sine affectione, sine pace,criminales, incontinentes, et immites, sine benignitate, proditores,protervi, tumidi, voluptatum amatores magis quam Dei: habentes quidem speciempietatis, virtutem autem eius abnegantes. Et hos devita.

Et etiam Ysoppus dixit,
Discat ad hoc mitis cupidi dum contempnere litis.
Equus et est siquis caveat sit ut hospes iniquis.
Ne simul ut cumque perimi contingat utrumque;
Suppliciis dignis profectis forte malignis.

Nec desideres laudari a malis hominibus. Quia ut dixit Seneca, "Tam turpeest laudari a turpibus quam ob turpia laudari." Letior esto quotiens displicesmalis, et malorum de te extimationes malas tuam imputa gloriam. "Magnaenim dementia est vereri ne infameris ab infamibus." Et nihil est stultiushomine verba metuente. Et alibi dixit idem, "Quid letaris, quod ab hominibuslaudaris, quos non potes ipse laudare?" Quare etiam ait, "Qualis quisquescit scies, si quemadmodum laudes quemadmodum laudetur aspexeris." UndeMartialis Cocus dixit,

Nullum credo decus laudari a turpibus, Herme,
Sed nec laudari ob turpia credo decus.
Et alibi idem dixit,
Contemptum stulti contempnere, Didime, laus est,
Et contempni a stulto dedecus esse nego.

Et alius sapiens dixit, "Laudent te boni, oppinentur de te mala sed mali;onmibus enim displicere malis laudabile est." Et alius dixit, "Ne igiturglorieris in laude leccatoris, cuius laus est tibi vituperium et vituperiumlaus." Quare dixit, "Ne te associates leccatori, cuius societas est tibidedecus." Et Seneca dixit, "Conciliari nisi turpitudine amor turpium nonpotest."

Nam ut vera loquamur per consuetudinem et amicitiam talium, etiam bonushomo creditur malus, et perinde habetur ac si in veritate malus esset.Nam ut dixit quidam philosophus, "Vicem veri optinet quod falso creditur."Sic et e contrario, "Veritas que non creditur pro mendacio eputatur." Cumhiis ergo conversare qui te meliorem facturi sunt. Illos admitte quos tupotes facere meliores. "Sciens quod nulla res magis animos honesta induit,dubiosque et in pravum inclinabiles revocat ad rectum, quam bonorum virorumconversatio," ut Seneca epistolarum dixit. Qui etiam ait, "Habet etiamin se generosus animus, quod incitatur ad honesta."

Ut ergo animus tuus incitetur ad honesta, semper fugias malorum hominumsocietatem et conversationem, atque suspiciosi loci existentiam, semperquerendo homines et loca cum quibus et in quibus valeas erudiri, tua prudentiavaleat cognosci atque merito collaudari. Ait enim Cassiodorus, "Querateruditus ubi possit existere gloriosus." Et iterum, "Prudens frequentiamnon respuit hominum in qua se noverit esse laudandum. Alioquin in virtutibusfama tollitur, si earum in hominibus merita nesciantur."

[Caput IX.]

De multiplici utilitate amicorum.

Et nota quod in habendis et acquirendis et retinendis amicis magna etmultiplex est utilitas.

Corpus enim hominis sine amicitia pro mortuo reputatur, unde dicitur: "Qualis est sine anima corpus, talis est sine amicis homo." Amicorum ergo suffragio corpus mortuum vivificare dicitur. Per amicos etiam vita hominis iocundatur, et sine amicis non potest esse iocunda. Unde Tullius dixit, "Et si ea permaneant, quae dicuntur dona fortune, vita tamen inculta et deserta ab amicis non potest esse iocunda." Et amicorum utilitas tanta est, ut auro vel argento bonitas fidelis amici nullatenus comparetur. Unde sapiens dixit, "Amico fidei nulla est comparatio, nec est digna ponderatio auri et argenti contra bonitatem fidei eius." Et alibi etiam dixit,

Amicus si permanserit fixus, erit tibi quasi coequalis, et in domesticis tuis fiducialiter age attende. Amicus fidelis protectio fortis; qui autem invenit illum invenit thesaurum. Amicus fidelis medicamentum vite et immortalitatis; et qui metuit Dominum inveniet illum.

Unde Cato ait,

Auxilium a notis petito si forte laboras;

Nec quisquam melior medicus quam fidus amicus.

Et est tanta utilitas in acquirendis amicis ut etiam regnum amicis non valeat comparari. Ut Cato ait,

Utilius est regno meritis acquirere amicos.

Per amicos etiam vita amicorum procuratur, sicut Palades curavit Horestem. Hic quoque amicitiae non levis usus erit. Nam ut ait sapiens, "Nichil est dulcius quam habere amicum, cum quo tamquam cum te ipso loquaris." Unde Tullius De Amicitia dixit,

Ego tantum vos hortari possum, ut amicitiam anteponatis omnibus humanis rebus; nichil est enim tam naturae aptum, tam conveniens ad res secundas vel adversas. Sed hoc primum sentio, nisi in bonis amicitiam esse non posse.

Quare idem Tullius postea subiunxit, "Solem e mundo tollere videntur, quia amicitiam e vita tollunt, quia nichil a diis immortalibus melius habemus, et nichil iocundius." Et iterum idem ait, "Quae tamen res humanae fragiles caducaeque sunt, semper aliqui acquirendi sunt quos vere diligamus cum caritate et benivolentia; quae sublata, omnis est e vita sublata iocunditas. Per amicorum etiam multitudinem et civium dilectionem ita munitur et defenditur, ut ab aliquo nequeat expugnari. Unde Seneca dixit, "Unum est inexpugnabile munimentum: amor civium." Per multam etiam amicorum consuetudinem et dilectionem opes conservantur et retinentur, sicut nulle opes odii multorum obsistere possunt. Unde Tullius De Officiis dixit,

Omnium autem rerum nec quicquam est aptius ad opes tuendas et retinendas quam diligere, et nichil est alienius quam timere. Preclare enim homines, quae metuunt, oderunt; quod quisque autem odit, perisse expetit. Multorum autem odii nullas opes obsistere posse, etsi antea ignotum fuerat, modo autem cognitum.

Non ergo credas amicum fidelem per metum posse acquiri. Nam ut dixit philosophus, "Nemo ei satis fidus est, quem metuit." Unde idem Tullius dixit,

Malus custos diuturnitas est metus, contraque benivolentia fidelis vel ad perpetuitatem. Qui vero in libera civitate ita se instituunt, ut metuantur, hiis nihil potest esse dementius. Etenim qui se metui volunt: a quibus metuuntur, eosdem ut metuant ipsi necesse est.

Blanditia autem et non imperio vis crescit amoris. Unde Marcialis Cocus dixit,

Torvus et hore minax nos, Tite, possis amare:

Invitus nemo coactus amat.

Blanditia, non imperio, vis crescit amoris.

Vacca quidem taurum, sed et ipsa leona leonem

Iratos fugiunt, sed cupiunt placidos;

Dilige nos omnes, ut ameris ab omnibus unus.

Querit amor pariles, dissimiles odium.

Et non solum amicitia per metum et timorem non acquiritur vel retinetur, sed etiam

imperium premente metu perditur. Unde Tullius dixit, "Nulla visimperii tanta est, que premente metu possit esse diuturna." Et alius dixit,"Multos timere debet, quem multi timent." Et male imperando firmum imperiumammittitur. Et Seneca epistolarum dixit, "Nemo terribilis potest esse secure."Et iterum, "Magna securitatis portio est nichil inique facere: quia nocenshabuit aliquando latendi fortunam, nunquam autem fidutiam." Multos ergostudeas acquirere amicos non metu, sed merito, et pacificos tantum.

[Caput X.]

De consiliis et consiliariis.

Non tantum cum omnibus consilium habeas, sed unum de mille eligas consiliarium.Nam ut dixit sapiens, "Multi pacifici sint tibi, et consiliarius unus demille." Periculum est enim cuilibet amico sua secreta consilia pandere.Unde quidam sapiens dixit, "Quod secretum est, nemini dicas." Alius verodixit, "Vix extimes ab uno posse celari secretum." Et alius dixit, "Consiliumabsconditum quasi in carcere tuo est retrusum; revelatum te in carceresuo tenet ligatum." Quare dixit, "Noli consilium tuum omni revelare homini.Qui enim consilium suum in corde retinet, sui iuris est melius eligere."Nam pulcrius est tacere quam ut taceat secretum sibi commissum alium rogare.Ait enim Seneca, "Sic imperasti, ut taceres, quomodo ab alio silentiumqueris?" Verum quia ut ait Cassiodorus, "Consilium quippe imitari detractatinprovidus."

Tu provide secreta tua presentia et futura cum amicis probatis atquefidelibus tracta, ut ab eis consilium habeas. Nam ut Cato ait,

Consilium archanum tacito committe sodali.

Corporis auxilium medico committe fideli.

Et eciam quidam philosophus dixit, "Cave tibi a consilio illius, a quo petis consilium, ut sit tibi fidelis et probatus." Et Salomon sapiens ait,"Unguento et variis odoribus delectatur cor, et bonis amici consiliis animadulcoratur." Et alibi eciam dixit, "Omnia cum consilio fac, et non penitebis."Cum consilio dico sapientium, re fidelium, et probatorum, et maxime senum,et non cum consilio stultorum neque iuvenum. Stulti enim stulta diligunt,et suam stultitiam trahunt. Unde sapiens dixit, "Non recipit stultus verbaprudentie, nisi ea dixeris que versantur in corde suo." Et in proverbiodicatur,

Quisquis suo sensu sapiens sibi stultus habetur.

Iuvenes autem maturum sensum non habent, et iuvenilia diligunt, et eisinherent. Non enim potest in eis sucus diuturnus haberi, qui minus celeritersunt maturitatem adepti. Inde eciam Panfilus dixit,

Gaudia semper amat et iuvenilia verba iuventus.

"Ve tibi, terra, cuius rex puer est, et cuius principes mane comedunt."Quare Marcialis Cocus dixit cuidam suo amico qui vocabatur Melibeus,

Consilio iuvenum fidis, Melibee, ruinam

Expectare potes, dum sine consilio es.

Pannorum veterum facile contempnitur usus:

Non sic consilium, Postume, sperne senum.

Nam ut ait Iob, "In antiquis est sapientia, et in longo tempore prudentia."Nam ut ait Cassiodorus, "Illi prudentiores semper sunt habiti, qui multorumhominum conversationibus

probantur eruditi." Quare idem ait, "Senes ipsiconsiliis sapientiam discunt." Et iterum, "Cum multa trahis ab antiquis,meruisti placere de propriis." Et Tullius De Senectute ait, "Nonviribus, non velocitatibus aut celeritate corporum res magne geruntur,sed consilio, auctoritate et scientia, quibus non modo orbari, sed eciamaugeri senectus solet."

Et non solum unum consilium, sed eciam multa cum eis facere debes, nonsubita, nec festinata. Nam ut sapiens dixit, "Ubi non est gubernator, populuscorrue: salus autem, ubi multa consilia." Et Salomon in Proverbiis dixit,"Dissipantur cogitationes ubi non erit consilium: ubi vero plures consiliariisunt, confirmantur." Consilia intelligo bona nam facienti iniquissimumconsilium super ipsum devoluetur, et non cognoscet unde veniat illi. UtIhesus filius Sirac dixit, "Consilia non festinata dixi, quia duo suntcontraria consilio, festinantia et ira." Et alibi eciam sapiens dixit deconsiliis: "Quod diu tractaveris, id puta rectissimum." "Velox enim consiliumsequitur penitentia." Et alibi, "Deliberare utilia, mora est tutissima."Et alibi, "Consilio melius vinces quam iracundia." Seneca eciam dixit,"Inconsulta temeritas nescit expectare consilium." Philosophus eciam dixit,"Non credas stultum cum re mutare consilium." Quare Seneca, "Consiliumtuum si audierit hostis, consilii dispositionem permutes."

Nec credas omni quod audieris consilio, donec prius an sit utile probatumfuerit in aliquo, ut quidam philosophus dixit: "Nec credas consilio illiusqui secreto aliud consulit et palam aliud se velle ostendit." Ait enimCassiodorus, "Lesionis genus est occulte consulere, et alium velle monstrare."Nec credas mali hominis consilio. Scriptum est enim, "Malus a se nunquambonum consilium refert." Et nota consilium non esse capiendum quod mutarinon possit. Nam ut ait quidam sapiens, "Malum est consilium, quod mutarinon potest." Et nota quod "semper consilium tunc deest, quando maxime opusest," ut quidam philosophus dixit. Quare in consiliis non est cum festinantianeque cum ira procedendum. Et licet dixerim duo esse contraria consilio,videlicet, festinantiam et iram, Tullius autem De Senectute additeciam tertium, scilicet, voluptatem, dicens: "Impedit enim consilium voluptas,rationi inimica, ac menti ut ita dicam prestringit oculos, nec habet ullumcum virtute commertium." Et in consiliis vitare debes assentatores maximein secundissimis rebus. Unde Tullius dixit eciam:

In secundissimis rebus maxime utendum est consiliis amicorum, quemaiores eciam quam ante tribuenda est auctoritas. Hiisdem temporibus cavendumest, ne absentatoribus patefaciamus aures, ne adulari nos sinamus: in quo falli facile est. Tales enim nos esse putamus, ut iure laudemur: ex quonascuntur innumerabilia peccata, cum homines inflati oppinionibus turpiteriridentur et in maximis versantur erroribus.

Unde sciendum est, "Nullam inimicitiam pestem maiorem esse quam adulantiumblanditiam, assentationem." Sed "licet pernitiiosa sit assentatio, tamen nocere nemini potest, nisi ei, qui eam recipit atque ea delectatur. Itasit, ut hiis assentatoribus patefaciat aures suas maxime qui ipse sibiassentetur et se maxime ipse delectet." Inde eciam Cato dixit,

Cum te aliquis laudat, iudex tuus esse memento:

Plus aliis de te, quam tu tibi, credere noli.

Et Seneca in epistolis dixit, "Multo magis ad rem pertinet, qualis tibi videaris, quam qualis aliis." Et alibi, "Intus te considera: non qualissis, aliis credas." Sapiens enim est "malle sibi placere quam populo,"ut Seneca dixit.

Et in consiliis non movearis ad verba composita. Dixit Seneca in epistolis,"Ad rem movearis, non ad verba conposita." Nam oratio eius qui veritatioperam dat incomposita debet esse et simplex. Dixi secundum Tullium, "Insecundissimis rebus maxime utendum est consilio." Inde

eciam Seneca DeFormula Honeste Vite dixit, "Tunc consilia tibi salutaria advoca, cumtibi alludit vite prosperitas: tunc te velud in lubrico retinebis ac sistes,nec tibi dabis impetus liberos, qua eundum sit et quousque." Et licet multumsapiens fueris, tue scientie non inherebis, sed cum consilio sapientiamab alio investigabis. Ait enim Cassiodorus, "Sapientiam querit in alteropenes quem est scientie magnitudo."

Dubitare enim et a sapientibus consilium petere non est verecundum necinutile. Scriptum est enim, "Dubitare de singulis non est inutile." Eteciam in Contemptu Mundi scripsit Innocencius papa,

Qui magis intelligit, magis dubitat; et ille videtur plus sibi sapere,qui plus desipit. Pars ergo scientie est scire, quod nescias. Vix est enimquicquam tam vile, vix tam facile, quod ad plenum sciatur, comprehendaturad liquidum, nisi forsan illud perfecte sciatur, quod nichil scitur perfecte.

Ideo autem dixi supra dixi de consiliis et factis presentibus et futurisconsilium capiendum, quia de preteritis factis atque secretis de quibusconsilium capi non potest, non debes facere mentionem. Unde filius Siracdixit, "Amico et inimico noli enarrare sensum tuum, et, si est tibi delictum,noli denudare. Audiet te et respiciet te, et quasi defendens peccatum tuumsubridet te." Nam dicit lex, "Facte autem res nulla constituticæ infactefieri possunt." Unde si consilium inde haberi non potest, nec utilitastrahi nemini dicere procures. Nam ut ait Seneca, "Post calamitatem memoriaalia est calamitas." Et maxime ubi memoria calamitatis vel preteriti factipotest suscitare malitiam. Unde Cato dixit,

Litis preterite noli maledicta referre:

Post inimicitias iram meminisse malorum est.

Et ideo silendo penitus ea commemorare nulli debes, et maxime mulieri velhebrioso. Nam ut dixit philosophus, "Garulitas mulierum id solum novitcelare, quod nescit." Et Salomon dixit, "Nullum secretum ubi regnat ebrietas."

Sacerdoti tua archana atque secreta penitencie causa pandere et manifestaredebes. Ut sanctus Iacobus in epistola prima dixit, "Confitemni alterutrumpeccata vestra." Deficiente autem sacerdote eciam alij confiteri debes.

[Caput XI.]

De probatione amicorum.

Licet autem in habendis amicis ut dixi magna utilitas sit, prestitamvelox sis sic in acquirendis amicis nullius est amicitie ante probationemte constringere debes. Ut ait Martialis Cocus cuidam amico suo qui vocabaturCrisippus:

Antequam ames, Crisippe, proba; sed amare probatum

Cura, rotulum illum pectore suscipias.

Sepe diuque suo dignum censet amore

Pertractat sapiens sic amat exhibitum.

Et Ovidius dixit,

Quale sit id, quod amas, celeri circumspice mente

Et tua lesuro subtrahe colla iugo.

Et sapiens dixit, "Si possides amicum, in temptatione posside. Est enim amicus secundum sua tempora; in tempora autem tribulationis non permanebit." Et propheta, volens amicus Dei fieri, et sciens amicos probatos meliores alii fore, dixit, "Proba me et tempta me; ure renes meos et cor meum." Et etiam beatus Iohannes in epistola sua dixit, "Karissimi, nolite omnino credere spiritui, sed probate spiritus si ex Deo sint." Et etiam Apostolus in epistola sua ad Thesalonicenses dixit, "Omnia probate: quod bonum est tenete. Ab omni specie mali abstinete vos." Et sapiens dixit, "Qui credit cito, levis est in corde et minorabitur;" "Facilitas nimia partem stultitiae vergit." Et alius philosophus dixit, "Ne laudes amicum, donec probaveris eum." Et iterum alibi dixit propter amicos non probatos: "Provide tibi semel de inimicis, et milies de amicis, quia forsitan quandoque amicus fiet inimicus, et sic levius poterit perquirere dampnum tuum." Et Seneca dixit, "Tu omnia cum amico delibera, sed de ipso prius."

Eligas ergo amicos probatos qui tibi fideles esse possint. Et eos uno affectu non uno habeas merito, et tales amicos elige quos non pudeat elegisse. Ait enim Seneca, "Amare sic incipe, tamquam non liceat desinere."

[Caput XII.]

Que facere debes pro amicis et que errogare et quomodo debes cum aliis vivere et de lege amicitiae.

Probato autem amico atque temptato si illum fidelem valde inveneris, ita pectore suscipias eum ut pro eo facias quaecumque pro amico commode fieri possunt, videlicet honeste ita quod Deum non offendas, nec tuam conscientiam ledas. Peccatum enim pro amico facere non debes. Nam dixit Tullius De Amicitia, "Nulla est excusatio peccati, si amici causa peccaveris;" et maxime in re turpi ubi duplex peccatum est. Ait enim Seneca, "In turpi peccare bis est delinquere." Nec etiam debes amicum defendere in peccato, ne tibi crimen pares. Ait enim Seneca, "Nocentes qui defendit, sibi crimen parat." Et iterum, "Socius fit culpe, qui nocentem iuvat." Nisi forte pro illius salute hoc faceret. Ait enim idem, "Nichil turpe dicas pro salutis remedio." Innoxie igitur amicum defendere debes ut proprie defensor dicaris. Nam ut ait Cassiodorus, "Ille proprie defensor est dicendus, qui defendit innoxie."

Alioquin si cum turpitudine et mendacio cum defenderes, amicitia non duraret. Nam ut dixit Tullius De Amicitia, "Difficile est amicitiam durare sive manere, si a virtute defeceris." Amici enim vitia si feras, facis tua. Ideo autem dixi commode quia ut lex dicit, "Ea demum fieri posse intelliguntur que commode fieri possunt." Et etiam alibi dici consuevit, "Age sic alienum ut tuum non obliviscaris negotium."

Amicis enim ita prodesse debemus, ut nobis non noceamus, et ideo dixi honeste. Quia ut ait Tullius, "Si omnia facienda sunt, etiam in honesta que amici velint, non amicitiae tales, sed et coniurationes putande sunt." Unde facere debes pro amico quod honestum sit, et denegare quod non rectum sit. Hec igitur lex in amicitiam senciatur ut nec rogemus res turpes, neque faciamus rogatu, et ab amicis honesta petamus. Amicorum causa honesta faciamus, studium semper adsit, cunctatio toto

absit. Consilium verum dare gaudeamuslibere. Hec est, inquam, societas, in qua omnia sunt que putant hominesexpetenda: honestas, gloria, tranquillitas, atque iocunditas; ut cum hecadsint, beata vita sit, cum sine hiis esse non possint, quod cum optimummaximumque sit. Si id volumus adipisci, virtuti opera danda est, sine quane amicitiam, nec ullam rem expetendam consequi possumus. Ea vero neglecta,qui se amicos habere arbitrantur tunc denique rasse sentiunt cum eos aliquisgravis casus experiri contingit; et eciam verecundari debent amici ad inviceminhonesta vel turpia petere. Nam, "Maximum ornamentum amicitie tollit,qui ex ea tollit verecundiam," ut Tullius dixit. Quare eciam ait, "Maximeautem perturbantur officia in amicis; quibus et non tribuere, non rectepossis, et tribuere, quod non sit equum, contra officium est."

Electis autem amicis, ita eos diligas ut illi tua amicitia non careant.Multos enim vidi qui non amicis, sed amicitia caruerunt. Et illos tibicoequales extimes ita quod illis tamquam tibi ipsi credas, et te et tuaillis tamquam tibi ipsi credas, et te et tua illis securiter et sine suspicionecommittas. Ait enim Cassiodorus, "Eorum segura substantia est, que committiturapprobatis." Ex quo enim illos approbaveris, de illis mala suspicari nondebent. Ait enim Cato,

Suspectus caveas, ne sis miser omnibus horis,
Nam timidis et suspectis aptissima mors est.

Si enim amici invicem sibi non crederent, veri amici non essent. Nam sialiquem amicum extimas, cui non tantumdem credas ut tibi, valde erras etnon satis nosti vim amicitie. Unde Tullius dixit, "Nichil in amicitia fictum,nichilque simulatum esse debet." Nam ficta omnia citius quam flosculi occidunt,nec quicquam simulatum potest esse diuturnum, et nichil est dulcius quamhabere cum quo audeas omnia loqui ut tecum, et nichil est amabilius, nichilquepulcrius quam morum similitudo bonorum. Unde Tullius subiunxit, "Omniumsocietatum nulla prestantior est, nulla firmior, quam cum viri boni moribussimiles sunt familiaritate coniuncti." Inde Salustius eciam dixit, "Idemvelle et idem nolle, ea demum firma amicitia est." "Sic tamen loqui cumamicis debes, tanquam Deus audiat; sic vero vivere cum hominibus, tanquamDeus videat," ut Seneca epistolarum dixit. "Nichil est tam opertum, utnon reveletur: aut secretum, quod non sciatur," ut Matheus in evangelioDomini dixit. Unde vulgo dici consuevit, "Sub nive quanta latent in longotempore parent." Et eciam Tullius dixit, "Honestas enim bonis viris, nonocculta queruntur." Nec cuicquam audebit vir bonus velle quod non audeatpredicare palam et certe curandum est maxime ut eos cum quibus sermonemconferrimus, et vereri et diligere videamur. Ut idem Tullius dixit,

Et illam veram amicitiam extimes quam non spes, non timor, non utilitassine causa divellit, illam cum qua homines moriuntur, et pro qua moriuntur.Nichil enim est quod non tolerat qui perfecte diligit. Vere tamen amicitiedifficile reperiuntur in hiis qui honoribus reque publica versantur. Inforo enim plurimum posse invidiosa res est et brevis.

Ut Seneca in epistolis dixit, "Et difficile est in re prospera amicos probare,in adversa facile." Nam ut ait Seneca, "Amici an nomen habeas, calamitasaperit." Quare alibi idem dixit, "Amico fortunato vocatus, et infortunatoinvocatus esto." Et alius dixit, "Multi sunt dum munerantur amici, sedin necessitatibus pauci."

Nam hic est vere amicus, qui te adiuvat, cum tibi seculum deficit. Amicumquoque tuum taliter diligas, ut iusta causa in te sit quare ab illo diligaris.Nam digni sunt amicitia quibus inest causa cur diligantur, ut Tullius DeAmicitia dixit: "Si enim non amaveris, nullus te amabit." Unde MarcialusCocus dixit,

Miraris quod nullus amat te, Ceciliane,
Tu quoque amas nullum; dilige, carus eris.

Tu ergo primum exhibe te bonum et sic quere alterum tui similem. "Plerique enim perverse, ne dicam impudenter, habere talem amicum volunt, quales ipsi non possunt. Queque ipsi non tribuunt amicis, hec ab eis desiderant," ut Tullius dixit.

Et nota quod inter amicos amicitias immortales esse oportet. Nam dixit sapiens, "Cum amicis rationes breves, amicitias longas oportet." Unde Tullius dixit, "Verum esse, illud quod dicitur, 'Multos modios salis simul edendos esse, ut amicie munus expletum sit.'" Et nota quod qui perfecte diligit cum affectu, amico facile irasci non potest. Unde dici consuevit, "Amantium ira redintegratio est amoris;" "amans enim multa sibi mentitur iratus." Et etiam quidam sapiens dixit, "Amici ius iurandum penam non habet." Et alius dixit, "Amans sicut fax exigitando magis exardescit." Et etiam Ovidius iratus cum quadam dixit,

Odero, si potero; invitus amabo:
Nec iuga taurus amat; que tamen odit, habet.
Sic ergo nec sine te nec tecum vivere possum
Et videor voti nescius esse mei.

Et nota quod a maiori perfecto sentencie tempus non animus facit, non enim in potestate animi deponere amorem. Quare Seneca dixit, "Amor animi arbitriosum, non impositum."

Nec credas malum de amico tuo, nisi experimento id manifeste cognoveris. Sed si aliquis de amico tuo male loquitur, responde ut philosophus dixit: "Ut tute lingue, sic ego mearum dominus sum aurum." Alius autem maledicenti quidam respondet: "Tu inquit maledicere didicisti; ego scientia teste didici maledicta contempnere." Nec inter duos amicos tuos iudicaveris, nisi forte discussis et aproximatis eorum voluntatibus de utrisque voluntate hoc feceris; quia ut dixit sapiens, "Molestius est inter duos amicos iudicare." Sic ergo ames amicum ut ei sis amicus; quidam enim amant, non tamen amici sunt. Unde Martialis Cocus dixit,

Omnis amicus amat, sed non qui amat omnis amicus;
Si quem pete tu amas, esto amicus ei.

Quare etiam Seneca in epistolis dixit, "Si vis amari, ama." Non enim potest quisquam beate vivere qui se tantum intuetur, qui omnia ad utilitates suas convertit. Alteri enim ut vivas enim oportet si vis tibi vivere. Nam consortium omnium rerum inter nos facit amicitia. Quare in proverbio dictum est, "Qui totum vult, totum perdit." Errant ergo qui putant se habere amicos quibus ipsi non sunt, secundum Senecam qui ait, "Nullum habet maius malum occupatus homo et bonis obsessus, quam quod amicos sibi putat, quibus ipse non est." Non ergo te tantum inspicias, sed et aliorum desideria quandoque compleas. Ait enim Cassiodorus, "Si quidem aliena desideria fideliter gerere, hoc est bona propria perfecisse." Et Seneca De Beneficiis dixit, "Qui sibi tantum bene optat, male precatur." Et alius dixit, "Malus est dicendus, qui tantem causa sui est bonus."

Secundum tamen quantitatem fidei amici est amicus diligendus, ut quite plus diligit a te magis diligatur. Si vero te parum diligit, in eius amorem et amicitiam non accendaris. Male enim compertita est inter amicos amicitia, quorum unus pro amico animam et corpus et substantiam poneret, alius autem de altero parum aut nichil curaret. Maiorem autem amorem minoripreferre debes.

[Caput XIII.]

De amore senum et honore parentum et quomodo in senectute debeaste regere. Rubrica.

Herum quia paternus amor omnes alios excellit, ut mihi retribuas me patrem tuum pre ceteris hominibus debes diligere et revereri. Ut enim ait lex, "Bona et honesta persona patris filio semper debet videri." Et sapiens Ecclesiasticus dixit, "Qui honorat patrem iocundabitur in filiis, et in die orationis sue exaudietur." Alibi idem dixit,

Qui honorat patrem vita vivet longiori, et qui obedit patri refrigerabit matrem. Qui timet Dominum honorabit parentes, et quasi dominis serviethis qui se generaverunt. Et in opere, et sermones, et in omni patientia honora patrem tuum, ut superveniat tibi benedictio a illius in eternum maneat. Benedictio patris firmat domum filiorum; maledictio autem eradicat fundamentum. Ne gloriaris in contumelio patris tui; non enim est tibi gloria sed confusio. Gloria enim hominis ex honore patris sui, et dedecus filii patris sine honore. Filii, suscipe senectutem patris tui, et ne contristes eum in vita sua. Et si defecerit consensus, veniam da ei, et ne spernaseum in tua virtute.

Et alibi etiam dicitur, "Honora patrem tuum, et genitus matris tue ne obliviscaris: memento quoniam nisi per illos non fuisses; et retribue illis, quomodo et illi tibi." Et etiam Apostolus in epistola ad Ephesios dixit, "Fili, obedite parentibus vestris in Domino: hoc enim iustum est. Honora patrem tuum, et matrem tuam, quod est mandatum primum in promissione: ut benesit tibi, et longevus sis super terram." Et Cato dixit,

Dilige non egra caros pietate parentes

Nec matrem offendas, dum vis honus esse parenti.

Et Ihesus filius Sirac dixit, "Quam male fame est qui relinquit patrem, et est maledictus a Deo qui exasperat matrem." Et Martialis Coquus dixit,

Dilige si bonus est iuxta pietate parentem,

Si malus est, tollera, filius esto bonus.

Iuxta illud, "Bonus non est qui malos tollerare non potest." Et iterum Cato dixit,

Verbera cum tuleris discens aliquando magistri,

Fer patris imperium, cum verbis exit in iram.

[Caput XIV.]

De senectute.

Et in iuventute tua vitam tuam taliter exerceas, ut tua senectus merito collaudetur, et a tuis filiis et ab aliis veneretur et suscipiatur, secundum Catonem qui dixit,

Multorum senes cum facta et dicta recenses,

Fac tibi succurent, iuvenis que feceris ipse.

Et si ad senectutem perveneris, animum tuum plus solito exerceas, langorem et desidiam et luxuriam et omnia puerilia fugiendo, adiuvando etiam patriam et amicos et iuventutem prudentia tua atque consilio. Nam ut ait Seneca in epistolis, "Turpe est habere auctoritatem senum et vitia puerorum, nec puerorum tantum sed infantium." Non enim exercent senex puerilia etate, sed vitio, unde Martialis Coccus ait:

Post annos centum puer Alphesibeus et adhuc;

Eciam non etate puta sed vitio puer.

Et alibi,

De puero prodire senem me precipis, at tu

De vetulo esse puer, tu Maximiniane, cupis.

Esse semel puerum nature non vetat ordo,
Si superaddideris hoc venit ex vitio.

Magis enim peccant senes ludendo et puerilia exercendo, quam si in iuventute peccarent, Seneca testante qui ait, "Quanto serius peccatur, tanto turpius incipitur." Et iterum, "Anus cum ludit, morti delicias facit." Et ita secundum illum indigne transacta adolescentia odiosam efficit senectutem, et honeste acta superior etas fructus caput auctoritatis extremos. Mores predictos ergo in senectute tua servare debes, secundum Tullium qui ait, "Luxuria in omni etate turpis est, in senectute vero fedissima."

Sin etiam libidinum intemperantia accesserit duplex malum est, quod et ipsa senectus dedecus concipit, et adolescentium facit impudentiorem intemperantia. Unum igitur exemplum luxurie vel avaritiae multum mali facit. Ut Seneca dixit, "Et ubi peccat etas maior, male discit minor." Et etiam Tullius dixit,

Senibus autem labores corporis minuendi sunt, exercitationes vero animi etiam augende videntur. Danda vero ab eis est opera, ut et amicos et iuventutem et maxime publicam rem consilio et prudentia quam plurimum adiuvent. Nichil magis cavendum est senectuti quam ne langori se desidia quod dedit.

Et si istos mores bene servaris, tua senectus et a filiis et ab aliis bene suscipietur et valde honorabitur et honesta erit. Nam ut ait Tullius De Senectute, "Senectus honesta est, si se ipsa defendat, si ius suum retinet, si nemini mancipata est, si usque ad extremum spiritum dominatur in suos." Defendere enim se debet senectus a langore et desidia, nec debet alteri parvo sensui se tradere, nec debet dare super se dominatum alicui in vita sua et cuilibet debet consulere prudentia et consilio suo. Et ita erit senectus honesta et etiam iocunda. Ut idem ait, "Si habent aliquid tamquam pabulum studij atque doctrine, nichil est ociosa senectute iocundius."

Sed licet ita ut supradictum est amare debeas parentes et filios, amorem tamen Dei preferre debes amoris paterno et filiorum. Unde Matheus in evangelio dixit, "Qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus: et qui amat filium aut filiam super me, dignus non est me." Et alibi idem in evangelio dixit, "Inimici hominis, domestici eius." Et nota quod nullos vidi filios qui male parentes tractassent, de quibus in hoc seculo Deus non faceret vindictam visibilem, et hoc merito accidit. Nam ut ait Cassiodorus, "Quibus fuit ex ossa societas parentum, civium non merentur habere consortium, ne puri cordis iocunda serenitas nebulosis maculis polluantur."

[Caput XV.]

De amore et dilectione filiorum.

De amore vero filiorum tuorum si Deus tibi dederit te non ammoneo. Natura enim in tantum te impellet quod eos vehementer diliges. Magis enim timeo ne illos plus te diligas quam illorum amorem negligas. Unum tamen dico tibi, ut non tantam pietatem in eos exerceas parcendo et virge et baculo, quod pietas tua in odium cadat. Ut Salomon ait, "Qui parcat virge, odit filium suum; qui autem diligit illum, instanter erudit." Et alibi, "Virga et correctio retribuent sapientiam; puer autem qui dimittitur voluntatis sue confundet matrem suam." Et alibi, "Stultitia colligata est in corde pueri, virga et baculus fugabunt eam."

Fugata ergo stultitia per correctionem, efficientur filii sapientes et letificabunt te. Nam ut ait idem, "Filius sapiens letificat patrem, filius vero stultus mestitia est matris sue." Et alibi, "Erudi filium tuum, et refrigerabit te, et dabit delicias anime tue." Et alibi Ihesus Sirac dixit, "Filii sunt tibi? erudi illos a pueritia illorum. Filie sunt tibi? conserva corpus illarum, et non ostendas faciem tuam illarum ad illas. Trade filiam tuam, et grande opus feceris; et homini sensato da illam." Et alibi,

Audite populi, omnes gentes, et rectores ecclesie: filio et mulieri, fratri et amico, ne deris potestatem in vita tua. Melius est enim ut filii tui in te respiciant, quam te respicere in manus filiorum tuorum.

Et si forte filii vel alii amici tui correctiones et ammonitiones tuas recipere nolunt, non tamen desistas. Unde Cato dixit,

Cum moneas aliquem nec se velit ipse moneri,

Si tibi sit carus, noli desistere ceptis.

Et Cassiodorus dixit, "Non facile efficitur vitiosus, cui monitor insistit assiduus. Nec facile erroris vitio sordescit, quem assidua doctrina purgaverit." Nec provoces filios tuos ad iracundiam. Unde Apostolus in epistola ad Ephesios dixit, "Et vos patres nolite ad iracundiam provocare filios vestros: sed educate illos in disciplina et correctione Domini." Ad exemplum ergo divinum filios castigare debes. "Quem enim Dominus diligit, castigat: et flagellata autem omnem filium, quem recipit," ut sanctus Paulus ait. Et Ihesus filius Sirac dixit,

Qui diligit filium suum assiduat illi flagella, ut letetur in novissimo, et non palpet proximorum hostia. Lacta filium tuum et paventem te facit; lude cum eo, et contristabit te. Ne credas sic illi, ne doleas, et in novissimo obstupescant dentes tui. Curva cervicem eius in iuventute, et tunde latera eius dum infans est, ne forte induret et non credat tibi, et erit tibi dolor anime.

Nam et Salomon in Proverbiis dixit, "Adolescens iuxta viam suam, et cum sensuerit, non recedet ab ea." Unde quidam sapiens dixit,

Qui non assuescit virtutibus, dum iuvenescit,

A vitiis nescit desuescere, quando senescit.

Sed licet filii taliter sint castigandi, tamen "permittendum est aliquando iuvenibus sequi impetum animi," ut Seneca in epistolis dixit. Et non in filiis iocunderis impiis; si multiplicentur, non oblectaveris super ipsos; si non est timor Dei cum illis, ne credas vite illorum et ne respexeris in laborem eorum. Melius est unus timens Deum quam mille filii impii; et utile est mori sine filiis, quam relinquere filios impios. "Ab uno sensato habitabitur patria et a tribus impiis deseritur," ut sapiens dixit. Et etiam ut hereditatem bonam relinqueris filiis, gloria virtutum eos instruere debes. Unde Tullius dixit, "Optima hereditas autem a patribus traditur filiis, omnique patrimonio prestantior gloria virtutis eorumque gestarum."

Et caveas ne amor filiorum in tantam dementia te obstringat ut tui ipsius obliviscaris, tibi ipsi necessaria et utilia denegando. Nam ut ait Seneca in epistolis, "Magna dementia est heredis sui res procurare et sibi omnia denegare, ut tibi ex amico inimicum magna faciat hereditas: quanto enim plus acceperit, tanto plus de tua morte gaudebit." Inde etiam Salomon in Ecclesiaste dixit,

Detestatus sum omnem industriam meam, quam sub sole studiosissime laboravi, habiturus heredem post me, quem ignoro utrum sapiens an stultus futurus sit, et dominabitur in laboribus meis, quibus desubdavi et sollicitus fui; et est quicquam tam vanum? Unde cessavit, renuntiavitque cor meum ultra laborare sub sole. Nam cum alius laboret in sapientia, doctrina, et sollicitudine, homini otioso quesita dimittit; et hoc ergo vanitas et magnum malum.

Et alibi dixit, "Qui accervat ex animo suo iniuste, alii congregat, et in bonis suis luxuriabitur." Et quem habebat hostem plurimumque dimittit heredem. Sic ergo servias filiis et amicis

in vita tua ut mortem tuam nonexpectent, alioquin etiam extranei tuam vitam odio haberent, Seneca testantequi ait, "Cuius mortem amici expectant, eius vitam omnes oderunt."

[Caput XVI.]

De uxore diligenda.

Uxorem vero tuam perfecte diligere debes, quia pars tui corporis est,et unum corpus tecum est, ut ait Dominus qui eam adiutorium hominis vocavit.Nam cum fecisset hominem dixit, "Faciamus ei adiutorium," et extracta costade corpore Ade fecit Evam, et dixit, "Propter hoc relinquit homo patremet matrem, et adhaerebit uxori sue: et erunt duo in carne una." Et alibidixit Apostolus in epistola ad Ephesios, "Diligite uxores vestras sicutChristus dilexit Ecclesiam." Et subiunxit idem Apostolus, "Ita viri debentdiligere uxores suas ut corpora sua. Quia qui suam uxorem diligit, seipsumdiligit. Nemo unquam carnem suam odio habuit: sed nutrit et fovet eam."Et postea etiam subiunxit, "Unusquisque suam uxorem sicut se ipsum diligit:uxor autem timeat virum suum." Et merito uxor est diligenda quia donumest Dei. Dixit enim Ihesus filius Syrac, "Domus et divitiae dantur a parentibus,a Domino autem proprie uxor bona vel prudens."

Est enim ut dixit adiutorium hominis et maxime egeni, unde idem dixit,"Ubi non est sepi, dirupitur possessio; et ubi non est mulier, ingemiscitegens."

Et adeo teneris uxorem diligere, ut dicatur eam tui corporis potestatemhabere. Unde ait Apostolus in epistola prima ad Corinthios,

Vir non habet potestatem sui corporis, sed mulier. Uxor autem nonhabet potestatem sui corporis, sed vir. Nolite fraudare invicem, nisi forteex consensu ad tempus, ut vacetis orationi: et iterum revertimini in idem,non temptet vos Sathanas propter incontinentiam vestram.

Et alibi, "Uxori debitum reddat: similiter autem et uxor viro." In tantumeciam teneris uxorem diligere ut nunquam ab illa valeas separari nisi obcausam fornicationis. Unde dictum est, "Quos Deus coniunxit, homo non separaret."Nec credas peccatum esse coniuges commisceri secum carnaliter, cum perApostolum dicatur: "Unusquisque habeat suam fornicationem." Et alibi pereundem dictum sit, "Melius est nubere quam uri." Et alibi etiam per eundemdictum sit, "Qui vero iungit virginem suam, bene facit: et qui non iungit,melius facit." Et alibi, "Illigatus es uxori? Noli querere. Si autem acceperisuxorem, non peccasti. Et si nupserit virgo, non peccavit." Et etiam deviduis dixit, "Mulier alligata est legi quanto tempore vir vivit, quodsi dormierit vir eius, liberata est a lege: cui vult nubat, tantum in Domino.Beator autem erit si sic secundum meum."

Sic ergo Apostolus dicit illum benefacere. Stultus est hereticus quicontra dictum Apostoli prohibet nubere et iubet abstinere a cibis quosDeus creavit. Ut Apostolus in epistola ad Timotheum dixit,

Spiritus autem manifeste dicit, quia in novissimis temporibus discedentquidam a fide, attendentes spiritibus erroris, et doctrinis demoniorum,in ypocrisi loquentes mendacium, et cauteriatam habentes conscientiam,prohibentes nubere, et abstinere a cibis, quos Deus creavit ad percipiendumcum gratiarum actione.

Nec potest hereticus dicere dictum Apostoli esse intelligendum de nuptudivino. Nam si de divino intelligeretur secundum illam auctoritatem, meliusesset abstinere ab nuptu divino quam nubere in Christo, quod aperte falsumest. Nec inhereas hereticis, nec illis credas qui dicunt uxorem esse dimittendam,nec cum ea esse carnaliter utendum, prave intelligendo evangelium, ubidicitur, "Qui dimiserit patrem, aut matrem, aut filios, aut agros, aut uxorem, centuplum accipiet, insuper et vitam eternam."

Illud enim intelligitur quando de voluntate utriusque coniugum hoc fiet,cum vovent castitatem, vel transeunt ad religionem de voluntate alteriusambo, vel eciam unus transit ad religionem de voluntate alterius coniugum,altero senescente et in seculum manente et castitatem voviente; vel eciamcontra voluntatem eius, si matrimonium non est consumatum per carnalemcopulam, quia vocatus est de nuptiis, ut decreta et decretales et iuraproclamant. Quare dico quod non debes cessare eciam a nuptu carnali, sitibi placet habere uxorem. Et uxorem accipias potius ornatam bonis moribuset in bona societate nutritam, quam divitiis habundantem et aliter malam,et potius puellam quam viduam. Dixit enim quidam philosophus, "Accipe puellamin uxorem, quamvis sit vetula." Et Cato dixit,

Uxorem fuge ne ducas sub nomine dotis,
Nec retinere velis, si ceperit esse molesta.

Nec facias magximos sumptus in nuptiis uxoris. Nam dixit Seneca, "Nuptiassumptuosas facere vita." Et si forte in uxore aliquid inveneris quod tibi displiceat, equo animo id tollere debes si commode id fieri potest. Namdixit quidam philosophus, "Nulla tam bona uxor, in qua non invenias quodqueraris," et "nulla tam bona fortuna est, de qua nichil possit queri."Et Tullius De Amicitia dixit, "Non est quicquam difficilius quaminvenire quod sit ex omni parte in sua genere perfectum." Unde Salomonin Ecclesiaste dixit, "Virum de mille reperi unum, mulierem ex omnibusnon inveni." Si licet Salomon nullam invenerit, Seneca tamen benigniusuxores super omnia commendavit, dicens:

Sicut nichil est superius benigna coniuge, ita nichil est crudeliusinfesta muliere. Quanto enim sapiens vitam suam pro viri salute opponit,tanto maligna ad mariti mortem eciam vitam suam reputat.

Et ideo bona uxor est diligenda. Nam dixit quidam philosophus, "Scias inbona muliere bonam societatem esse;" "bona mulier fidelis custos est etbona domus." Et alibi dixit, "Casta matrona parendo viro imperat."

Si ergo uxor mala est, eam feras prout commode potes. Ait enim quidamsapiens, "Feras, non culpes, quod mutari non potest." Sed licet diligere debes uxorem, non tamen dare debes illi potestatem super te in vita tua,nec dare debes illi primatum, ne forte tibi sit contraria. Ut Ihesus filiusSirac dixit, "Mulier, si primatum habeat, contraria est viro suo." Uxoremautem diligas ut illi fidem servando alii ea vivente non adhereas, sedpudicitiam serves. Nam ut ait lex, "Periniquum videtur esse ut pudicitiamvir ab uxore exigit, quam ipse non exhibeat." Et Seneca epistolarum dixit,"Improbum mecum esse dicimus, qui ab uxore per pudicitiam exigit, cumipse sit corruptor alienarum uxorum." Et Salomon dixit, "Qui autem estadulter, propter cordis inopiam perdet animam suam; turpitudinem et ingnominiamcongregat sibi, et obprobrium illius non delebitur."

Nec aduleris uxorem tuam, nec eam nimium laudes, vel eam vituperes,nec mordacitate turpium verborum eam corrigas. Dixit enim Seneca DeFormula Honestae Vitae, "Nullius amicitiam per adulationem acquiras.Laude parce, vitupera parcius." Sicut enim reprehenda est nimia laudatio,sic inmoderata vituperatio; hec enim adulatione, illa vero malignitatesuspecta est. Ne

provoces uxorem ad iracundiam, si hoc vitare potes, quia ait Salomon, "Non est capud nequius super capud columbri, nec est irasuper iram mulieris." Sed si forte sine tua culpa in iram proruperit, eius verba minime timebis. Ait enim Cato,

Coniugis irate noli tu verba timere,
Nam lacrimis struit insidias, dum femina plorat.

Inde etiam Seneca dixit, "Duo genera habent in oculis feminarum lacrimae; certi doloris unum, insidiarum aliud." Nam mulieris lacrimae condimenta sunt malitiae, et paratae lacrimae insidias non fletum indicant. Quare Cato dixit,

Nil temere uxori de servis crede querenti:
Sepe enim mulier, quem coniunx diligit, odit.

Nec uxoris consilio nimis inhereas. Ait enim sapiens quidam, "Malo in consilio femine vincunt viros." Et in proverbio dicitur, "Consilium femine aut nimis carum aut nimis vile."

[Caput XVII.]

De servientibus et mercenariis et servis corrigendis et diligendis.

Servientes autem et mercenarios et servos qui fideliter et docte serviunt tibi, specialiter multum diligere debes, eosque bene regere ac gubernare, et leniter cum illis agere. Nam dixit Ihesus filius Syrac, "Noli esse sicut leo in domo tua, evertens domesticos tuos, et opprimens subiectos tibi." Et alius dixit, "Subiectorum statum et condicionem non dominio, sed iudicio regas, ut propriam domum non possidere, sed potius ministrare puteris." Et quidam philosophus dixit, "Colant te potius servi tui quam timeant."

Quos enim regere debes, leonina ferocitate minime tractes; alioquin te subiecte subiecti merito precaverent. Ait enim quidam philosophus, "Custodi te a rege illo qui ferrus est ut leo, et cui est levis animus ut puero." Esto ergo bonus et bene et bona impera, ut subiecti equo animo tibi pareant, ubi boni imperant. Et qui in servos iracundus est et crudelis, satis ostendit potestatem adversus alios sibi defuisse. Quare Salomon dixit, "Rectorem te posuerunt? Noli extolli; esto in illis quasi unus ex ipsis."

Et si docte et fideliter tibi subiecti servierint, talem illis te exhibeas, ut quasi propter te rerum tuarum domini videantur. Nam dixit philosophus, "Qui docte servit, partem dominatus tenet." Unde Ihesus filius Syrac dixit, "Servo sensato liberi servient; et vir prudens et disciplinatus non murmurabit correctus, et inscius non honorabitur." Et Salomon dixit, "Servus sapiens dominabitur filiis stultis, et inter fratres hereditatem dividet." Et alius dixit, "Qui invite servit, servus est; si volens, minister." Et Seneca dixit, "Probus libertus sine natura est filius."

Et nota quod si predictis benivulus fueris, benivolum animum erga te et res tuas facient, et obsequia tua circa te finem non habebunt. Nam dixit quidam philosophus, "Obsequium benivoli animi finem non habetur." Et Seneca dixit, "Benivoli animi coniunctio, et magna cognatio est." Nec regas eos vel foveas in vitiis; quia ut dixit quidam sapiens, "Non corrigit, sed ledit, qui invitum regit." Nec nutrias eos a pueritia delicate. Nam ait Salomon, "Qui delicate a pueritia nutrit servum

suum, postea illumsentiet contumacem." Et non solum contumacem sentiet illum, sed etiam vilem, ita quod nullum poterit tollerare laborem. Si autem a puericia in labore nutritus est, nullum laborem postea recusabit. Unde Seneca in epistolis dixit, "Nullum laborem recusant manus, que ad arma ab aratro transferuntur: in primo defecit pulvere ille unctus et nitidus." Et Martialis Cocus dixit,

Mollibus assuetus lorica ferre recusat,
Cervici tenere ferrea capsis obest.
Sepius uncta manus capulum non accipit ensis,
Lota et fota cutis frigore et ymbre dolet.
Assiduus Veneris vexillifer, Emiliane,
Virtutis nunquam signifer esse potest.

Virtutis enim gloria non facili sine labore acquiritur. Unde Cassiodorus dixit, "Laborem quippe non refugit qui virtutis gloriam concupiscit." Sed huiusmodi delicati labores substinere non possunt. Quare idem ait, "Almena omnia delicata sunt ad labores et facile honus afflictionis sentiunt, quiuti suavis delitiis consueverunt."

Nec timeas servos tuos nisi cum dilectione. Nam dixit quidam philosophus, "Minus esse quam servum, qui servum timet." Servos tamen alienos bene time re debes. Unde sapiens dixit, "Non accuses servum ad dominum suum, ne forte irascatur tibi, et corruas." "Nec le das servum tuum operantem in veritate, nec mercenarium dantem animam suam." Dixit etiam sapiens, "Servus sensatus sit tibi dilectus sicut anima tua; non fraudes illum libertate, nec inopem derelinquas illum." Et Seneca in epistolis dixit, "Cena parata reliquie circumstantibus dividuntur; sic parata vita aliquid porrigas hiis, qui totius vite ministri fuerunt." Et si servi tui divites fuerint, eorum divitiis utaris moderate, nec illos spoliari; alioquin condiccionem tuam faceres deteriore. Nam dixit Martialis Cocus,

Dum spolias servos, dum diripis omnia eorum,
Conpede servitij, Lentule, solvis eum.
Paupertas servum tibi libertate coequat,
Adsunt divitie, tu dominaris ei.

Si autem servi tui indisciplinati fuerint, adhibe doctrinam et correctionem, ad modum sapientis qui dixit:

Cibaria, et virga, et honus asino; panis, et disciplina, et opus servo. Operantur in disciplina, et petit requiescere; laxa manus illi, et petit libertatem. Iugum et lorum curvant collum durum, et servum inclinant operationes assidue. Servo malivolo torturam et conpedes, mitte eum in operationem, ne vacet; multam enim malitiam docuit occiositas.

Et certe necessaria bene debes servis et servantibus subministrare, ne sub quadam necessitate compellantur peccare. Ait enim Cassiodorus, "Sub quadam necessitate peccare creditur cui necessaria non prebentur." Et nota quod ferre omnis servi malivoli sunt atque inimici dominis suis. Unde Seneca in epistolis dixit, "Totidem habemus inimicos quot servos."

Ne tamen propter hoc in eos severe debes, sed moderate castigare. Dixit enim Cato,

Servorum culpa cum te dolor urget in iram,
Ipse moderare, tuis ut parcere possis.
Et alibi,
Cum servos fueris proprios mercatus in usus,
Et famulos dicas, homines tamen esse memento.

"Mercenarij atue merces non remaneat apud te usque mane. Dignus est enim mercenarius

mercede sua," ut Dominus dixit.

Secundum ergo qualitatem personarum corrigendi et castigandi sunt servientes, mercenarii, et servi. Nam ut ait Cassiodorus, "Feroces distictione premendisunt, mansueti civiliter amonendi: dolosi caute, simplices sub lenitate tractandi sunt." Ait enim Seneca, "Malos metus cohercet, non clementia." Verum tamen ut ait Salomon in Ecclesiaste, "Perversi difficile corriguntur, stultorum infinitus est numerus."

[Caput XVIII.]

De cautela in retinendis amicis.

In retinendis autem amicis diligens cautela est adhibenda. Amicus enim facile acquiritur, difficile retinetur. In primis sic habeas amicum ut non timeas ipsum fieri inimicum; amicorum autem negotia taliter tractes, ut eos in aliquo non ledas. Bonus enim amicus lesus gravius irascitur duplicatur, cum ab eo a quo non meruerit venit. Inde etiam Seneca dixit, "Tanto magis iniuria est, affeccior quanto proximus est, qui facit." Et Cassiodorus dixit, "Malorum omnium probatur extremum inde detrimenta suscipere, unde credebantur auxilia provenire." Et etiam alius dixit, "Quanto in proximo plus quisque confundit, tanto fraudato spes confidentis animum magis acerbatur." Nec ab amico invite dante aliquid sumas. Nam dicit Regula Amoris, "Non est sapidum, quod amans ab invito sumat amante." Et Seneca epistolarum dixit, "Nichil honestum est, quod ab invito, quod a coacto fit. Honestum voluntarium est."

Et bene potes perpendere quod invite dat amicus si tacet ammonitus. Nam ut ait Seneca, sapiens quod petitur ubi tacet habere negat: "Omnis enim benignitas properat: et proprium est libenter facientis cito facere." Tarde velle nolentis est. Quare non est ei precibus insistendum, nec est dignus rogari. Et si hoc faceres, ingenuitatem tuam lederes. Ait enim Seneca, "Ingenuitatem suam ledit, quum indignum rogat." Et licet dixerim quod periculum est cuilibet amico secreta pandere archana, tantum tibi commissa ab amicis secreta habeas, et eis in omnibus esto fidelis, nec secreta propallare, ait, debes. Nam ut ait Salomon, "Qui ambulat fraudulenter, revelat archana; qui autem fidelis est, celat animi commissum." Et iterum, "Qui celat delictum querit amicitias; qui autem repetit sermonem separat federatos." Et Ihesus filius Syrac dixit, "Qui denudat archana amici perdet fidem, et non inveniet amicum ad animum suum. Denudare autem amici ministeria, desperatio est anime infelicis." Et etiam quidam philosophus dixit, "Sepultus apud te sit sermo quem tu audieris." Nec despicias amicum tuum, vel alium vel aliquem alium. Nam ut Salomon ait, "Qui despicit amicum suum indigens est corde; vir autem prudens tacebit." Et alius dixit, "Qui omnes dispicit omnibus displicet." Nec dicas amico tuo, "Vade et reverterere, quia cras dabo tibi;" statim possis dare. Nam ut quidam philosophus dixit, "Terminum termino addere roganti hoc tempore est caliditas negandi." Et alibi dixit, "Honestius est rem negare quam longos terminos dare."

Cave tamen si tibi forte non placet amico petita promittere, ne propter verecundiam incidas in mandatum. Dixit enim quidam philosophus, "Verecundiam negandi cave ne tibi inferat necessitatem menciendi."

Et nota quod minus decipitur cui celeriter negatur. Ut quidam sapiens dixit,

Cum consideratione promitte, plenius autem quam promittas tribue et promissionem attende, si promissio non sit turpis, vel ex turpi causa, ut leges clamant, vel si promissi commode servari potest. Quidam enim promissiones fiunt que minime sunt servande.

Nam Tullius dixit, "Nec promissa sunt servanda, que sunt hiis, quibus promisseris, inutilia: nec si plus tibi noceant, quam illi prosint, cui quid promiseris." Inde quidam sapiens dixit, "Sapiens non mentitur, cum suum propositum in melius mutat."

Nec mutabis amico tuo grande, vel grave hes, ne forte propter hoc tu efficiatur inimicus. Nam ut Seneca epistolarum dixit, "Leve hes alienum facit debitorem, grave in inimicum." Non ergo de gravi here alieno pro amico fideiubeas, ne forte eius inimicus efficiaris, sed si forte fideiussisti. Serva consilium Salomonis in Proverbiis dicentis,

Filii, sponderis pro amico tuo, defixisti apud extraneum animam tuam; illa que actus propriis sermonibus tuis. Fac ergo quod tibi dico, fili mi, temetipsum libera. Quia incidisti in manum proximi tui. Discurre, festina, festina suscita amicum tuum. Ne dederis sompnum oculis tuis, nec dormitent palpebre tue. Erue damula de manu, et quasi avis de insidiis aucupis.

Minus dicto quam facias et diu deliberato cito facito. Celeritas enim beneficium gratum facit. Nam proprium est libenter facientis cito facere; ingratum autem beneficium est quod diu inter manus dantis hesit. Nam et Seneca De Beneficiis dixit, "Gratissima sunt beneficia parata, facilia, occurrentia, ubi nulla intervenit mora, nisi in accipientis verecundia." Inde etiam Seneca epistolarum dixit, "Beneficium diu petatum vilescit acceptum." Inde etiam Cassiodorus dixit, "Apud conscientiam nostram lesionis genus est profutura tardare non possumus exstimare iocundum, quod ingrata fuerit dilatione suspensum." Fac sumptum propere cum res desiderat ipsa. Est dandum aliquid cum tempus postulat res aut res. Et alius dixit, "Res ad multa instantiam exhibita, cara videtur emptione quesita." Et ideo Seneca dixit,

Optimum est desideria cuiusque antecedere; illud melius, occupare ante quam rogemur, cum homini probo ad rogandum suffundatur rubor; et qui hoc tormentum remittit, multiplicat munus suum.

Nam ut idem dixit, "Molestum verbum est et honorosum dum demisso vultu dicis: rogo." Et iterum, "Nulla res carius constat, quam que precibus emptata est." Et non solum in dando beneficio post deliberationem velox esse debes, sed etiam in omni opere tuo. Nam dixit Salomon, "Vidisti virum velocem in omni opere suo? Coram regibus stabit, nec erit inter ignobiles." Et Ihesus filius Syrac dixit, "In omnibus operibus tuis velox esto, et omnis infirmitas non occurret tibi." Non tamen tantam velocitatem exerceas, que operis perfectionem impediat, sed de opere bene consummato taliter valeas laudari, ut inde potiora merito debeas prosequi. Ait enim Cassiodorus, "Iusta potiora prosequitur, qui de commissa sibi perfectione negotij laudatur."

Nec dicas amico aliquid quod aures eius merito offendat. Nam sicut "mittens lapidem in volatilia deiciet illa, sic et qui convitiatur amico suo dissolvit amicitiam," ut Ihesus filius Syrac dixit. "Ed licet non sit convitiandum amico vel etiam alii, equo tamen animo audienda sunt in peritorum et amicorum convitia," ut Seneca in epistolis dixit. Et non solum a convitio amici cessare debes, sed etiam celare crimen convitarii possit. Unde Cato dixit,

Quod pudeat socios prudens celare memento,
Ne plures culpent, quod tibi displicit uni.
Et alibi,

Quantumcumque potes, celato crimen amici.

Et maxime quando crimen non est manifestum, sed adhuc latens vel occultum. Nam ut ait Cassiodorus, "Multo sanctius est tenebris occultare vitiosa, quam culpanda presumpta importunitate vulgare." Ideo autem dixi merito quia corripere bene potes. Nam ut ait Tullius De Amicitia, "Et moneri proprium est vere amicitie, et alterum libere facere non asperare, alterum pacienter accipere, non repugnanter." Et Salomon ait, "Qui corripit hominem magis gratiam apud eum inveniet, quam qui per lingue blandimenta decipit."

Illud autem secreto et benigne et non mordaciter facere debes. Unde Cato ait,

Litem infert cave cum quo tibi gratia iuncta est,

Ira odium generat, concordia nutrit amorem.

Et alibi,

Adversus notum noli contendere verbis:

Lis minimis verbis interdum maxima crescit.

Et etiam Seneca De Formula Honestae Vite dixit, "Amonebis libenter, reprehenderis patienter. Si merito obiurgabit te aliquis, scito quia profuit; si in merito, prodesse voluit. Non acerba, sed blanda verba timebis." Moneri velle ac posse vera virtus est; nolle autem moneri stultitia est. Unde Ovidius De Remedio Amoris dixit,

Inpatiens animus nec adhuc tractabilis arte

Respuat atque odio verba monentis habet.

Dixi "non acerba verba timebis, sed blanda," quia ut dixit sapiens, "Malus homo qui blande loquitur innocentium laqueus est." Et Cato dixit,

Sermones blandosque vitare memento.

Et alius dixit, "Semper dulce fugias, quod amarum fieri potest." Et Salomon dixit, "Homo qui blandis fictisque sermonibus loquitur amico suo, rete expandit pedibus eius." Et alius dixit, "Semper suum habet venenum blanda oratio." Et alius dixit, "Nulle sunt occultiores insidie, quam hee, quae latent in simulatione officii aut in aliquo necessitudinis nomine. Nameum qui palam est adversarius facile quis cavendo vitare potest." Etiam Seneca dixit, "Peiora multa cogitat mutus dolor." Et alius dixit, "Peiora sunt tecta odia quam aperta pretenta." Taciturnus magis offendet te quam loquax. Et alius dixit, "Qui bene disimulat, citius inimico nocet." Et alius dixit, "Verum est canem timidum vehementius latere quam mordere." Et altissima quaeque flumina minimo sono labi. Secundum ergo Tullium De Amicitia, "Multo melius de quibus acerbos inimicos mereri, quam eos amicos, qui dulces videantur; et illos sepe verum dicere, hos nunquam."

Ammonitiones vero et reprehensiones ab amico benigne et libenter recipias. Nam ut ait Salomon, "Meliora sunt vulnera diligentis, quam fraudulenta odiens oscula." Et alibi, "Melior est manifesta correctio quam amor absconditus." Et bene dixi "secreto hominem admonendum" quia Dominus ait, "Si peccaverit in te frater tuus, corripe eum inter te et ipsum solum," et cetera. Et quidam philosophus dixit, "Secreto amicos admone, palam lauda!" Muta enim caritas spem representat non amantis. Si enim temere et mordaciter amoneres vel reprehenderes, accideret tibi quod Salomon dixit, "Qui aliena temere manifestat vitia, sua vite pestis audiet crimina." Et corripere debet sine vituperatione et interrogatione precedente. Ut idem dixit, "Ante interrogationem, neminem vituperes; et post interrogationem, iuste corripere." Et in correctione sive obiurgatione alterius semper aliquid blandum commiscere debes, secundum Seneca qui ait, "Obiurgationi semper aliquid blandum commisce." Facilius enim penetrant verba quae mollia vadunt, quam quae aspera. Et certe quando vides homines in calamitate, cessare tunc debes ab obiurgatione. Ait enim quidam philosophus, "Obiurgari in calamitate gravius est quam ipsa calamitas." Unde Seneca dixit, "In calamitoso risus etiam iniuria est." Non tamen corripas irrisorem nec impium. Nam ut idem ait, "Qui corripit irrisorem, ipse

sibi iniuriam facit; qui arguit impium, ipse sibi maculam querit."

[Caput XIX.]

De beneficiis et muneribus.

Et nota quod licet per sapientes dicatur, "Quod memoria benefitorum labilis est, iniuriarum vero tenax." Unde Salomon, interrogatus quid inter homines facilius senesceret, respondet, "Benefitium tua tamen humanitasque benignitas in contrarium laborando de acceptis beneficiis cotidie recordetur, de iniuriis vero obliviscatur." Ut ait Cato, "Esto memor accepti beneficii." Et alibi,

Exiguum munus cum tibi dat pauper amicus,
Accipito pleneque laudare memento.

Et acceptum enim beneficium eterne memorie commendandum est, plene laudare debes et palam, non secrete nec ad aures. Nam ut Seneca dixit, "Ingratus est, qui, remotis arbitris, in angulo ad aures ait gratias." Et alibi in epistolis dixit, "Nemo cognoscit preter sapientem referre gratias? Solus sapiens scit amare; solus sapiens amicus est, et nisi in sapiente fide non esse." Et nota quod in beneficiis dandis bonum est adicere verba bona, et predicatione humana benigna queque commendare que prestes, ut ille videlicet se castiget qui tardior in rogando fuit. Adicias enim secundum familiarem loquelam, sive querelam: "Irascor tibi quod cum aliquid meum desiderasses, non id scire me fecisti, et quod tam diligenter me rogasti de meo quicquid desiderasti audacter petas." Plurique enim qui beneficia asperitate verborum et superscilio in odium adducunt eo sermone, eaque superbia usi, ut impetrasse peniteas, dementia enim est corripere cui das, et inserere contumeliam donis. Si quid erit de quo velis ipsum ammonere, aliud tempus eligito; non enim sunt exasperanda beneficia, nec quicquam triste illis inmiscendum, nec sunt angustanda beneficia, immo per specie futuri verbis amplianda. Nam ut ait Cassiodorus, "Angusta sunt que non etiam de futuris aliquid pollicentur."

Nec etiam sunt dilatanda beneficia nec pro parvis magna accipienda. Ait enim Seneca De Beneficiis, "Nec exiguum dilatabo, nec magnapro parvis accipere patiar." Et nota quod ut Salomon in Proverbiis dixit, munus absconditum quibus utilius est quam palam datum. Unde ait, "Munus absconditum extinguit iras, et donum etiam sinu indignationum maximam." Et nota quod munus non semper accipiendum est, nec semper reiciendum. Nam quod honeste accipi non potest, nullatenus recipiendum est. Unde quidam philosophus dixit, "Perdidisse mallet quam turpiter accepisse." Et Seneca dixit, "Beneficium accipere libertatem est vendere."

Non ergo libertatem tuam vendas ab inhonesto vel indigno beneficium accipiendo. Oportet enim te illi retribuere et illius debitorem esse, quod gravissimum esset. Ait enim Seneca, "Grave tormentum est debere, cui nolis," et cetera. Iocundissimum est ab eo accepisse beneficium quem amare etiam post iniuriam possis. Reiciendum autem munus non est quod honeste et ab honesto accipitur, et accepto munere non est protinus invicem aliud mittendum. Nam ut ait Seneca De Beneficiis, "Reiectio muneris signum est protinus aliud invicem mittere et munere munus expungere." Et nota quod licet laudare debeas amicum de accepto beneficio, tamen beneficium a te alij collatum commemorare non debes. Nam Tullius De Amicitia dixit, "Que meminisse debet in quem collata sunt, non debet commemorare qui contulit. Statim enim cum dicis te beneficium

dedisse videris repetere." Nam ut ait Seneca, "Benefitium qui dedisse dicit, petit." Et alius dixit, "Qui dedit benefitium, taceat. Narret autem qui accipit."

Nichil enim eque in dando benefitio vitandum est, quam inanis iactatio. Res enim loquetur nobis tacentibus. Et Cato dixit,

Officium alterius multis narrare memento,
Atque aliis cum tu benefeceris ipse sileto.

Et sive benefitium alii dederis sive ab alio acceperis, semper yla rem te ostendas. Dixit enim Ihesus filius Sirac, "In omni dato yla rem fac vultum tuum, et in exultatione sanctifica decimas tuas." Et Martialis Cocus dixit,

Attollunt ylares villissima munera vultus,
Vultus sublustris maxima deiciunt.
[Caput XX.]

De iniuria oblivioni tradenda.

De iniuria oblivioni tradenda dicit Dominus, "Michi vindictam, et ego retribuam." Et Seneca epistolarum ait, "Iniurie oblivisci debemus, benefiti vero meminisse. Nam iniuriarum remedium est oblivio." Et Ihesus filius Syrac dixit, "Omnes iniurie proximi ne memineris, et nichil agas in operibus iniurie." Omnino autem ab iniuria amici taliter obtemperes, ut eius amor nullatenus minuatur, et non solum ab iniurie [!] amici obtemperare debes, sed etiam ab iniuria cuiuslibet alterius. Multis enim minatur qui uni faciunt iniuriam. Et Cassiodorus dixit, "Iniuria unius compago tota conteritur." Et etiam Apostolus in epistola ad Collocenses ait, "Qui enim iniuriam facit, accipiet quod inique gessit." Et Seneca epistolarum dixit, "Ab aliis expecta, quod alii feceris."

Cavere certe debes ne amor minuatur. Amor enim numquam in eodem statu permanet: aut enim crescit aut decrescit. Eo enim ipse quod durat inveteraret crescit. Nam dicit Regula Amoris, "Si amor minuatur, cito decidit et raro convalescit." Et Martialis Cocus dixit,

Prudenti, Probe, consilio est servandus,
Que sero acquiris, sed cito perdis eum.
[Caput XXI.]

De laude facienda vel non.

Ne amicum nec aliquem alium in eius presentia collaudes, quia dixit philosophus, "Laudare presentem nec ledere decet." Presentem dico alium, sed nec te ipsum laudare debes, ne derisorem invenias. Ait Seneca, "Qui se ipsum laudat, cito derisorem invenit." Et Cato dixit,

Nec te collaudes nec te culpaveris ipse.
Hoc faciunt stulti quos gloria vexat inanis.

Et iuxta illud, "Os alienum te commendat et non proprium, quia omnis laus in proprio ore sordescit."

Nec vituperes amicum, nec de eo ludas. Ut dixit philosophus, "Amicum nec ioco ledere quidem decet." Nam et Martialis Cocus dixit,

Vituperat subito subito qui laudat, Aledi,
Hoc utrumque tuum significat vitium.
Non est amicus subito vel immoderate laudandus. Unde Cato dixit,
Nam quem tu sepe probaris,
Una dies, equalis fuerit, ostendet, amicus.
Nec occasiones queras amico. Nam ut sapiens dixit, "Occasiones querit qui vult recedere ab amico, et omni tempore erit exprobabilis."

[Caput XXII.]

De amicis fictitiis et dubitatis.

Hec que dicta sunt intelligas de veris et probatis amicis. Si autem de amico dubitas et utrum bonus aut malus sit ignoras, illum in ulteriorem amicitiam non assumes. Nam dixit quidam philosophus, "Si quid dubitas, ne feceris." Animi enim iudicio quod negatum fuerit, fugito. Et Tullius De Officiis dixit, "Bene precipiunt, qui vetant quicquam agere, quod dubites equum sit an iniquum. Equitas enim per se lucet; dubitatio autem significationem continet iniurie." Et ideo forte Seneca dixit, "Soletesse in dubio pro consilio temeritas."

Amicitiam vero dubitati amici ante probationem et venientis cognitionem in suspensio teneas. Nam ut ait Seneca De Formula Honestae Vite, "De dubiis ne diffinias: tenes suspensam sententiam." Et non statim sine rationabili causa et bene cognita ab eo divertas. Nam secundum Regulam Amoris, "Nemo sine excessu suo debet amore privari." Non ergo debes privare tuo amore aliquem propter deformitatem corporis, vel exiguitatem, vel imbecillitatem dum tamen alias bonus sit. Nam ut ait Seneca in epistolis, "Scire debemus non deformitate corporis fedari animum, sed pulchritudine animi corpus ad honorari." Nec bonum nec malum vagina facit gladium. Idem de corpore dicendum est. Et Cato dixit,

Corporis exigui vires contempnere noli:
Consilio pollet, cum vim natura negavit.
Et si forte tibi alludat amicus tuus nec est corde fidelis, fac ut dixit Cato,
Qui simulat verbis nec corde est fidus amicus,
Tu quoque fac simile: sic ars deluditur arte.

Nam et si blanda et ficta loquatur, tamen si prudens fueris cor eius facile tibi patebit. Ait enim Salomon, "Quomodo in aquis resplendent vultus prospicientium, sic corda hominum manifesta sunt prudentibus." Et alius dixit, "Speculum est mentis facies," et taciti oculi mentis archana fatentur. Et fac ut dixit Oratius,

Numquam te fallant animi sub vulpe latentes.
Nam ut ait Ovidius,
Impia sub dulci melle venena latent.
Quare faciendum est secundum dictum Ysopi qui dixit,
Pollicitis oris quamquam videantur amoris,
Ne confidatis, ne forte per hec pereatis.

Verba quidem mellis sunt plena et intima fellis,
In quibus est nusquam fidei spes certa quibusquam.
Et alibi idem Ysoppus dixit,
Nam simulatores variant pro tempore mores.
Menti sincere nequeunt eo usque nocere,
Quando ad momentum sit ei opus id ademptum.
Et qua crassantur que fraudis et arte minantur,
Hac oportet non mire contingat iure perire.
Et si hec feceris, fallatia simulatoris.
Ei nocebit, et non tibi, ut sanctus Prosper ait,
Fallaces semper curis torquentur amaris,
Et mala mens nunquam gaudia paucis habet.

Si autem amicum omnino malum inveneris, quia errando propter illecebraseius illum malum putando bonum amare cepisti, amicitiam eius non retineas. Non enim in tali errore est diutius perseverandum. Inimici enim gravissimisunt qui per simulationem amicitie alios nefarie produnt. Tales igiturvitali sunt. Unde quidam sapiens ait, "Perfidos amicos devita nichil eis credendo et cavendo omnia." Amicitiam tamen eorum non subito nec pravedivellas, sed paulatim per dissuetudinem eam derelinquas atque aboleas, non dicendo causas quare ab eo divertere, velut in Ovidio De Remedio Amoris legi, qui dixit,

Nec causas aperi quare divortia malis
Nec quid doleas, clam tamen usque dole.

Et etiam beatus Paulus dixit in epistola ad Thesalonenses, "Denuntiamus vobis, fratres, in nomine Domini nostri Iesu Christi, ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate." Tales igitur amicitie sunt remissione usus elevande, ut dicitur Catonem dixisse, et dissuende magis quam dissidende. Nisi quedam admodum intollerabilis iniuria exardescerit, ut quod nequerectum neque honestum sit fieri nec possit, ut non statim alienatio disiunctioque facienda sit. "Nichil enim est turpius quam cum eo bellum gerere cum quo familiariter vixeris," ut Tullius De Amicitia dixit.

Per dissuetudinem enim aboletur amicitia; per continuam autem et assiduam conversationem et consuetudinem semper augetur et crescit. Quare amicum tuum iuxta te prout commode fieri potest et non procul semper debes habere. Unde Salomon dixit, "Melior est vicinus iuxta, quam frater procul." Et etiam vulgo dici consuevit, "Qui procul est oculis, procul est a lumine cordis."

De amore et dilectione proximi et acquirendis et retinendis et conservandis amicis ad plenum tibi scribere non valerem, sed ex tuo ingenio semper amicos fideles acquiras, eosque taliter studeas conservare, ut dulcedine et amicorum suffragio merito valeas vegetari atque gaudere.

Liber III

De amore et dilectione aliarum rerum corporalium liber III.

Tractatu habito de amore et dilectione proximi, nunc videndum est de amore et dilectione aliarum rerum. Sciendum est quod res alie dicuntur corporales, alie incorporales. Corporales sunt que tangi et videri possunt, ut terra et aurum et argentum et vestes et pecunia et alie innumerabiles; incorporales vero que tangi et videri non possunt, ut iusticia, ius et ratio, et servitia et iura et virtutes, de amore quarum tractari oportet. Sed in primis de amore et dilectione rerum corporalium tractaturi, et temporalium tractabimus, postea de amore et dilectione rerum corporalium tractaturi. Tua igitur discretio cognoscat corporales res esse diligendas. Nam sicut corpus sine anima vivere non potest, ita sine temporali substantia diutius non potest durare. Victus et vestitus corpori ita sunt necessaria, quod sine temporalibus rebus vita in hominis corpore nullatenus potest durare.

Per temporales enim res homo parentelas magnas facit adeo, ut in Pamphili dicitur,

Dum modo sit dives cuiusdam nata bibulci,
Eligit mille quemlibet illa virum.
Alibi etiam dicitur,
Glorificant gaze privatos nobilitate,
Paupertas domum premit alta nobilitate.
Et Oratius dixit,
Et genus et formam regina pecunia donat.

Per temporales enim res acquirit homo magnam potentiam, ita quod reges et principes et fere quilibet homines eam sequantur et timeant. Temporales insuper res in tantum omnibus prosunt ut eis deficientibus efficiatur homo pauper, mendicus, fur, latro, et fere omnia vitia acquirat. Et ut generaliter omnia comprehendantur quidam philosophus dixit, "Pecunia est regimen omnium rerum."

Ut ergo homines tot et tantis bonis consolentur, nec tantis bonis opprimantur, malis opes temporales merito diligere possunt. Amor namque habendi valde bonus est, dum tamen modum non excedat. Unde quidam sapiens ait,

Est modus in rebus, sunt certi denique fines
Quos ultra citraque nequid consistere rectum.

Amorem habendi circa opes temporales et bona terre stringere oportet, ne fiat immoderatus. Nam immoderatus amor habendi omnia mala vitia ad se trahit. Immoderatus enim amor habendi opes merito avaritia potest nuncupari; immoderatus insuper amor habendi qui non extat in retinendo cupiditas potest dici, immoderatus enim deinceps amor habendi potestatem super homines potest dici superbia. Per immoderatum namque amorem habendi efficitur homo fur, latro, gulosus, luxuriosus, cupidus, avarus, superbus, lusor, et omnibus malis vitiis inherens. Ut ergo huiusmodi mala vitia fugias, immoderatus amor habendi penitus est fugandus, et igne ac ferro succidendus, totoque artificio a corde tuo est penitus separandus. Moderate itaque et sine festinatione et quasi per alluvionem opes temporales sunt acquirende. Nam ut ait Salomon, "Qui festinat dictari non erit innocens." Et alibi, "Festinate divitiae destruentur." Et alibi etiam dicitur, "Substantia festinans cito dilabitur, nec non et minuitur; que autem paulatim colligitur, multiplicabitur."

Porro substantie iniustorum sicut fluvii siccabuntur, quia qui malecongregat, cito dispergit. Iustum iudicium est, ut que de malo proveniunt ad malum proveniant, nec accedit ad bonum quod non procedit ex bono.

[Caput I.]

De acquirendis et conservandis opibus.

In acquirendis et conservandis opibus et retinendis vehementer studeas, tres comites pre oculis semper habendo, videlicet, Deum et conscientiam et bonam famam, vel ad minus duos, scilicet, Deum et conscientiam. Nam cum a Deo bona cuncta procedant, merito Deus omnibus opibus est preferendus. Unde sapiens ait, "Melius est parum cum timore Domini, quam thesauri insatiabiles." Opes enim secundum Domini et sanctorum eius mandata recte potes habere ac possidere, ut ait Apostolus, "Estote quasi tristes, semper autem gaudentes: omnia possidentes, tamquam nichil habentes." Multos enim sanctos legimus divitias magnas et multas habuisse, ut fuit beatus Iob; et etiam in evangelio legitur de Ioseph ab Arimathia, qui nobilis erat decurio, vir dives et iustus, et discipulus Domini, occultus tamen propter metum Iudeorum. Opes itaque acquiras et possideas, non tamen eis cor apponas. Unde propheta dixit, "Noli sperare in iniquitate, et rapinas nolite concupiscere. Divites si affluant, nolite cor apponere."

Non ergo debes cor vel animum apponere divitiis vel voluptatibus, quae ex occasione divitiarum oriuntur, quarum occasione peccata sumunt initium. Nam ut Seneca in epistolis dixit, "Animum voluptati indulgere initium est omnium malorum." Turpe est enim beatam vitam in auro vel argento reponere, quia ut ait Innocentius, "Opes non faciunt hominem divitem, sed egenum." Divitias ergo sub pedibus debes habere et non super caput, ut propheta dixit, "Omnia subieciisti sub pedibus eius, oves et boves universa, in superet pecora campi." "Non divitias super caput," id est, non patiaris te divitiis superari. Avari enim divitias super caput et non sub pedibus habere dicuntur, quia se a divitiis permittunt superari. Et ut verius dicam, avarus improprie dicitur habere divitias; non enim habet avarus divitias, sed divitiae habent eum, et ita illum detinent alligatum, ut divitiis non possit gaudere, nec fructus ex eis habere. Ut Salomon ait, "Qui congregat divitias, fructus non capit ex eis." Et Cato dixit,

Eger dives habet nummos, sed non habet se ipsum.

Ita certe habet avarus divitias sicut homo dicitur habere febres. Non enim improprie habet febres homo, immo febres habent hominem eumque detinent alligatum. Divitias autem acquiras et sub pedibus habeas, iustas tamen et bonas. Quia ait propheta, "Melius est modicum iusto, super divitias peccatorum multas."

Opes itaque temporales acquirere debeas cum tuo et alieno commodo, et non cum incommodo alterius vel iactura. Nam ut lex dicit, "Naturale equum est neminem cum alterius iactura fieri locupletiores." Et Tullius De Offitiis dixit, "Neque dolor, neque timor, nec mors, nec aliud quod extrinsecus homini accidere possit, tam est contra naturam, quam ex alieno incommodo suum augere commodum." Maxime de exiguitate mendici. Nam ut ait Cassiodorus, "Ultra omnes crudelitates est divitem velle fieri de exiguitate mendici."

Et ita debet esse commodum naturale, et non contra naturam. Debet eciam esse cum modo; conponitur enim "commodum" ex "com" et "modo". Nam ut idem Cassiodorus ait, "Si commodum mensuram equalitatis excesserit, vim suinominis non habebit. Omnia enim decet sub certa ratione moderati; nec possunt dici iusta que nimia sunt." Debet eciam commodum esse pulcrum. Unde Seneca dixit, "Turpe lucrum, ut dispendium, fugato;" pecunias enim illas volumus quibus libra iustitie suffragatur. Ut Cassiodorus dixit, qui eciam ait, "Aurum siquidem per bella querere nefas est, per maria periculum, per falsitates obprobrium." In sua natura honesta sunt lucra, per que nemo leditur, et bene acquiritur, quod a nullis adhuc dominis abrogatur. Illa enim vera lucra iudicamus, que integritate suffragante percipimus.

Acquiras ergo lucra cum honestate et socij utilitate. Nam ut eciam aliussapiens dixit, "Bona est societas quam committatur utilitas." Vita ergo acquirere cum rapina vel alterius iactura si vis ut tua substantia dureat stabilisque permaneat. Nam ut ait Seneca in epistolis, "Nulli vero, eciam cui rapina feliciter cessit, gaudium rati duravit in posterum." Et eciam secundum leges, "Turpia lucra ab heredibus sunt extorquenda." Taliter itaque opes acquirere studeas, quod Deum in aliquo nullatenus offendas.

[Caput II.]

De conscientia bona in opibus et in opibus rebus.

Conscientiam autem bonam in acquirendis opibus et in omnibus aliis rebus habere debes, ita quod nichil acquiras quod tuam conscientiam ledat, vel mentem tuam in aliquo offendant. Nam ut ait Apostolus in epistola ad Corinthios, "Gloria nostra hec est, testimonium conscientie nostre." Et quidam philosophus dixit, "Conscientiam potius quam famam intende." Falli enim poteris fama, conscientia numquam." Et alius dixit, "Cicatrix conscientie pro vulnere est." Et Seneca epistolarum dixit,

Bona conscientia turbam advocat, mala et in solitudine anxiosa est et sollicita. Si honesta sunt que facis, omnes sciant; si turpia, quid refert neminem scire, cum tu scias? O te miserum iudico, si omittis hunc testem!

Et alius dixit,

Qui multarum habet potestatem rerum, primum debet purgare conscientiam, ut delicta que corripit non committat, vitet quod iudicat. Stultum enim est ut alius velit quis imperare cum sibi ipsi imperare non possit.

Et Seneca dixit, "Facile bono fueris si vitaveris que vituperabis." Et Cato dixit,

Que culpae soles, ea tu ne feceris ipse:

Turpe est doctori, cum culpa redarguit ipsum.

Et eciam sanctus Bernardus dixit,

Gazas congestas precellit mentis honestas.

Et eciam filius Sirac ait, "Bona est substantia cui non est peccatum in conscientia; et nequissima paupertas in ore pii." Et eciam ut supra dixi, "Melius est parum cum timore Domini, quam thesauri insatiabiles."

Conscientia enim lesa propter male acquisita vel alia turpia et pessima facit hominem timidum. Unde Seneca De Formula Honestae Vite dixit, "Nichil hominem timidum facit irreprehensibilis vite conscientia." Et quidam alius sapiens dixit, "Qui innocentem dampnat sententia, semper est reus, cum cotidie se punit conscientia." Unde quidam sapiens dixit, "Tutissimae est nichil timere praeter deum." Unde etiam apostolus dixit, "Perfecta caritas foras mittit timorem."

Et certe magnam habet lesa conscientia. Unde quidam philosophus dixit, "Gravis est pena animi, quam pro factis penitet." Et alius dixit, "Nulla maior nequitiae pena est quam quod suis et sibi aliquis displicet." Et alius dixit, "Nichil est miserius, quam ut pudet, quod feceris." "Nocent enim scelera et si non sint deprehensa," ut Seneca dixit. Quare Seneca etiam ait, "Tacitum tormentum ignominiae conscientia." Et Cassiodorus dixit, "Quidem acquiri putatur, ubi bona conscientia perditur?"

Et certe mala conscientia semper homines torquet. Bona vero nunquam sine spe premij manet, eodem Cassiodoro testante qui ait, "Nolite sine premio credere quae videntur ad bonam conscientiam pertinere."

[Caput III.]

De bona fama.

Fama vero bonam in amandis bonis et in aliis rebus omnibus servare debes si potes, et eam omnibus opibus preferre. Est autem fama illese dignitatis status legibus ac moribus comprobatus in nullo diminuitur. Non ergo diminui debet fama propter lucrum vel aliam rem. Nam scriptum est, "Lucrum cum mala fama dampnum est appellandum." Quare Cassiodorus dixit, "Affectans fame commoda pecuniae negligit augmenta." Et Salomon ait, "Melius est nomen bonum quam divitiae multe." Et Seneca dixit, "Bona opinio hominum tutior est pecunia." Et iterum, "Bona fama in tenebris bonum splendorem facit." Et iterum, "Cui omnes benedicunt, possidet populi bona." Et Cassiodorus dixit, "Est enim ingenium animi signum fame diligere commode." Et iterum, "Habunde cognoscitur quisquis fama teste laudatur." Et Salomon rursus dixit, "Melius est nomen bonum quam unguenta pretiosa." Et Apostolus ad Philippenses dixit, "Modestia vestra nota sit omnibus hominibus." Et postea subiunxit, "Quaecumque bonae fame sunt, haec cogitate." Et etiam in epistola ad Thimotheum dixit de episcopo, "Oportet autem illum et testimonium habere bonum et ab hiis qui foris sunt." Et etiam Iesus filius Sirach dixit, "Lux oculorum letificat animam; et fama bona inpinguat ossa." Et alibi, "Curam habere bono nomine; hoc enim magis permanebit quam mille thesauri magni et preciosi." Et Salomon ait, "Super argentum et aurum, gratia bona."

Et si vis servare bonam famam, fuge voluptates et libidines. Unde Catodixit,

Si famam servare cupis, dum vivis, honestam,
Fac fugias animo, quae sunt mala gaudia vite.

Nam et alius philosophus dixit, "Effugere cupiditatem, regnum est vincere." Et in tantum laudabilis est bona fama, ut a quodam philosopho dicatur, "Tacet omnis virtus, nisi fama late pateat." Et etiam alius dixit, "Probona fama maxima hereditas est." Et nota quod semper debet nova laus et fama oriri, ad hoc ut vetus duret. Unde quidam sapiens dixit, "Laus est ubi nova oritur, vetus amiratur."

Et si vis habere laudem famamque bonam, fugito lasciviam. Nam dixit quidam philosophus, "Lasciviam et laudem nulla concordia iungit." Famam intelligas bonam et frequentem que inducit gloriam. Gloria enim est frequens fama de aliquo cum laude, de qua dici consuevit, "Vita sine gloria mortis est socia." Quam gloriam adipiscuntur qui talia conantur facere,

ut quales velint videri, tales sint. Quod si qui simulatione et inani ostentatione et ficto non modo sermone, sed etiam vultu stabilem se gloriam posse consequerentur, vehementer errant. Vera enim gloria radices agitatque propagatur,

ut ait Tullius. Sic et modo falsa fama et falsus rumor cito dilabitur. Unde quidam sapiens dixit, "Falsus rumor cito opprimitur, et vita posteriori iudicat de priori." Emuli certe bonis invident, et de eis talia suspicantur qualia facere consueverunt. Quia ut ait Cassiodorus, "Mens humana facile suspicatur de quolibet illa que pertulit."

Et ideo propter invidiam super bonos falsam famam quandoque inducunt. Unde quidam sapiens dixit, "Fieri non potest ut absque morsu emulorum vite huius curricula quis pertranseat." Malorum enim solatium est bonos carpere, dum peccantium multitudine putant culpam minui peccatorum. Unde quidam cum in interrogaretur quomodo faceret ut invidios non haberet, respondet, "Si nichil," inquit, "ex magnis rebus habueris, aut nichil feliciter gesseris." Nam sola miseria caret invidia, et intelligas gloriam vel famam veram, non vanam, que circa vanitates modum excedit. De qua dici consuevit,

Fama volat transitque modum, quocumque feratur,

Que cito mortales deprimat atque levat.

Unde quidam philosophus dixit, "Quem fama semel oppressit, vix aut nunquam restituit." Et Augustinus dixit, "Qui negliget famam crudelis est." Et Cato dixit,

Luxuriam fugito, simul et vitare memento

Crimen avaritie; nam sunt contrarie fame.

Et alius auctor dixit,

Quem semel horrendis maculis infamia nigrat,

Ad bene tergendum multa laborat aqua.

Nam si fama duravit, difficile postea aboletur vel tollitur. Ait enim quidam philosophus, "Crimen sagitte est simile: facile enim infigitur, difficile vero extrahitur." Si vero famam non potest quin Deum offendas vel conscientiam tuam ledas, illam omnino omittere debes, et Deum et conscientiam fame preferre. Opes igitur bonas et Deo placentes acquiras, manibus operando et otia fugiendo, rationem in omnibus amplectendo.

[Caput IV.]

De operibus et labore manuum et negotiatione.

Manibus enim operari debes. Nam dixit Apostolus in epistola ad Ephesios, "Qui furabatur,

iam non furetur: magis autem laboret, operando manibussuis, quod bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem patientibus."Et eciam in epistola prima ad Thimotheum dixit, "Nam corporalis exercitatio,non [sic] ad modicum utilis est." Et in epistola secunda ad Thesalonicensesdixit,

Hoc denuntiamus vobis: quoniam si quis non vult operari, nec manducet.Audivimus enim inter vos quosdam ambulare inquiete, et nihil operantes,sed curiose agentes. Hiis autem, qui huiusmodi sunt, denuntiamus, et obsecramusin Domino Ihesu Christo, ut cum silentio operantes, panem suum manducet.

Et certe et in omni opere bono servanda est regula que dicit, quod benepotes facere noli differe. Provisio enim Dei adiuvat homines sine dilationeet pigritia laborantes. Quare in proverbio dictum est,

Dat Deus omne bonum, sed non per cornua taurum.

Unde eciam Panphilus,

Providet et tribuit Deus et labor omnia nobis,

Proficit absque Deo nullus in orbe labor.

Et propheta dixit, "Labores manuum tuarum quia manducabis, beatus es, et bene tibi erit." Laborare itaque debes cum magna cura et diligenti operapigritiam fugiendo, sompnollenciam fugando, et otia repellendo, ut laboreset actus tui ad effectum perducantur. Nam ut Seneca in epistolis ait, "Nichilest quod non expugnet pertinax opera et intanta ac diligens cura." Bonas enim opes per agriculturam potes acquirere. Nam ut ait Tullius, "Omniumrerum, ex quibus aliquid acquiritur, nichil est melius agricultura."

Potes eciam acquirere bonas opes et licitas negotiationes transferendores de locis in quibus habundant ad loca in quibus deficiunt, maxime admagnas civitates. Quamvis [sic] nam dixit quidam philosophus, "Fer messestuas ad magnas civitates quamvis vilius ibi vendere putes." In magnis enimlocis et divitibus melius est negotiari et uti atque morari quam in locisparvis atque pauperibus. Unde quidam philosophus dixit, "Ne moreris incivitate regis, dispensa cuius maior fuerit et redditus." Potes eciam acquirerebonas opes per acquisitiones et possessiones omnes pecudum et bestiarummaxime iuvenum et crescentium, et maxime in locis in pace constitutis.In rebus enim decrescenstibus non est tam magnum lucrum. Inde quidam philosophusdixit, "Noli associari rei deficienti, et ne postponas te associari recrescenti."

[Caput V.]

De vitandis otio et sompno pigritia.

Otium omnino fugere debes. "Multam enim malitiam docuit occiositas,"ut dixit sapiens. Quare eciam ait, "Qui operatur terram suam saturabiturpanibus; qui autem sectabitur otium replebitur egestate." Per otia namquereplentur homines egestate, ut dictum est, et efficiuntur desides et pigriet luxuriosi et torpent homines, et ad omnia fere mala vitia dissoluuntur.Nam desides facti per otia non inveniunt tempus congruum ad laborandum.Frigore enim torpent, calore ad otia dissoluuntur. Quare dici consuevit,

Frigore torpemus, nos estus ad otia soluit,

Et sic desidibus tempus utrumque nocet.

Otia enim ita pigros faciunt homines, ut fere omnia sua negligant et incultarelinquant. Unde

filius Sirac dixit,

Per agrum pigri hominis transivi, per vineam stulti, eciam ecce totum operuerant urticae, et superficiem cooperuerant spine, et materia lapidum destructa erat. Quod cum vidissem, apposui in animo meo, et exemplo didici disciplinam. Parum, inquit, dormitabis, pauxillum manus conferes ut quiescas: et veniet quasi precursor egestas tua, et mendicitas quasi vir armatus.

Et alibi eciam dixit, "Usquequo, piger, dormis? Quando consurges a sompno tuo?" Inde est quod tanto consilium tribuit, dicens:

Plus vigila semper ne sompno deditus esto!

Nam diuturna quies vitii alimenta ministrat.

Et Seneca dixit, "Stultum est sompno delectari et mortem querere; cum sompnasset assidua mortis imitatio." Et iterum idem dixit, "Nulliusmodi mihi dies per otium transit; partio noctem noctis studiis; vacuo sompno, sed sub cubo oculos vigilia fatigatos cadentesque in opere et castigatos detineo." Et Salomon dixit, "Noli diligere sompnum, ne te egestas opprimat; aperire oculos tuos, et saturare panibus."

Et sompno fugato corpus excedendum est, et ita afficiendum, ut obedire consilio rationeque possit in exercendis negotiis et in labore tollerando. Ut Tullius dixit, "Durius enim tractandum est corpus, ne animo male pareat." Ut Seneca dixit, "Contemptus enim corporis sui certa libertas est." Et: "Magna pars libertatis est venter bene commoratus." "Nemo enim liber est qui corpori servit." Ut idem dixit, "Honestum vile est cui corpus nimis carum est." "Corpus hoc animi pondus est ac pena."

[Caput VI.]

De luxuria et luxurioso.

De luxurioso facto per otia, per Ovidium dictum est,

Otia si tollas, periit Cupidinis archus

Conceptaeque iacent et sine luce faces.

Et non solum fugiendo otia potes fugere luxuriam, sed eciam fugiendo ipsum actum luxurie. Unde dici consuevit,

Quali more Martis cedis victoria parthis,

Cede Venus cedit, insta magna improba ledit.

Est autem luxuria libidinose voluptatis appetitus, de qua eciam Cato dixit,

Cum te detineat Veneris dampnosa voluptas,

Indulgere gule noli, quae ventris amica est.

Et aliter eciam diffinitur, "Luxuria est res appetibilis quam fugiendo fugamus, et sequendo persequemur vincimurque ab ea. Et nota quod "Luxuria non tantum peccat, sed eciam publicat," ut Seneca in epistolis dixit. Quare eciam ait, "Nichil luxuria tua tibi in futuros annos intactum reservavit." Et eciam Ovidius dixit,

Intrat amor mentes usu, dediscitur usu.

Et de luxuria dicit quod notavi supra in titulo De Amicitia Malorum Hominum Vitanda. Per otia insuper vitium inertie consumit corpus. Unde Cato dixit,

Segnitiam fugito, quae vite ignavia fertur;

Nam cum animus languet, consumit inertia corpus.

Et eciam quidam philosophus dixit cuidam imperatori, "Indignaberis, inquit, optaret si

aliquis, ut inutiles manus ac pedes haberet: nunc autem cum omnia sint integra, quare eis uti non vis?"

Quare otium semper fugiendum est, nisi forte otium appelles quando legis, aliter enim morti otium comparatur. Ut Seneca in epistolis dixit, "Otium sine litteris mors est et hominis vivi sepultura."

[Caput VII.]

De pigritia.

Ita otia ergo fugias, ne piger efficiaris. Dixit Salomon, "Cogitationes robusti semper in habundantia, omnis autem piger semper est in egestate." Et alibi, "Propter frigus piger arare noluit, mendicabit igitur egestate, et non dabitur ei." Et alibi, "Vult et non vult piger; anima autem operantium impinguabitur." Et alibi,

Dicit piger: Leena in via, in itineribus. Sint hostium voluitur in cardine suo, ita piger in lecto suo. Abscondit manus suas sub ascellis suis, et laborat si ad os suum converterit. Sapientior sibi piger videtur septem viris loquentibus sententias.

Et alibi, "Pigredo immittit saporem et anima dissoluta esuriet."

Et licet piger per inertiam longam vitam duxerit, non tamen dicitur vixisse. Unde Seneca in epistolis dixit, "Quid illum octuaginta anni iuvant per inertiam exacti? Non vixit iste, sed in vita moratus est, nec sero mortuus est, sed diu. Nisi forte sic vixisse eum dixeris, quomodo dicuntur arbores vivere." Et alibi idem dixit, "Audaces fortuna iuvat, piger sibi ipsi obstat."

Et licet dixerim otia penitus esse fugienda et tollenda, non tamen semper debes esse in actu. Nam dixit Seneca De Formula Honestae Vitae,

Non semper in actu sis: sed interdum animo tuo requiem dato: requies autem ipsa sit plena sapientie, studii: et cogitationibus bonis. Nam prudens nunquam otio marcescit: aliquando animum remissum habet: nunquam autem solutum accelerat tarda: perplexa expedit: dura mollit, ardua exequirit, scit enim quid qua via gradi debeat: et cito singula, ac distincte videt.

Et in Ovidio epistolarum dicitur,

Quod caret alterna requie, durable non est;

Hec reparat vires fessaque membra novat.

Et in Catone dicitur,

Interpone tuis interdum gaudia curis,

Ut possis animo quemvis sufferre laborem.

Et Seneca dixit in epistolis, "In remedium cedunt honesta solatia, et quicquid animum erexerit, et corpori prodere." Quare idem dixit, "Utrique reprehendendi sunt, et qui semper inquieti sunt, et qui semper quiescunt."

Opes bonas et divitias iustas si potes tantas honeste acquiras, ut ex his liberaliter vivendo dives reputeris. Nam ut ait Tullius, "Is dives est cui tanta est pars ut ad liberaliter vivendum ei

sufficiat." Et ideodixi "honeste," quia non esset utile inhonestas divitias acquirere. Namut ait Tullius, "Quicquid honestum esset id utile esse, nec utile esse quicquam quod non sit honestum, et nequid quod crudele sit id utile est."

[Caput VIII.]

De opibus utendis et etiam contempnendis.

Divitiis autem acquisitis sapienter eis utaris, fugiendo avaritiam, et tibi aliisque bene faciendo. Unde Cato dixit,

Utere quesitis opibus, fuge nomen avari,
Quid tibi divitiae prosunt si pauper habundas.
Et iterum,
Utere quesitis, sed ne videaris abuti:
Qui sua consumunt, cum deest, aliena sequuntur.
Et iterum,
Utere queritis modice: cum sumptus habundat,
Labitur exiguo, quod partum est tempore longo.

Et Seneca De Formula Honestae Vite dixit, "Que habes, non apud te tamquam aliena, sed pro te tamquam tua et dispenses et utaris." Et si in hiis bene prudens fueris ubique idem eris, et ut rerum ac temporum varietas exigit, ita te accommodes tempori, nec te in aliquibus mutes, sed potius aptes, sicut manus que eadem est et cum in palmam extenditur et cum in pugnum restringitur. Et certe sicut nomen avari fugiendum est, ita et nomen prodigi. Unde Tullius dixit,

Impertinendum est, sed diligenter et moderate; multi enim patrimonium effudere inconsulte largiendo. Quid autem stultius est quam, quod libenter facias, curare, id ut diutius facere non possis? Atque sequuntur largitionem rapine; cum enim dando egere coeperint, alienis bonis manus inferre coguntur. Ita, quod cum benivolentiae comparandae causa benefici esse volunt, non tanta consequuntur studia eorum, quibus dederunt, quanta odia eorum, quibus ademerunt. Quam obrem nec ita claudenda est res familiaris, ut eam benignitas aperire non possit, nec ita reseranda, ut omnibus pateat. Modus adhibetur isque ad facultatem referatur. In proverbiiis namque consuetudine venit, "largitionem fundum non habere."

Causa largitionis est, si autem necesse est, aut utile. In hiis autem ipsa mediocritatis regula optima est. "Avari tamen ignorant modum utendi pecunia," ut Seneca epistolarum dixit. Modus autem divitiarum duplex est: "Primus est habere quod necesse est; secundus proximus quod satis est," ut idem dixit. Et certe avari ita claudunt suas pecunias sibi et aliis eas denegando, ut potius dicantur sepultae quam ab illis habite vel possesse. Quare quidam sapiens reprehendit eos, dicens,

Cur, homo, qui cinis es, per avaritiam sepelis es?
Hec cur heres, eris tu non eris heres?

Non ergo debes illis [sic] claudere vel sepelire, sed debes illis uti, non ad superfluitatem, vel ad delicias, sed ad utilitatem ne forte inducant debilitatem corpori. Nam ut idem Seneca dixit, "Debilitatem nobis induxit deliciae." Velle ergo debes quod satis est, et ita habebis quod velles. Nam ut idem ait, quid vult habet, qui velle quod satis est potest, "Quicquid enim usum hominum excedit, pondus est supervacuum et grave ferenti."

Si autem tantas possessiones acquirere non potueris, ut ad liberaliter vivendum tibi

sufficiant, secundum naturam vixeris, nunquam pauper eris. Si ad opinionem nunquam dives erit, dives erit. Dixit enim quidam philosophus,

Si vis in hoc mundo tantum habere quantum sufficeret nature, non multo docebit te congregare; et si satisfacere cupido volueris animo, licet congregatisquecumque in toto mundi ambitu continentur divitiis, sitis tamen semper ardebit habendi.

Non enim in rebus vitium est, sed in animo. Animus enim solet vocari dives, non archa. Quamvis enim plena sit, dum te inanem videbo, divitem non reputabo.

Si enim te divitem facere vis, non pecunie est addendum, sed cupiditati detrahendum. Unde Martialis Cocus dixit cuidam suo amico qui vocabatur Rupilius,

Audio te, Rupili, de paupertate querentem,
Non quia nulla habeas, sed quia pauca tibi.
Sed dicit sapiens, quod nemo est pauper eo quod
Possideat pauca, sed quia plura velit.
Si paupertati assensum prebere studebis,
Si pro natura vivere, dives eris.
Aspicio, nudum quod te natura creavit,
Infans in mundum tu nichil intuleris.
Et Cato dixit,
Comoda nature nullo tibi tempore deerunt,
Si contemptus eo fueris, quod postulat usus.
Et alibi idem dixit,
Rebus et in censu si non est quod fuit ante,
Fac vivas contemptus eo, quod tempora prebent.

Leto animo paupertatem feras. Nam ut ait Seneca in epistolis, "Honestum quod res est leta paupertas. Illa non est paupertas, si leta est: non qui parum, habet sed qui plus cupit, pauper est." Circa paupertatem itaque sic est disponenda res familiaris, ne paupertas tibi honorosa sit, aut tu alicui. "Pauci tamen sunt qui consilio se suaque recte disponant," ut idem dixit. Nisi ergo tam divitiae quam amor divitiarum in culpa est. Animum itaque et cor tuum circa divitiarum amorem taliter conpescas ac domes, ut te ipso contentus sis. Nam qui sibi ipsi satis est, cum divitiis natum est. Unde Seneca dixit, "Qui cum paupertate convenit, dives est." Et alibi, "Eum esse locupletem, qui paupertati sue aptus est et parvo se divitem facit." Et alibi, "Scire uti paupertate maxima felicitas est."

Sic ergo animum tuum conprimas ac refrenes, ut tuo statu bonisque a Deo tibi prestitis contemptus permaneas. Alioquin si status tuus tibi displicuerit, semper maiora affectando semper in malo statu eris. Status enim hominis secundum animum iudicatur. Unde Seneca in epistolis, "Quid enim refert, qualis status tuus sit, si tibi videtur malus?" Miser namque est qui semiserum putat, nec est beatus qui se non putat. Ut Socrates ait, "Si ergo res tua tibi non sufficit, tu parcendo fac, ut rei tue sufficiat paritas." Enim necessitatum est remedium et medicina dampnorum. Nam qui parte suadispendit, diu durant ei possessa. Ut quidam philosophus dixit, "Et patientia animi ocultas habet divitias." Nam magne sunt divitiae non capere divitias, unde etiam Cato,

Ne tibi quid desit, queritis utere parce,
Utque quod est serves, semper deesse putato.
Et alibi,
Quod nimium est fugito, parvo gaudere memento:

Tuta puppis magis est, modico que flumine fertur.

Et alibi,

Despice divitias si vis animo esse beatus,

Quas qui suscipiunt, mendicant semper avari.

Et alibi,

Paupertatis honus patienter ferre memento.

Et alibi,

Dilige denarium, sed parce dilige formam

Quam nemo sanctus nec honestus cupit habere.

Nam ut ait Seneca in epistolis, "Maiore tormento pecunia possidetur quamqueritur." Quare non debes capere divitias, sed eas contempnere, ita ut tibi causam malorum non prebeant. Nam idem Seneca dixit, "Divitiae sunt causa malorum, non quia faciant aliquid, sed quia facientes irritant." Si vis ergo habere divitias, contempne illas. Nam ut idem Seneca dixit, "Brevissima ad divitias per contemptum divitiarum via est. Nam contempnere aliquid omnia potest, omnia habere nemo potest."

Cupiditas ergo divitiarum penitus repellitur. Quare Tullius etiam dixit, "Non est autem consentaneum qui metu non frangitur, eum frangi a cupiditate, nec qui invictum se a labore presterit vinci a voluntate." Quamobrem et hec videnda et pecunie fugienda est cupiditas. Nichil enim tam angustianimi tamque parvi est quam amare divitias; nichil honestius magnificentiusque quam pecuniam contempnere. Si habes ad benefitentiam libertatemque ferre, magnus est ille iudicandus qui cor suum taliter coercet, ut in divitiis non ex audacia pauper sit. Et etiam secundum Senecam in epistolis,

Magni animi est magna contempnere ac mediocria malle quam nimia. Eo quod superflua nocent. Sicut segetem nimia sternit ubertas, sic rami honore franguntur, sic ad maturitatem non pervenit nimia fecunditas.

Quare mediocritas magis circa divitias et paupertas optanda est quam nimietas vel magnitudo. Unde Salomon ait in Proverbiis, "Mendicitatem et divitias ne dederis mihi, Domine."

Si ergo habes paupertatem, patienter tollera; si divitias, illas tibi subice. Unde quidam sapiens dixit, "Et mihi res, et non me rebus subicere conor." Sic ergo animum tuum et cor tuum et mentem tuam vincas, ut licet pecunia quandoque careas, non tamen pecunia et divitiae resurant. Dixit enim Tullius De Officiis, "Malo virum qui pecunia egeat, quam pecuniamque viro." Nam ut dixit quidam philosophus, "Pecunia si uti scias, ancilla est; si nescis, domina." Unde Oratius dixit,

Imperat aut servit collecta pecunia cuique.

Pecunie ergo imperare oportet non servire. Pecunia certe et omnis res quantum in se est bone sunt, quia hominum causa facte sunt et creatae sunt. Unde ait Apostolus in epistola ad Timotheum, "Omnis creatura Dei bona," respectu tamen possidentium eas quandoque mala et male dicuntur, nam si a bono homine possideantur, bone sunt; si autem a malo et malitioso et misero homine possideantur, male dicuntur, nam et vinum modice sumptum bonum est, ebriosum autem et superflue bibere malum est. Unde Cato dixit,

Que potu peccas, ignoscere tu tibi noli,

Nam crimen nullum vini est, sed culpa bibentis.

Et ideo servare debes Cassiodori dictum qui ait, "Facilius est ut accuset te sitis quam recuset ebrietas." Ebrius enim extra bria est, id est: extra mensuram et pro absente reputatur. Et ideo Seneca dixit, "Absentem ledit qui cum ebrio litigat." Quare vinum non est malum, sed ebrietas; et pecunia non est mala, sed nimius amor et cupido pecunie. Et certe sicut idem sol in eodem instanti in diversis diversa operatur, quia ceram liquefacit, terram autem obdurat et siccatur, et humores solvit, ita

pecunia ab avaropossessa illum cruciat, largum vero decorat, proditorem ad paricidium etproditionem et ad omnia fere mala incitat. Unde quidam philosophus dixit,"Pecunia avaro supplitium est, profuso decus, paricidium proditori." Sicut Apostolus ad Timotheum dixit, "Verbum crucis pereuntibus quidem stultitiaest: hiis autem qui salvi fiunt, id est nobis, virtus est Dei."

Sic etiam eloquentia in sapiente homine valde bona est, in insipientevero pessima. Unde sapiens dixit, "Eloquentia sine sapientia gladius estin mane furiosi." Et virtus in sapiente bona est, in insipiente vero pessima.Unde sapiens dixit, "Virtus sine sapientia temeritas imputanda." QuareMartialis dixit,

Virtutis studio nimium, Crisippe, laboras,
Virtus absque modo nomen habet vitii.

Sic etiam omnes dies boni sunt, ut in Genesi legi quando divisit Deus lucema tenebris et diem a nocte. Sed mali dicuntur dies propter malitiam etmiseriam hominum ut expositores dicunt. Quare Dominus in evangelio dicit,"Sufficit diei malitia sua." Et Apostolus dixit, "Redimamus tempus, quoniamdies mali sunt." Exibe ergo te bonum et omnia apud te bona dicentur. Namut dixit quidam sapiens, "Nichil est homini bonum sine se bono." Si ergobonus fueris, omnibus creaturis licite uti poteris, sed non abuti. Abususenim vel superfluus et nimius usus est reprobatus; et non solum in malissed etiam in bonis rebus, Seneca testante qui ait, "Bonarum rerum nimiaconsuetudo pessima est."

Et hoc ideo quia abusus vel superfluus usus ex libidine procedit vellibidinem inducit, que omnino interdicitur. Nam libido est inproba voluntasutendi creatura propter se. Usus certe omnium rerum hominibus est a Deoconcessus. Sed abusus vel usus superfluus penitus est interdictus, ut optimenotavit beatus Augustinus in sermone suo qui legitur in sexta feria postPentecostem, qui sic incipit, "Non solum in novo," etc. Pecunia ergo utipoteris, sed si illam habes, ne vilis sis; habeas eam vilem. Nam dixitquidam philosophus, "Si pecuniam habueris, necesse est ut te ipsum velpecuniam vilem habeas." Et impera tibi. Nam scriptum est, "Imperare sibimaximum est imperium."

Et cor tuum et animam tuam menteque tua taliter possideas, ut licetdifficilimum opus sit se vincere, tibi tamen imperando te taliter vincas,ut te ipso contentus sis, et secundum naturam vivas divitemque te faciaspaupertati assensum praestando et naturaliter vivendo, pecuniam etiam contempnendo,turpiaque lucra vilipendendo, que non solum sunt contempnenda, sed etiamsecundum leges ab heredibus sunt extorquenda; inique etiam acquisita restituendo,cum distinctione tamen, non quedam inique sunt acquisita et non iniqueretenta, ut lucra meretricis; quedam vero inique retenta sunt et non iniqueacquisita, ut superhabundantia prebende; quedam autem inique sunt acquisitaet inique retenta, ut usura et rapina, et ideo non sunt tenenda, sed restituenda,ut iura proclamant.

[Caput IX.]

De guerra vitanda.

Quilibet certe servando predicta se divitem facere poterit, nisi fortein guerra sit constitutus.

Quantumcumque sit dives, oportet illum, si in guerra diu perseveraverit, aut divitias aut guerram perdere aut forte utrumque. Quare quidam philosophus dixit, "Nemo in guerra constitutus satis divesse potest." Si enim pauper est, guerram nullo modo sustinere potest; si autem in divitiis multum habundat, in sumptibus multo magis habundabit. Nulle enim sunt opes, ut mihi videtur, quae sumptibus guerre sint sufficientes. Nam sicut omnes, qui peccant, quanto maiores sunt, famosius crimen habent, secundum Martialem qui ait:

Omnis homo crimen tanto famosius in se,
Quanto qui peccat maior habetur, habet;
ita homo in guerra constitutus, quanto maiorem, tanto maiores sumptus illum facere oportet;
et si guerram forte amiserit, maiori casui subiacebit. Unde dictum est, "Excelsis facilius nocet casus." Et in Lucano dicitur,

Invida factorem series summisque negatum
Stare diu nimioque graves sub pondere lapsus.
Et Martialis dixit,
Altior ascensus, gravior plerumque ruina est.

Et non solum divitiae perduntur per guerram, sed etiam paradisi et amor Dei et vita praesens et amici et noti per adversam guerre fortunam taliter amittuntur quod loco predictorum omnia mala succedunt, et ad inferna hominis anima recta via pergere molitur. Amore itaque Dei et timore tantorum malorum guerram, quantumcumque potes, vitare debes, tua tibi servando et aliis relinquendo sua. Nam ut ait Seneca, "Principium discordiae est quod est commune suum facere." Et iterum, "Quietissimam vitam agerent homines interris, si duo haec verba ante res omnes colerent, scilicet meum et tuum." Quod facere potes si etiam mandata Dei taliter servaveris quod nemini faciasque tibi fieri non vis, et omnia facias aliis quae ab aliis tibi vis fieri. Quare dixit Dominus in evangelio, "Omnia quaecumque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis similiter." Et hoc est lex naturalis quam qui non servat contra omnes facere proponit, Cassiodoro testante qui ait, "Qui sine lege vult agere, cunctorum disposuit regna quassare."

Et si forte aliqua ex causa alicui invitus offenderis qui ait, "Utendum est etiam vitari," qui ait,

Utendum est etiam excusatione adversus eos quos invitus offenderis, quacumque possis, quare id quod feceris necesse fuerit, nec aliter facere potueris, ceterisque operibus et officiis erit id quod violatum est compensandum.

Et si vis guerram fugere, nitaris omnibus placere, quod facere poteris, si gesseris optima et locutus fueris pauca. Non tamen tantam voluntatem omnibus placendi habeas, ut favorem populi per malas artes acquiras. Aitenim Seneca, "Popularis favor malis artibus queritur." Unde quidam sapiens dixit, "Nunquam volui placere vulgo: quid enim vulgus novit, ego nescio; quae enim scio, vulgus ignorat." Et nota quod "Si multis placuerit vitare, tibi ipsi placere non poteris," ut dixit quidam philosophus. Et si vis vitare guerram non ames periculum. Nam ut Salomon ait, "Qui amat periculum, in eo peribit."

Et si guerram vitare desideras, vita et fuge lites et contentiones prout commode potes. Nam contendere cum potentiori periculosum est, cum paridubium, cum minori verendum. Et statuas etiam vitare bellicosos et omnes alios quos tibi dixi vitandos supra, in titulo De Amicitia Malorum Hominum Vitanda, ut ibi nota per epistolam Apostoli secundam ad Thimotheum capitulo. Hoc autem et in superioribus capitulis. Et si ad alios malos vitare debes, te ipsum coherces primum et cor tuum conprime et linguam tuam taliter conpesce, ut tuas turpes cogitationes turpiaque dicta et facta in te prius corrigas et fugias, secundum Martialem qui dixit cuidam suo amico qui vocatur Probeus,

Non bene viventem te, Probe, fuisse refertur,
Sed sine peccato querere terram hominem.
Sed sine peccato reperire nullam valebis.
Si non absque homine tu reperire velis.
Ibis ad occultos calles, loca devia mundi;
Peccatum tecum est, conscia culpa comes.
Ut fugias alios, tu te fuge primus ipsum,
Alterius censor, et esto tuus.
Hens inter homines, omnes fuge, turpia eorum,
Tu tecum habitas, refuge, facta tua.

"Et ad correctionem tui habeas aut valde amicum aut valde inimicum," utquidam sapiens dixit. "Et oculos et aures vulgi malos testes esse puta," ut alius dixit. Et nunquam initium discordie a te incipiat. Nam ut dixit quidam philosophus, "Semper ab aliis discendio incipiat, a te autem reconciliatio."

Nam ibi semper est victoria ubi est concordia. Et Salomon in Proverbiis dixit, "Qui ineunt pacis consilia, sequitur eos gaudium." Et Seneca dixit in epistolis, "Concordia prave res crescunt, discordia maxime dilabuntur." Et etiam principio debes obstare et cuilibet malo, ut legi in Ovidio De Remedio Amoris qui ait,

Principiis obsta: sero medicina paratur,
Cum mala per longas convaluere moras.
Et alibi idem dixit,
Dum furor est in cursu, currenti cede furori!
Difficiles aditus impeditus omnes habet.
Stultus ab obliquo qui cum descendere possit,
Pugnat in adversas ire natator aquas.
Et alibi,
Dum licet et modici tangunt precordia motus,
Si piget, in primo limite siste pedem.

Et non solum guerram vitare et fugere debes, sed etiam bellum, quod occasione guerre fieri consueverit et multo fortius est vitandum. De quo propheta ait, "Dissipa gentes, quae bella volunt." Bella enim populos cum dampno et malo suo domare consueverunt. Quare Salomon dixit, "Quinque sunt, quae populum domant: licentia, luctus, et fames, bellum, ad ultimum." "Vulgi imperitiam ad res cunctae sola constringit necessitas."

[Caput X.]

De necessitate et indigentia.

Bellum enim et guerra perducunt homines ad necessitatem, et sic ad mendacia et ad omnia mala, quare iura et proverbium clamant: "Necessitas non habet legem." Et Seneca dixit, "Necessitas egentem mendacem facit." Et iterum, "Necessitas ab homine, quae vult, impetrat." Et iterum, "Omnia experiri necessitas subigit." Et Cassiodorus dixit, "Necessitas moderata non diligit." Et alius dixit, "Magna necessitas cogitur etiam honestus homo latrinam adire." Quare ait, "Est una de adversitatibus huius seculi gravioribus libero homini, necessitate cogitur, ut si subveniat, requirere

inimicum." Et hoc ideo quia ut ait Cassiodorus, "Graviores insidias antiqui adversarii tunc subimus quando eius bona suscipimus." Fugas ergo guerram et omnia que indigentiam et necessitatem inducunt. Ait enim Cassiodorus, "Indigentiam iuste fugimusque suadet excessus." Et iterum, "Dum mater criminum necessitas tollitur, peccandi ambitus aufertur."

Nam per necessitatem pervenitur ad mendicitatem:

O miserabilis mendicantis conditio! Nam, si petit, pudore confunduntur, et si non petit, egestate consumitur; sed ut mendicet, necessitate compellitur: indignatur, murmurat, imprecatur.

Quare Salomon dixit, "Melius est mori, quam indigere." Et quia non tam plurimum numerus efficit pugnam quam virtus paucorum. Ut quidam sapiens dixit, "Prospicere oportet in pace, quod bellum iuvet ultra vitet." Nam et alius dixit, "Beata civitas, que bellum in pace timet." Alius vero dixit, "Si pacem diligis, belli non feceris mentionem." Varius enim eventus est belli. Quare Iudas Machabeus dixit, "Non in multitudine exercitus victoria fit belli, sed de cello est virtus. Facile enim est Deo a multis paucos liberare, et super multos paucis victoriam dare." Et David dixit ad Philisteum, quem cum lapide interfecit: "Et noverit universa ecclesia hoc, quia non in gladio nec in asta salvat Dominus: ipsius est enim bellum." Et ideo in bello maximum est periculum. Et ut dixit sapiens, "Nunquam periculum sine periculo vincitur." Quare belli periculum et omnia pericula vitanda sunt. Nam Tullius dixit,

Sed et fugiendum est etiam illud et curandum, ne offeramus nos periculissime causa, quo nichil potest esse stultius; quam propter in adeundis periculis consuetudo imitanda est medicorum, qui leviter egrotantes leviter curant, gravioribus autem morbis periculosas et anceps adhibere coguntur. Quare in tranquillo tempestatem adversam optare, dementis est, subvenire autem tempestati, id est necessitati, quo vis modo, quavis ratione, sapientis est.

In bello certe ab omnibus mors expectare potest. Nam, "Incertum est, quo mors te expectet: tu eam omni loco expecta, et maxime in bello," ut sapiens dixit. Quare dixit Tullius, "Bellum ita vitandum est ut nulla causa suscipiatur nisi causa necessitatis, vel pacis habende vel ex infra scriptis casibus." Dixit enim Tullius, "Suscipienda quidem sunt bella ob eam causam, ut sine iniuria in pace vivatur." Et alibi idem dixit, "Bellum autem ita suscipiatur, ut nichil aliud nisi pax quesita videatur."

Pax enim semper est affectanda que nullas insidias habeat. Unde idem Tullius dixit, "Mea quidem sententia paci, que nichil sit habitura insidiarum, semper est consulendum." Et alibi, "Intelligi potest, nullum bellum esse iustum, nisi quod aut rebus petitis geratur, aut denunciatum sit ante et indictum." Et alibi idem dixit, "Cum tempus necessitasque postulat, decertandum manu est, et mors servituti turpitudinique anteponenda est." Inde etiam Seneca dixit, "Occidi pulcrum est, si ingeminose servis."

[Caput XI.]

De preparatione et munitione facienda.

Et nota quod "longa preparatio belli celerem victoriam facit," ut idem Tullius dixit. Et etiam Cassiodorus ait,

Munitio quippe tunc efficitur prevalida, si diuturna fuerit cogitatione roborata. Omnia subito

probantur incauta, et male constructio loci tuncqueritur, quando pericula formidantur. Res ergo preliorum bene disponitur,quoties in pace tractatur.

Nam ut idem ait, "Munitio semper tractanda est in otio; quia tunc malequeritur, cum necessaria iudicatur." "Omnia vero deliberata sunt robusta."

Et non solum in bello, sed eciam in omibus aliis rebus diligens preparatioadhibenda est. Unde idem Tullius dixit,

Ad rem gerendam qui accedit, caveat ne id modo consideret, quam illares honesta sit, sed eciam ut habeat efficiendi facultatem. In quo ipsoconsiderandum est, ne aut temere desperet propter ignaviam, aut nimis consideretpropter cupiditatem. In omnibus autem negotiis, prius quam aggrediare,adhibenda preparatio est diligens.

Ideo autem dixi supra guerram quantumcumque potest vitare debes, quia proptermalitiam et rapinam et violentiam iniuriaque multorum, quandoque nullovitari potest. Duobus autem modis secundum Tullium fit iniuria: id est,aut fraude. Fraus quasi vulpecule ius leonis esse videtur, utrumque abhomine alienis simul, sed fraus est odio digna maiore. Totius autem iniuriennulla capitalior quam eorum qui tunc cum maxime fallunt, id agunt ut boniviri esse videantur. Unde si guerram propter predicta vitare non poteris,viriliter age sciendo quod secundum iura et rationes te defendere poteris.

[Caput XII.]

De guerra et defensione facienda.

Nam dicit lex, "Adversus periculum natura vel ratio permittit se defendere."In tantum enim defensio permittitur, ut eciam ante tempus violento occurepermittatur. Unde alibi lex dicit, "Melius est in tempore occurrere quampost exitum vindicare." Et alibi eciam lex et decretales dicunt, "Vim virepellere omnes leges, omnia iura permittunt." Et in tantum tibi vim virepellere licet quod si aliter periculum vitare non poteris, hominem occidisti,per leges et iura nullo modo puniaris. Nam si et arietes vel boves interse commisissent et aggressor mortuus fuerit, altero se defendente, sinecompositione iacere debet. Inde eciam alibi lex dicit, "Quod quis ob tutelamsui corporis facit, id recte fecisse videtur."

In defensione ergo facienda caute te custodias. Non enim bene pugnatqui voluntate superandi alium se denudat. Scriptum est enim, "Ita aliumvulneres ne tu pateas ad plagam. Et si extendas brachium, videas ne tibilatus denudetur." Nam omnes simul pereunt quasi perite et graviter pugnat.Et nota quod qui adverso nititur loco duplex sumit certamen, et cum hosteet cum loco, ut quidam sapiens dixit, "Resistere ergo violentie et iniurietaliter tibi permittitur, ut a quibusdam dicatur vitium et culpa non resistereiniurie, si fieri potest." Unde Tullius dixit, "Tam est in culpa qui nonresistit iniurie, si potest, quam si parentes aut amicos aut patriam relinquat."

Tutelam tamen tui corporis facere debes incontinenti et cum moderamineinculpate tutele; ut si telo quis te percutere vult, tu ante percussionemillum telo percuttere poteris ad tutelam tantum, et non ad vindictam.

Similiter bella suscipienda sunt, et manu decertandum est pro fide catholica. Nam sicut fides nostrum scutum esse debet, sub quo clauduntur omnes virtutes, et cuius scuti amminiculo pugnare debemus. De qua etiam dixit Dominus in epistola ad Ephesios, circa finem: "Sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi extinguere."

Et de qua etiam dictum est,

Prima campum dubia sub sorte duelli
Pugnatura fides agresti turbida vultu.

Ita pro fide bella suscipienda sunt, et manu etiam decertandum est. Etpotius est mors tolleranda quam fides derelinquenda, sicut Karulus et pugnatorese et infiniti sancti pro fide mortem sustinendo pugnaverunt.

Sic etiam pro iustitia usque ad mortem decertandum est, Ihesu Siractestante qui ait, "Pro iustitia agonizare pro anima tua, et usque ad mortem certa pro iustitia, et Deus expugnabit pro te inimicos tuos."

[Caput XIII.]

De morte non metuenda sed contempnenda.

Nec est in talibus mors metuenda. Nam ut idem ait, "Melior est mors quam amara vita, et requies eterna quam langor perseverans." Non enim vivere bonum est, sed bene vivere. Unde totius vite remedium est mortem contempnere. Nichil triste est cum huius metum effugimus. Unde Cato dixit,

Ne timeas illam que vite est ultima finis.
Qui metuit mortem qui vivit perdit id ipsum.
Et alibi,
Linque metum leti: nam stultum est, tempore in omni
Dum metuas mortem, amittere gaudia vite.
Et iterum,
Multum venturi ne cures tempora facti:

Non metuit mortem qui scit contempnere vitam.
Et quidam sapiens dixit, "Mortem ubi contempnis, omnem metum vincis." Et alius dixit, "Etingit mortem, qui eam contempnit." Timidissimum quamque consequitur. Et Martialis dixit,
Mortis, Paule, timor tibi vite commoda tollit;
Nam morieris vivens dum metuendo peris.
Inter nature si ponas munera mortem,
Te de morte metus sollicitare nequid.

Et alius dixit, "Quod vitare nequis, confestim sustinere mente!" Sic quedam fuit mors tibi mitis erit. Non ergo minus debes timere mortem, nec etiam investigare tempus mortis. Nam ut ait Seneca, "Pereundi scire tempus assidue est mori," et, "Ubi omnis vite metus, est optima." Inde etiam Cassiodorus dixit, "Non est parvum tormentum adversus aliquod formidare venturum, dum semper

extimatur emergere quod timetur." Quare Seneca dixit, "Crudelius est semper timere mortem quam mori." Sic ergo cum vivas mortem contempnas, ut cum Apostolo dicere valeas: "Mihi vivere Christus est et mori lucrum."

[Caput XIV.]

In quot et in quibus casibus bella suscipienda sunt et manu decertandum est.

Ex predictis itaque colliguntur octo casus pro quibus bella suscipiendae sunt et manu decertandum est, videlicet, pro fide servanda, pro iustitia manumittenda, pro necessitatis causa, pro pace habenda, pro libertate conservanda, pro turpitudine vitanda, pro repellenda violentia, et pro tutela sui corporis facienda. Aliter autem non est decertandum manu maximo a litterato viro. Nam ut Seneca in epistolis dixit, "Stulta est et minime conveniens litterato viro occupatio exercendi lacertos et dilatandi virtutem." Litteratura enim quilibet meliorare debet, quia ut ait Cassiodorus, "Non aliqua in mundo potest esse fortuna, quam litterarum non augeat gloriosa notitia."

Vita tamen litterati viri potius constare debet in cogitatione utilium quam in occupatione vires corporis exercendi, Seneca testante qui ait, "Docto homini derudito vivere est cogitare." Et nota "litteras insipienti animo tamquam baculum infirmo corpori repertas esse," ut quidam sapiens dixit. Et hec omnia predicta sunt facienda cum modo. Ait enim Cassiodorus, "Modus ubique laudandus est." Et non sunt facienda cum excessu. "Quid enim discrepat a peccante qui se per excessum nititur vindicare?" ut idem Cassiodorus ait. Nec etiam sunt facienda cum scelere. Ait enim Seneca, "Nunquam scelus scelere vindicandum est." Nec etiam sunt facienda ad vindictam.

[Caput XV.]

De vindicta facienda vel obmittenda vel temperanda, et de officio iudicis vel cuiuslibet circa vindictam.

Vindicta enim ad solum Deum pertinet, vel ad iudicem habentem iurisdictionem. Unde Dominus in evangelio dixit, "Mihi vindictam et ego retribuam." Dei iudice vero habente iurisdictionem, per Apostolum dicitur, "Iudex non sine causa gladium portat. Iudex debet esse malefactorum in ira." Et etiam dicitur "estote subditi omni humane creature propter Deum, sive regi tamquam excellenti, sive ducibus tamquam ab eo missis ad vindictam malefactorum, ad laudem vero bonorum." Nec debet iudex habens iurisdictionem dubitare facere vindictam, quia non faciendo vindictam eamque omittendo vehementer peccat. Nam ut quidam philosophus dixit, iudex, "qui dubitat ulcisci, multos improbos facit." Et alibi, iudex, "qui non corripit peccantem, peccare imperat." Nam et alius dixit, "Criminis indulti secreta audacia crescit."

Quare iudex est a malefactoribus timendus, Apostolo testante in epistola ad Romanos, ubi dicit, "Si male feceris, time." A bonis autem hominibus amandus est potius quam timendus, unde ibidem Paulus dixit, "Principes non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem non timere

potestatem? Bonum fac: et habebis laudem ex illa: Dei enim minister est tibi in bonum." Hoc autem intelligo sive sit bonus iudex erat potestatem a Deo habebat sive malus. Nam et Pilatus malus iudex erat potestatem a Deo habebat, ut eadem Dominus dixit in passione sua: "Non haberes potestatem super me, nisi datum esset tibi de super." Non ergo nimium turberis si spiritus habentis potestatem supervenit in te, nec locum tuum dimittas. Ait enim Salomon, "Si spiritus habentis potestatem supervenerit in te, locum tuum ne dimiseris, curatio autem cessare faciet peccata maxima." Et nota quod Cassiodorus dixit, "Tamdiu enim iudex esse dicitur quamdiu iustus putatur, quia nomen quod ab equitate sumitur per superbiam non tenetur."

Et nota quod iuste et digne iudex potest et debet vindictam facere et occidere sceleratos, ac latrones publicos et homicidas et alios simili perpe-trantes, ut per infinitas auctoritates veteris et novi testamenti probari potest. Nam dicitur in lege Moysi, "Urbanum et maleficum non paciaris vivere super terram." Et alibi, "Qui maledixit patri vel matri, morte moriatur." Sed heretici dicunt legem Moysi datam a diabolo et vindictam corporalem non esse faciendam, nec iudicem iurisdictum et imperium habentem possidere iure occidere. Et dicunt vindictam corporalem ad solum Deum pertinere, allegando pro se verba Deum qui dixit, "Mihi vindictam et ego retribuam." "Et si quis percuserit tibi maxillam, porrige ei et aliam. Et si quis abstulerit tibi tunicam, da ei et pallium." Et illam aliam auctoritatem, "Nolite iudicare, et non iudicabini. Et nolite condempnare, et non condempnabini." Sed certe prave intelligunt predictas auctoritates. "Nam sicut in uno corpore multa membra sunt, non tamen eundem actum habent," ut beatus Paulus dicit. Ita inter homines distincta sunt officia. Nam aliud dictum est religiosis, et aliud in seculo manentibus. Aliud autem iudicibus religiosis dictum est, "Si quis abstulerit tibi tunicam, da ei et pallium. Si quis percusserit tibi maxillam, porrige ei et aliam." In seculo vero manentibus etiam bonis dictum est, "Vim vi repellere omnes leges omniaque iura proclamant." Et, "Quod quis ob tutelam sui corporis facit, id recte fecisse videtur."

Et melius est in tempore occurrere, quam post exitum vindicare, dum tamen ad vindictam non faciant predicta, ut supra dictum est. Iudicibus vero dictum est, "Iudex non sine causa portat gladium," etc. que supra dicta sunt. Et etiam illis dictum est, "Nolite iudicare secundum faciem, sed iustum iudicium iudicate." Si enim peccatum esset iudici recte iudicare, non dixisset propheta, "Si vere utique iustitiam loquimini, recte iudicate, filii hominum;" nec Apostolus dixisset, "Iudex non sine causa gladium portat. Sed debet esse iudex malefactorum in iram;" nec dixisset beatus Petrus, "Estote subditi omni humani creature propter Deum: sive regi excellenti: sive ducibus tamquam ab eo missis ad vindictam malefactorum, ad laudem vero bonorum." Intelligo itaque predictam auctoritatem. Nolite iudicare, scilicet sine septem amminiculis que in iudicio necessaria sunt. Iudicando enim in eo iudicio septem principaliter sunt necessaria videlicet: scientia, iurisdictio, ratiocinatio, deliberatio, iustitia, timor Domini, et necessitas. Scientia in iudicio necessaria est, Salomone testante qui ait, "Ante iudicium para iustitiam, et antequam loquaris disce." "Quare iudex qui imperitiam male iudicavit, tenetur, sicut et medicus qui per imperitiam male secuit tenetur," unde leges nostre dicunt. Iurisdictio etiam necessaria est in iudicando. Nam et ipsi Iudei dicebant Pilato: "Nobis non licet occidere quemquam, quia non habemus iurisdictionem. Alioquin sententia nulla esset, utpote a non competenti iudice lata," ut leges nostre clamant. Ratiocinatio etiam in scientia est necessaria, id est, rationis inquisitio. Nam recte adhibita ratio quod optimum est, cum neglecta vero multis implicatur erroribus, ut quidam philosophus dixit: "Nam quod ratione caret non potest esse diuturnum; qui enim rationem secum portat, totum mundum vincit." Unde quidam sapiens dixit, "Si vis vincere totum mundum, subice te rationi." Deliberatio etiam in iudicio est necessaria; cum deliberatione enim et sine festinantia et ita procedendum est ad iudicium. "Deliberare enim utilia

mora est tutissima." "Optimum enim iudicem existimo, qui cito intelligit et tarde iudicat." "In iudicando enim criminosa est sceleritas." Unde dici consuevit, "Mora omnis odio est, sed facit sapientem." Et alibi dictum est, "Duo sunt contraria in iudicio, festinantia et ira." Quare etiam Tullius dixit, "Nunquam eniratus quod accedit a penam mediocritatem; illam tenebit que est internitium et parum." Unde etiam lex dicit quod "iudex ponderatas debet ferre sententias et frequenter partes interrogare aut novi aliquid addere veliter." Et Dominus etiam cum mulier deprehensa in adulterio ducta esset ante eum, digito scribebat in terra et post deliberationem, elevato capite sententiavit dicens, "Quicumque vestrum est sine peccato, primo in eam lapidem iniciat animo." Et iterum deliberando scribebat in terra et postea elevatis oculis dixit, "Mulier, ubi sunt qui te accusant?" Et illa dixit, "Nemo, Domine." Et ille respondet, "Si nullus te accusat, nec ego te condemnabo." Iustitia vero necessaria est in iudicio, ut supra dixi, "In iudicium para iusticiam," etc. Timor etiam Domini necessarius est in iudicio, quia "timor Domini est initium sapientie," ut propheta dixit. Nam tanta est confusio legum et decretorum ac decretalium quod ad iudicandum vix memoria hominum sufficit. Quare lex dicit, "Omnium memoriam habere et in nullo penitus peccare potius est divinitatis quam humanitatis." Si ergo potius est divinitatis quam humanitatis, vehementer timendum est ne forte divinitas in nobis non sit. Necessitas vero incumbere debet in iudicio potius quam voluntas. Non enim Dominus per illa verba "nolite iudicare" exclusit necessitatem, sed voluntatem, quasi dicat: Non iudicetis ex voluntate, sed cum necessitas subest iudicare potestis, ut supra dictum est, "Nolite iudicare secundum faciem, sed iustum iudicium iudicate." Simile nolite est cum dicit, "Nolite iurare omnino." Non enim exclusit ibi necessitatem iurandi, sed voluntatem, quasi dicat: Non habeatis voluntatem iurandi, sed ex necessitate iurare potestis. Recte enim iuramentum prestatur si tres commites secum habeat, scilicet, veritatem, utilitatem, et necessitatem. Unde Apostolus in epistola ad Ebreos dixit, "Habere namque promittens Deus, quoniam neminem habuit, per quem iuraret, maiorem, iuravit per semetipsum, dicens: Nisi benedicens, etc." Et subiunxit, "Homines per maiorem sui iurant; et omnis controversie eorum finis ad confirmationem est iuramentum." Et angelus Domini iuravit per venientem in secula. Et propheta dixit, "Iuravit Dominus, et non penitebit eum." Simile nolite est cum dicit, "Nolite addere agrum agro, nec domum domui." Nam nec ibi exclusit Dominus necessitatem, vel utilitatem, sed voluntatem et nimiam cordis appositionem. Nulli enim sunt tam religiosi qui non addant quandoque domum domui. Nam si fratres minores vel predicatorum non haberent ecclesiam competentem, ad congregationem fidelium adderent ecclesie sue. Et si non haberent coquinam vel refectarium, adderent predicta domibus suis. Excludit ergo Dominus per illud verbum "nolite" tantummodo voluntatem nimiam vel superfluitatem. Simile nolite est cum dicit, "Nolite cogitare de crastino." Nullus enim est in hoc mundo qui quandoque non cogitet de crastino. Simile nolite est cum dicit, "Nolite diligere mundum, nec ea que in mundo sunt." Nullus certe vivit qui non diligat que in mundo sunt. Non ergo exclusit ibi necessitatem vel utilitatem, sed nimiam voluntatem vel cordis appositionem. Sic et apostolus cum dixit, "Divitie si affluant, nolite cor apponere." Non enim excludit divitias sed cordis appositionem in divitiis quod potest perpendi per id quod dixit, "Omnia possidentes, tamquam nichil habentes." Sic itaque intelliguntur verba Domini, "Nolite iudicare," si non habetis peritiam iudicandi atque scientiam quia non de occultis vel dubiis. Item nolite iudi, si non habetis iurisdictionem. Et nolite iudicare contra rationem vel sine ratione vel omitta ratiocinationem. Et nolite iudicare sine deliberatione, vel cum festinantia, vel ira. Item nolite iudicare iniuste, vel contra iustitiam, et nolite iudicare sine timore Domini. Et nolite iudicare, id est, non habeatis voluntatem iudicandi, nisi tunc demum cum necessitas subsit vel utilitas. Et si ita feceritis, non iudicabimini vel condemnabimini propter iudicium vestrum. Immo meritum habebitis inde et eritis beati, propheta testante qui ait, "Beati qui custodiunt iudicium, et faciunt iustitiam omni tempore."

Nec etiam possunt dicere prefati heretici legem Moysi datam a diabolo, et Moysem malum fuisse. Nam si Moyses malus homo fuisset, non appellaretur in Apocalypsi servus Dei, et si lex Moysi mala et a diabolo data, non dixisset beatus Paulus in epistola ad Ebreos, "Et Moyses quidem fidelis erit in tota domo eius tanquam famulus, in testimonium eorum, quae dicenda erant: Christus vero tanquam filius in domo sua: quae domus sumus nos." Nec preciperet Deus legem Moysi debere servari, nec dicerem Moysem debere audiri, nec appellaretur in evangelio lex Domini. Dicit enim Dominus ipsa debere servari, cum dicit, "Super cathedram Moysi sederunt scribe et pharisei et ypocrite, omnia quaecumque dixerint vobis facite et observate." Iubet etiam Dominus Moysem debere audiri, cum dicit in evangelium divitis: "Habent Moyses et prophetas, audiant illos." Et appellatur etiam per evangelium lex Domini, cum dicit de Helyzabet et Zacharia quod ambo erant iusti apud Deum, procedentes in omni opere et sermone secundum legem Moysi. Et etiam Dominus post resurrectionem cum appropinquasset discipulis suis euntibus ad castellum quod dicitur Emaus, incipiens a Moyse et prophetis exponebat scripturas. Si enim lex Moysi data esset a diabolo, non incepisset Dominus expositionem scripturarum a Moyse.

Hiis itaque prenotatis circa vindictam temporalem et corporalem per vetus testamentum et per epistolas apostolorum probemus etiam per evangelium et per verbum Domini iudicem secularem habentem iurisdictionem atque imperium posse facere vindictam corporalem, et supradictos malefactores et similes posse occidere licite et iuste. Nam dixit Lucas in evangelio, "Verum tamen inimicos illos meos, qui noluerunt me regnare super se, adducite huc et interficite ante me." Et etiam per passionem Domini probatur. Nam cum Dominus in cruce penderet duobus latronibus iuxta illum positus, uno videlicet a dextris altero autem a sinistris similiter in cruce pendentibus, et unus ex illis Dominum increparet dicens, "Alios salvos facit, se ipsum salvum facere non potest. Si filius Dei est, descendat nunc de cruce, et salvet semetipsum et nos." Alius vero latro increpavit illum dicens, "Nec tu Deum times, nos quidem digne factis patimur et iuste; hic autem nil mali fecit. Memento mihi, Domini, dum veneris in regnum tuum." Cui Dominus respondit dicens, "Hodie mecum eris in paradiso." Aut certe latro iste dixit verum aut falsum. Si verum dixit, ergo verum est quod latrones et alij similes digne et iuste pro talibus factis a iudice occidi possint, sicut latro ille digne et iuste occidebatur. Si autem falsum et mendacium dixit, stultus fuisset Deus si pro mendatio et falsitate, quod est peccatum mortale, paradisi latroni promississet. Male ergo dicunt heretici qui dicunt nullum esse occidendum.

Si enim pro vindicta nullus occideretur, nullus bonus homo vivere valeret. Tot essent malefactores qui vestes et cibaria illis auferent quod omnes boni penitus destruerentur et perirent. Iudex ergo iurisdictionem et imperium habens animadvertere et castigare et mulctare potest et debet. Plus etiam dico quia sicut quilibet singulariter vindictas faciendo peccaret, iudex ita vindictam omittendo non esset a peccato immunis. Non ergo debet iudex malis parcere, sed eos punire. Nam ut ait Seneca, "Bonis nocet, qui malis parcat." Et sic cessabunt maleficia et malefactores timebunt. Nam ut ait Cassiodorus, "Excessus tunc fiunt in formidine, cum creduntur iudicibus displicere." Et ita vindictam iudex exerceat, ut in aliquo se contempni non patiatur. Nam ut idem ait, "Imperium, si in parvo contempnitur, in omni parte violatur." Non ergo debet esse iudex nimis familiaris, quia ut ait lex, "Familiaritas parit contemptum." Quare Cassiodorus dixit, "Miles ad secreta iudicis proximus presulis sui famam aut ornat aut maculat." Cum severitate itaque iudex facit facinorosos mulctare, et castigare debet, et non cum familiaritate aut etiam contumelia. Nam ut ait Tullius, "Omni animadversio et castigatio contumelia vacare debet neque ad eius, qui puniet aliquem aut verbis castigat, sed ad rei publice utilitatem referri." Prospicere etiam debet iudex secundum leges, ne maior sit pena quam reperiatur culpa nec primum transgrediatur delictum. Ait enim lex, "Pena

[interlinearabove Peccata] suos tenent auctores, nec ulterius progrediatur penaquam raperiatur delictum. Propinquos notos familiares procul a calumpniasummovemus." "Cavere insuper debet iudex ne eisdem causis alij plectanturalii nec inde appellentur, quia qui per ticimum consultum partem negliguntper vitiosos in rem, in civitatem perducunt seditionem atque discordiam,"ut idem Tullius dixit.

Et non solum rationem suorum civium bonus homo habere debet, sed eciamexternorum, eodem Tullio testante qui dixit, "Qui autem rationem suorumcivium dicunt habendam, externorum negant, hii dirimunt humani generissocietatem, qua sublata benefitientia, liberalitas, bonitas, iustitia funditertolluntur." Et nota quod sicut iudex potest malefactores ut dictum estoccidere, ita potest eos bonis spoliare et mulctare, eodem Tulio testantequi ait, "Neque enim est contra naturam eum spoliare, si possis, quem esthonestum necare." Tutelam autem tui corporis facere debes ingenio atqueprudencia, si fieri potest, et non superbia. Unde scriptum est,

Tutius est astu quam se defendere fastu
Astu vincit homo cuncta creata solo.

Astu ergo vincere debes omnia, et maxime inimicos. Et si illos in fugamconverteris, vel in magnum timorem induxeris, antequam in potestate perveniunttua, illos audacter et sine dilatione persequere. Quanto enim magis distulerispersequi, tanto timor eorum magis minuetur, et tua et tuorum virtus debilitatur.Quare quidam philosophus dixit, "Audendo virtus crescit, tardando timorminuitur." "Sed si vis facere vindictam, ad Deum recurre, qui pro te vindicandomalefactori retribuet," ut ipsemet dixit, vel ad iudicem secularem quicum iustitia et ratione te vindicabit. Et si forte inimicum tuum in potestattetua videris, vindictam putabis vindicare potuisse, et de eo dices, "Nonmihi nocuit, sed animum nocendi habuit." Scito enim honestum et maius vindictegenus ignoscere. Ut Seneca De Formula Honestae Vite dixit, "Melius est ignoscere, quam post victoriae penitere." Nam ut ait Seneca, "Male vincit,que penitet victoriae;" "optimum est enim ignoscere, semper tamquam ipsecotidie pecces." "Perpetuo enim vincit, qui clementia utitur." In victoriaenim fac quod Cassiodorus dixit; ait enim, "Nobis propositum est Deo iuvantesic vincere ut subiecti se doleant nostrum dominium tardius adquisisse."Et vincas te ipsum in victoria. Nam ut idem ait Seneca, "Bis vincit quise in victoria vincit." "Is enim vincit assidue, qui novit omnia temporare,"ut Cassiodorus dixit. Inde eciam Ovidius epistolarum dixit,

Perdere posse sat est, siquem iuvet ipsa potestas:
Sed tibi servatus gloria maior ero.

Et alius sapiens dixit, "Multa ignoscendo potens fit potentior." Et aliusedixit, "Malo eciam parcas, si una est periturus bonus." Inde eciam lexait, "Sanctius est inpunitum relinquere facinus inpunitum relinquere facinus[sic] nocentis, quam innocentem condemnare." Ut ergo poteris et potentiorsis, aliis sepe ignoscito, tibi nunquam. Ut quidam philosophus dixit, "Sepeergo ignoscere debes aliis maxime confitentibus peccatum et inde verecundantibus."Ait enim Seneca, "Ubi confessio, ibi remissio;" innocentie enim proximaest confessio. Et iterum, "Proximum ad innocentiam locum tenet verecundiapeccati et confessio;" namque "peccatum extenuat qui celeriter corrigit."

Et quanto maior fueris, tanto magis circa vindictam te humilem ostendas,nam et regem decet clementiam habere. Unde Seneca De Clementia Imperatorisdixit, "Nullum clementiam magis decet quam regem." Et iterum, "Ira cumdixissem et parvi corporis sunt apes; rex tamen eorum sine aculeo est."Et Tullius ait, "Nichil enim laudabilius, nichil magno et preclaro virodignius placabilitate atque clementia." Unde Cassiodorus dixit, "Pietassiquidem principum totum custodit inperium." Quam pietatem exercere debentprincipes et potentes non solum in omittenda, vel mittiganda vindicta,sed

eciam in remittendo, quandoque de sua substantia vel ratione. Nam utidem ait, "Illud applicamus nostris utilitatibus quod misericordi humanitateconcedimus."

Regnantis enim facultas ita fit ditior cum remittit, et acquirit nobilesthesauros fame, neglecta utilitate pecunie. Et tamen ita probanda est mansuetudoatque clementia, ut adhibeatur rei publice tam severitas, sine qua administraricivitas non potest. Est autem "severitas virtus debito supplitio coercensiniuriam," ut in Moraliu Dogmate continetur. Et alius dixit, "Remissiusimperanti melius paretur." Et nota quod si omnes vindictas tuas facerevolueris, amicos perdes, et solus remanebis, inimicosque multos recuperabis,sicut eciam de Iove scriptum est: "Si quotiens peccant homines, sua fluminamittat, Juppiter exiguo tempore solus erit."

Hec de amore ac dilectione Dei et proximi et corporalium rerum breviteret summatim tibi scribere curavi. Tu autem plenius ex tui subtilitate ingeniutilitatem earum semper inquiras, et eis uti easque regere sapienter procures.

Liber IV

De amore et dilectione rerum incorporalium liber IIII.

Premisso tractatu de amore et dilectione rerum corporalium et temporalium, videndum est de amore et dilectione rerum incorporalium, que corde, animo et mente comprehenduntur, nec manibus corporis tangi possunt, nec etiam oculis corporeis videri. Auditum tamen comprehendere possunt, sicut sunt iustitia et ius et ratio et virtutes et vitia, que omnia vehementius sunt diligenda, vitia penitus fugatis et certe.

[Caput I.]

De iustitia.

Iustitiam vehementer diligere debes, quia ut dixit Tullius, "Fundamentum est perpetue commendationis et fame iustitia, sine qua nichil potest esse laudabile." Ideo vero dixit, "Iustitia est omnium domina et regina virtutum." Insuper etiam dixit, "Nichil est honestum quod iustitia vacat." Preclarum est ergo dictum Platonis qui ait,

Non inquit solum scientia que est remota a iustitia et calliditas, potius quam sapientia est appellanda, verum etiam animus paratus ad periculum, si sua cupiditate, non utilitate communi impellitur, audacie nomen habet potius quam fortitudinis.

Et postea idem Tullius subiunxit, "Nullum vero tempus est, quod iustitia vacare debeat." Seneca vero De Formula Honestæ Vite dixit, "Iustitia est nature tacita conventio in adiutorium multorum inventa." In Moralium vero Dogmate diffinitur: "Iustitia est virtus conservatrix humanæ societatis et communis utilitatis." Secundum vero leges diffinitur, "Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuens." Partes vero iustitiæ sunt: non violare homines, verecundie non offendere," ut Tullius dixit. Et nota quod iustitia sine prudentia multum proderit: "Sine iustitia nil valet prudentia," ut idem Tullius dixit. Quare etiam ait, "Nemo iustus esse potest qui mortem, qui dolorem, qui exilium, qui egestatem timet, aut qui ea que hiis contraria sunt equitati anteponit." Atque etiam subiunxit iustitiam necessariam fore dicens

hiis qui vendunt, emunt, conducunt, locant, comprehendisque negotiis implicantur. Iustitia ad rem gerendam necessaria est, cuius tanta est vis, ut nec illi qui malefitio aut scelere pascuntur possint sine aliqua particula iustitiæ vivere. Nam ille qui archipirata dicitur, nisi equaliter predam dispertiat, aut interficitur a sociis aut relinquitur.

Qui igitur veram gloriam adipisci volet iustitiæ fungatur officio. Nam ut ait Salomon dixit, "Qui sequitur iustitiam et misericordiam, inveniet vitam, et gloriam." Et nota quod per iustitiam omnia reguntur, et per iniustitiam omnia destruuntur, et quandoque etiam regnum amittitur, a gente in gentem transfertur, Ihesu filio Syrac testante qui ait, "Regnum a gente in gentem transfertur propter iniustitias, iniurias et contumelias."

Ius est ars boni et equi. Inde precepta iuris oriuntur queque sunt hæc: honeste vivere, alterum non ledere, cuique tribuere. Predicta itaque taliter hominem ornant, atque bonis moribus conformant,

quod merito illa sic utte ipsum diligere debes. Ratio autem est quidam mentis aspectus, de qua Seneca in epistolis dixit, "Ratio est arbitra bonorum et malorum." "Sequitur autem ratio naturam. Quid est ergo ratio? Nature imitatio." Aliter etiam diffinitur, "Ratio est vis discretiva boni et mali, liciti et illiciti, honesti et inhonesti," cum electione boni et fuga mali. Inde dicitur ratiocinatio, id est, rationis inquisitio. Que valde est diligenda et omnibus amplectenda negotiis. Nam quod ratione caret non potest esse diuturnum. Qui enim rationem secum portat totum mundum vincit. Unde scriptum est, "Si vis vincere totum mundum, subice te rationi." Ratione enim inhibenda est adhuc adolescentia, et bene adhibita ratio cernit quid optimum sit; neglecta vero multis implicatur erroribus. Et ut ait Tullius, "Sicut in reliquis rebus maiora sunt opera animi quam corporis, sic hee res quas ratione et ingenio persequimur gratiores sunt quam ille que viribus."

[Caput II.]

De artibus diligendis.

Si divitiae vel opes ut dixi sunt diligende, multo fortius artes quibus divitiae vel opes acquiruntur diligere debes. Nam ut Seneca epistolarum dixit, "Artes serviunt nature, sapientia imperat." Licet enim liberales artes non dent virtutem, tamen animum preparant ad accipiendam virtutem. Aliae vero artes homines ditant, et nota quod ars dicitur ab arcendo, eo quod ad ipsam tamquam ad aliquod certum homo arcetur. Est autem ars infinitorum infinitum compendium, vel ars est collectio preceptorum ad unum finem tendentium. Artes ergo diligas easque habere studeas, et ex hiis filios instruas. Artibus enim vita hominis instruitur atque defenditur, opes acquiruntur et retinentur, etiam opibus deficientibus artes ita preciose sunt quod non relinquunt hominem usque in mortem. Unde Cato dixit,

Cum tibi sint nati nec opes, tunc artibus illos
Instrue, quo possint inopem defendere vitam.
Et alibi,
Disce aliquid, nam cum subito fortuna recedit,
Ars remanet vitamque hominis non deserit unquam.
Et etiam Pamphilus dixit,
Ars animos frangit et firmas diruit urbes,
Arte cadunt turre, arte levatur honus;
Et piscis liquidis deprehenditur arte sub undis,
Et pedibus siccis per mare currit homo.
Rebus et in multis ars adiuvat officiumque,
Pauper sepe suo pascitur officio,
Et quamvis iusta sedatur principi sua.
Et alibi idem dixit,
Cunctarum rerum prudentia discitur usu:
Usus et ars docuit, quod sapit omnis homo.
Et alibi idem dixit,
Desperare nocet, votum labor improbus implet
Arsque vigil magnas sepe ministrat opes.
Vigilare itaque debes circa artes easque cura et studio exercere. Ait enim Cato,
Exerce studium, quamvis perceperit arte:

Ut cura ingenium, sic et manus adiuvat usum.
Usus ergo necessarius est, qui prebet facilem viam in qualibet arte. Unde versus:
Ars dat et usus habet: si iunxerit artibus usum,
Difficilem facilem prebet in arte viam.
Et magister bene dixit,
Rem tria perfitiunt: ars, cuius lege regaris,
Usus, que serves, meliores, quos imiteris.
Ars certos, usus promptos, imitatio reddit
Artifices aptos, tria concurrentia summos.
Et Seneca dixit, "Nil plus prodest in pugna et in omni arte quam exercitium."

Et predicta intelligas de artibus bonis et aprobatis, male namque artes non sunt artes nominande, Tullio testante qui ait, "Minime sunt artes probandeque minime sunt voluptatum."

[Caput III.]

De virtutibus diligendis et vitiis fugandis.

Virtutes dixi vehementer esse diligendas. Dixit enim Augustinus, "Virtutes habitus mentis bene compositae ad modum humane nature consentaneae rationi." De qua Tullius dixit, "Proprium hoc esse statuo virtutis, conciliare animos hominum et ad usus suos, id est, utilitates suos, adiungere." Et enim virtus omnis tribus in rebus fere vertitur. Quarum una in perspicendo est quid in unaquaque re verum sincerumque sit, quid consentaneum cuique sit, quid consequeris ex quoque gregantur, que cuique causa sit. Item, cohibere motus animi turbatos, appetitionesque obediens efficere rationi. Tertium, hisque congruamus uti moderate et scienter. Unde etiam Ovidius dixit,

Est virtus placidis abstinuisse bonis.

Et certe magis curare debes vitia fugere et fugare quam virtutes acquirere. Unde Tullius dixit, "Nec tam enitendum est ut bona, que nobis non sunt, sequamur, quam vitia fugiamus." Nam et beatus Ambrosius dixit, "Egressus vitii virtutis operatur ingressum." Et nota quia ut Tullius De Amicitia dixit, "Nichil est virtute amabilius, nichilque magis alliciat ad diligendum, quippe cum propter virtutem et probitatem etiam eos, quos nunquam vidimus, diligamus." Quidam enim in virtute summum bonum ponunt, ipsa enim virtus amicitiam gignit et continet, nec sine virtute amicitia esse puto potest. Et nota quaeque ut Seneca in epistolis dixit, "Sunt virtutibus vitia confinia." Et nullum est vitium sine patrocinio. Vitia enim nostra que amamus defendimus et malumus ea excusare quam exuere. Sed si vis vitiis exui, longe a vitiorum exemplis recedendum est, quia omnia vitia contra naturam pugnant. Et sicut virtutibus sunt vitia, ita bonis mala sunt coniuncta, et ideo virtus quae sepe est in aliquo reputatur ei pro vitio et criminatur inde. Quare Oratius dixit,

Sunt mala iuncta bonis errori sub illo

Pro vitio virtus crimina sepe tulit.

Et alius philosophus dixit, "Huius seculi bona sunt commixta: non enim comedes mel sine veneno."

Errore itaque depulso semper virtutes assequi debes, quae sole dante Domino te beatum facere possunt. Quare Martialis cuidam qui vocabatur Carinus dixit,

Credis opes solas te posse, Carine, beare;
Virtus est que te sola beare potest.

Prius ergo removenda sunt vitia que obstant virtutibus, postea que ad virtutes accedendum est. Nam idem dixit, "Nichil prodest dare precepta, nisi prius amoveas obstacula preceptis." Ad virtutes ergo adipiscendas in primis necessaria est ut cor et animum mentemque tuam ab omnibus vitiis mundes ac purges ingenio tuo. Magni namque ingenii est revocare mentem a sensibus et cogitatione et consuetudine. Gravissimum est enim consuetudinis imperium. Cogitationes enim prave pravos mores inducunt, et homines coinquinant atque polluunt. Unde Dominus in evangelio dixit,

Non quod intrat per os, coinquinat hominem, sed prave cogitationes a corde descendunt: de corde enim exeunt cogitationes male, homicidia, adulteria, furta, fornicationes, falsa testimonia, blasphemie: hec suntque coinquinant hominem.

Spiritu ergo ambulare debes, et desideria carnis non perficies, Apostolus testante qui ait, "Spiritu ambulate, et desideria carnis non perficies." Et ut generaliter tibi dicam, omnia vitia vitare poteris atque fugare si vitaveris sceleratos et certaveris contra vitia quibus homines corrumpuntur et scelerati efficiuntur. Quos tibi dixi vitandos per epistolam ad Timotheum secundam capitulo; hic autem scito quod positum est supra in titulo De Amicitia Malorum Hominum Vitanda, et etiam in titulo supra De Amicitia Avari vel Cupidi Vitanda. Unde etiam Salomon dixit, "Eice irrisorem, et eicietur cum eo iniuria, cessabuntque cause et contumelie." Purgato igitur corde atque mundato a vitiis et cogitationibus malis illud roborare debes virtutibus, et ita melius corpus tueri quam per arma bellica, Ysop testante qui ait,

Non ope lorice nec egebit acumine sice
More nec ostili cuiusque iuvamine pili,
Solo virtutum quis constat robore tutum.

Pectus itaque tuum virtutibus taliter armare debes ut amorem Dei et caritatemque dicitur dilectio Dei et proximi omnibus aliis rebus preferas, de quibus satis supra dixi. Dilectionem vero proximorum et maxime tuorum sed animo ponas. Nam ut ait Apostolus in epistola ad Timotheum, "Qui suorum et maxime domesticorum curam non habet, fidem negavit, et est infideli deterior." Sollicitudinem et diligentiam portarias tui pectoris facias.

[Caput IV.]

De superbia.

Humilitatem vero contra superbiam semper opponas, ut contumeliam vitare possis, bonaque humilitatis assequi. Nam ut sapiens dixit, "Ubi fuerit superbia, ibi et contumelia; ubi autem humilitas, ibi sapientia," simul cum gloria. Dixit enim alibi Salomon, "Timor Domini disciplina sapientie, et gloriam precedit humilitas." Et iterum, "Superbum sequitur humilitas, et humilem spiritum suscipiet gloria." Est autem superbia amor proprie excellentie, et fuit initium peccati superbia. Unde Iesus Sirac dixit, "Initium superbie hominis, apostatare Deo; quoniam ab eo, qui fecit illum, recessit cor eius; quoniam initium peccati est omnis superbia." Et certe, "Contractionem precedit superbia; et ante ruinam exaltatur spiritus," ut idem Salomon dixit. Et Iesus Sirac dixit, "Odibilis est coram Deo et hominibus superbia, et execrabilis omnis iniquitas." Et iterum, "Obiurgatio et iniurie annullabunt substantiam; et domus, que nimis locuplex est, annullabitur superbia." Et etiam Iob dixit, "Si ascenderit usque ad celos superbia, et caput eius nubes tetigerit, quasi sterquilinum in fine perdetur."

Et nota superbiam alias habere radices, quod et omnibus vitiis fugatis adhuc remanent reliquie superbie. Unde dicitur,

Cum bene pugnaris,

Que nimis infestat, vincenda superbia restat.

De qua superbia et superbis plus nos in titulo De Amicitia Superbi vel Perversi Hominis Vitanda. Et debes fugere superbiam etiam in prosperis rebus. Unde Tullius dixit,

Eciam in prosperis rebus ad voluntatem nostram fluentibus superbiam magno opere fugiamus. Nam ut adversas res, sic et secundas immoderate ferre levitatis, preclara est equalitas in omni vita et idem vultus eidemque frons, ut de Socrate dicitur.

[Caput V.]

De invidia.

Invidiam enim omnino fugias. Pocius enim ledit ferentem quam illum contra quem portatur. Qui enim invidiam secum portat, nunquam letus est, nisi de proximorum detrimento, et nunquam tristis nisi de eorum commodo. Unde describitur: "Invidia est odium aliene felicitatis, vel dolor animi ex alienis commodis." Et ita, "Quanta sunt felicitium hominum gaudia, tantis sunt invidorum gemitus," ut Socrates dixit. Unde quidam sapiens dixit, "Dignos esse invidos, si fieri posset, in omnibus civilibus oculos et aures habere, ut de bonitatibus omnium torquerentur." Et certe notabilis est regula quam tradit Cassiodorus, dicens, "Quicquid ex invidia dicitur, veritas non reputatur." Quam invidiam secum portant plerumque pauperes et detractores et ydote qui invident aliene scientie, unde Salustius dixit, "Semper in civitatibus quibus nulle opes sunt bonis invident, malos extollunt vetera odiunt, nova expectant, odio suarum rerum mutari omnia student." Sapientes autem aliis non invident. Unde scriptum est, "Non invident alienae scientie vel virtuti qui confidit de sua."

Sed mali semper invident bonis. Nam ut beatus Ambrosius dixit, "Si non esset claritudo sanctorum invidia non surgeret impiorum." In tantum certe dicitur invidia nocere, ut ferens illam dicatur inde comburi. Quare dixit Oratius,

Invidus invidia comburitur intus et extra.

"Invidiosus ego, non invidus esse laboro."

Invidia livet qui recitanda silet.

Crimine se fedat qui, quod sapit utile, celat.

Non ergo debes celare utilia propter invidiam, sed illa cuilibet ostendere, quia hoc faciendo tua scientia tibi et aliis prodest et tui ingenii fructum capis. Nam dixit Tullius, "Fructus ingenii et virtutis omnisque prestantium maximus habetur, cum in proximum quemque confertur." Si autem celaveris utilia, tua scientia nec tibi nec alteri proderit. Dici enim consuevit, "In mundo duo sunt, que abscondita prosunt: fossus humi census, clausus sub pectore sensus."

Invidia itaque taliter fugias, quod tacendo vel loquendo vel faciendote vel alium non ledas, sequendo dictum Catonis qui dixit,

Invidiam nimio cultu vitare memento;

Que si non ledat, tamen hanc sufferre molestum est.

Et non solum a corde tuo invidiam repellere debes, sed etiam ab aliorum invidia quantumcumque potes precavere, et maxime ab invidia amicorum quae frequenter magis hominem ledit quam inimicorum insidia. Nam ut dixit quidam sapiens, "Cavere nos magis amicorum invidiam quam inimicorum insidias oportet. Illud enim apertum, hoc celatum malum." Quia fraus quae non speratur potentior est. Contra invidiam ergo dilectionem Dei et proximi opponas, conpatiendo proximorum detrimentis, et congaudendo de illorum commodis.

[Caput VI.]

De sapientia.

Sapientiam et meditationem dapiferas tuas constituias. Eruditio et studium cibos tuos spirituales decoquat. Sapientia enim sine doctrina et meditatione et assiduitate boni studii et laminatione et eruditione et vigilia vellectione non bene acquiritur nec pertinetur. Ait enim Cassiodorus, "Egreditur profecto ingenium, nisi iugi lectione reparatur." Quare ut ait Seneca, "Acuit animum intus, frangit remissio." Quod ad bonam continuationem studii nec tantum scribere debemus, nec legere tantum; altera enim res constringit vires et exarduit, altera solvit et diluit. "Invicem ergo hoc et illo conueniendum est et alterum altero temperandum," ut quidam sapiens dixit. Et de predictis plene notavi supra in principio huius libri De Doctrina. Memoriam vero thesauris sapientiae tuae instanter preferas. Solet enim plus prodesse si pauca sapientiae tuae precepta memoriae teneas, et illa impromptu et in usu sint tibi, quam si multa didiceris sed illam memoriae non commendaveris. Quam memoriam iuvare debes cogitatione et ingenii exercitatione. Enim Tullius De Senectute, "Exercende memoriae gratia, quid cotidie dixerim, audierim, egerim, conmemoro vesperi." Hec sunt exercitationes ingenii.

Videndum est ergo quod sit initium sapientiae et quid sapientia. "Initium sapientiae," secundum prophetam, "est timor Domini," de quo quidam philosophus dixit: "Timor Domini sit negotiatio tua, et veniet tibi lucrum sine labore." Est enim timor Domini elatus ad omne bonum, ad percipiendam gloriam conductum. Nam qui timet Deum, omnia timeant eum. Qui vero timet Deum et omnia qui timeant Dominum diligit illum, et qui diligit Deum obedit Deo. Sapientia vero est scientia saporem virtutum condita. Vel aliter diffinit Seneca in epistolis sapientiam dicens, "Sapientia est perfectum bonum mentis humane; divinarum humanarum rerum scientiam." De qua etiam Salomon in Proverbiis dixit, "Melior est sapientia cunctis preciosis oppibus, et omne desiderabile ei non poterit comparari." Et in Proverbiis etiam dixit, "Dic sapientiae: Soror mea es, et prudentiam invoca amicam tuam." Et iterum, "Posside sapientiam, quia auro melior est, et acquire prudentiam, quia melior est argento." Et Ihesus filius Syrach dixit, "Vinum et musica letificant cor; et super utraque dilectio sapientiae."

Et pro certo sciendum est sapientiam talem esse virtutem quod sine studiosa sapientiae nemo beate vivere potest, et sine sapientia animus eger dicitur. Nam dixit Seneca in epistolis, eger animus est sine sapientia: "Sapientia animum firmat et fabricat, vitam disponit, regit actiones, agenda et omittenda demonstrat."

Sapientia nos tueri debet. Hec docebit, ut Deum sequaris, feras casus. Hec exigit, ut ad

legem suam quisque vivat nec a ratione vita dissentiat. Hominem sapientem facit, ita ut a philosopho dicatur, "Sapiens contra omnes fert arma, cum cogitat." Et etiam dixit Seneca in epistolis, "Sapiens vincit fortunam virtute."

[Caput VII.]

De fortuna.

Licet alius idem dixerit, "Errant qui dicunt, fortunam tribuere nobis aliquid boni vel mali." Quare idem dixit, "Male geritur, quicquid fortunae geritur fide." "Fortuna enim vitrea est et, cum splendet, frangitur." Et idem dixit, "Nec vita nec fortuna perpetua hominibus." Et iterum, "Homines cum se fortune naturam dediscunt." Et Cassiodorus dixit, "Nichil enim sine causa agitur nec modus fortuitis casibus implicat."

"Stulti ergo timent fortunam, sapientes ferunt," ut Seneca dixit. Et nota quod "Neminem fortuna occupat nisi adhaerentem sibi," ut quidam dixit. Et nota quod "Fortuna quem nimium fovet, facit stultum," ut alius dixit. Et nota quod "Fortuna lubrica est, invita detineri non potest." Et alius dixit, "Fortuna, sicut medicus imperitus, multos necat." Et nota ut dixit Ihesus Syrac, "Sapiens in omnibus metuit, et maxime inimicos." Unde Salomondixit, "Beatus homo, qui semper est pavidus; qui vero mentis est dure, corruebat in malum."

[Caput VIII.]

De timore.

Et Seneca dixit, "Qui omnis insidias timet, in nullas incidit insidias." Iterum idem ait, "Semper metuendos sapiens evitat malum." Unde alibi idem dixit, "Non cito petit ruinam, qui ruinam timet." Et alibi iterum dixit, "Caret periculo, qui etiam tutus cavet."

Et timere debes non solum magna sed etiam modica et parva. Unde alius sapiens dixit, "Inimicum, quamvis humilem, docti est metuere." Inde etiam Ovidius De Remedio Amoris dixit,

Parva necat morsu spatiosum vipera taurum;
A cane non magno sepe tenetur aper.
Eciam Pamfilius dixit,
Res tamen interdum grandia parva movet;
Ex minima magnus scintilla nascitur ignis,
Sed generat parvum grandia principium.
Et alibi,
Causa pusilla nocet, sapiensque nocentia vitat.
Et Martialis dixit,

Quem leo non tetigit, dum mordet arinea ledit.

Evoles, non tamen grandia, parva cave.

Sed licet timere semper debeas non solum, sed etiam parva, non tamen debes nimis timere. Nam ut Seneca dixit, "Pericula timidi etiam que non sunt, videntur." Et alibi idem ait, "Cotidie dampnatur, qui semper timet." Et alibi scriptum est, "Quidam fallere docuere, dum falli timeant." Et nota quod "Studium sapientie philosophia dicitur," ut Tullius dixit. De qua etiam Seneca epistolarum ait: "Philosophia dividitur in tres partes: in moralem, et in naturalem, et in rationalem. Prima componit animum, secundarum naturam scrutatur, tertia proprietates verborum exigit ac straturam."

Ad quam philosophiam nemo pervenit occupatus, Martialis Cocceius etiam hoc testante qui ait,

Dedita mens curis futuri nescia iuris.

Est autem philosophia perfecta cognitio hominis de se ipso. Summum igitur in vita solamen est studium sapientie, quam qui invenit felix est, et qui possidet beatus.

[Caput IX.]

De pietate.

Iuxta sapientiam pietatem non deseras sed illam exercendo benigne eam semper ante oculos habeas. Ait enim beatus Paulus in epistola secunda ad Timotheum, "Excerce te ipsum ad pietatem. Nam corporalis exercitatio, ad modicum utilis est: pietas autem ad omnia utilis est, promissionem habens vite, que nunc est, et future." Et nota quod culpe sunt causa pietatis causam pietatem inducunt. Nam ut Cassiodorus ait, "Nisi culparum occasiones emergerent, etiam locus pietatis non haberet." Et nota quod pietas est causa benignitatis.

[Caput X.]

De benignitate.

Benignitas enim habet species septem: religionem, pietatem, reverentiam, misericordiam, amicitiam, concordiam. Benignitas est virtus ad benefaciendum disposita sua cunctis dulcedine. "Religio est virtus coram Deo, cerimoniamque afferens." Pietas est virtus "per quam sanguine iunctis et patrie benivolis officium et diligens tribuatur cultus." Innocentia est virtus "omnem iniuriæ lationem abhorrens." De qua dictum est, "Suum semper lumen sequitur innocentia." "Reverentia est virtus gravibus personis vel aliqua prelatione sublimatis debite honorificationis cultum exhibens." Misericordia est virtus que "movetur super calamitate afflictorum." "Amicitia est bona voluntas erga aliquem causa illius" qui diligitur, vel dic secundum Tullium, "Amicitia nihil aliud est nisi omnium divinarum humanarumque rerum cum benivolentia et caritate summa consensus." "Concordia est virtus cives et patriotas in eodem iure et cohabitatione spontanee vincens."

Cum pietate vero habeas in corde tuo benignitatem, et ita habebis omnis alias predictas virtutes que dicuntur species benignitatis. Disciplinam vero contra servos et degeneres exerceas, conpunctionem vero ergo sponte penitentes diligas.

[Caput XI.]

De gulositate et ingluvie.

Temperantiam vero et abstinenciam et parsimoniam contra gulositatem et ingluviem statuas. De qua gulositate Ihesus Syrac dixit, "Qui amat vinum et pingua non ditabitur." Et alibi, "Pessima est paupertas que a gula procedit." Et alibi, "Operarius ebriosus non locupletabit; et qui spernit modica paulatim decidet." Et, "Qui diligit epulas in egestate erit." Et alibi, "Sanitas est corporis et anime sobrius potus. Vinum multum potum irrationem, et iram, et ruinas multas facit." Inde et Cato dixit,

Hoc bibe, quod possis, si tu vis vivere sanus:

Morbi namque mali causa est quaecumque voluptas.

Et Apostolus dixit, "Nolite inebriari vino, in quo est luxuria." Sicut et de cibis idem Ihesus dixit, "Noli esse avidus in omni epulatione, et non effundas te super omnem escam; in multis enim escis erit infirmitas." Quare Seneca in epistolis dixit, "Bone valetudini contraria alimenta varia et nostris corporibus aliena." Unde ait, "Fames reddet malum panem bonum et tenerum, et ideo non est ante edendum quam illa imperet." Et Seneca De Formula Honestae Vite dixit, "Ede citra crapulitatem. Bibe citra ebrietatem. Victus tibi ex facili sit, nec ad voluntatem, sed ad cibum accedat. Palatum tuum fames excitet, non sapor." "Hanc ergo sanam ac salubrem vitam tene formam, ut tantum corpori indulgeas quantum bone valetudinis satis est," ut idem in epistolis dixit. Et ita habebis censum salutis corporis, qui est super omnem censum. Nam ut ait Ihesus Syrac, "Non est census super censum salutis corporis, nec est oblectatio supra cordis gaudium." Censum ergo salutis corporis habebis, vitamque tibi adicies si cum temperantia et abstinentia vitaveris comestiones, crapulam, ebrietatem, nimias et maximas et frequentes atque delicatas comestiones. Hec namque gravant stomachum, turbant sensum, opprimunt intellectum, ventrem commovent, guttas inducunt, per annum et os fetidum flatum et horribile sonum emittunt, oculos lacrimosos faciunt, catarrum inducunt, narres et os et aures faciunt fectore, atque putredine habundare. Per hoc insuper peccatum acquiritur, luxuria ducitur, Deus offenditur. Hec deinceps substantias minuunt, honores tollunt, animam simul cum corpore post multas infirmitates ad inferna perducunt. Merito igitur contra gulam et gulositatem et ingluviem ut eas vincas opponere debes temperantiam cum suis speciebus, que sic diffinitur:

[Caput XII.]

De temperantia.

"Temperantia est dominium rationis in libidinem et alios motus et inopportunos," et habet in se temperantia species novem, videlicet: parsimoniam, modestiam, verecundiam, pudicitiam, moderantiam, abstinenciam, honestatem, parcitatem, sobrietatem. Parsimonia est scientia vitandi

sumptus et cultus supervacuus, aut ars res familiari moderate utendi. "Modestia est motum et cultum et omnem namque occupationem citra excessum et ultra defectum sistere." "Verecundia est," ut congrue dicetur, est

in gestu et verba honestatem servare. Pudicitia est dominio rationis revocare. Abstinencia est statum tempus prandendi non pervenire. Honestas non lautiores cibos querere, nec in apparatu operam dare. Paritas est mensuram refectionis non excedere. Sobrietas est excessum in potu cohibere.

Habeas itaque temperantiam et alias predictas virtutes, que dicuntur specie temperantie et gulositatem vinces ac superabis.

[Caput XIII.]

De paciencia et impacientia.

Paciencia vero arma tua portet ita quod per patientiam ea que mutari non possunt, tollerabiliter sustineas, et iacula verborum iniuriarum que tollerabilium et miseriarum que vitari non possunt equo animo feras. Scriptum est enim, "Feras, non culpes, que mutari non possunt." Et alibi, "Qui enim commutari non potest metu ita vivere quieto animo nequid."

Ad pacienciam ergo in hiis quasi ad portum recurrere debes. Nam dixit Socrates, "Paciencia est portus miseriarum." Paciencia utroque occulte habet divitias; "paciens enim et fortis se ipsum felicem facit," et "dolor cuiusque remedium est paciencia," ut a sapientibus scriptum est enim. Et certe plus dicitur valere paciencia omnibus alijs virtutibus; unde versus:

Nulla valet tantum virtus paciencia quantum.

Unde etiam dicitur, "Virtus vidua est, quam non paciencia firmat." Et Catodixit,

Maxima enim morum est semper paciencia virtus.

Et certe non bene doctus est qui bene pati non potest, Salomone dicente, "Doctrina viri per pacienciam eius cognoscitur, et gloria eius est iniqua pretergredi." Et alibi, "Qui paciens est, multa gubernatur prudentia: quia autem impaciens, exaltabit stultitiam suam." Et alibi, "Vir iracundus provocatrix: qui paciens est, mitigat suscitatas." Et iterum, "Qui impaciens est, sustinebit dampnum, et cum rapuerit, aliud apponet."

Per impacienciam namque immiset se quis quandoque rei ad se non pertinenti, quod est culpa simul et stultitia; quare regula iuris dicit: "Culpa est immiscere rei ad se non pertinenti." Nam et Salomon in Proverbiis dixit, "Sicut qui apprehendit auribus canem, sic qui transit et impaciens commiscetur rixae alterius." Unde idem dixit, "Melior est paciens viro forti, et qui dominatur animo suo, expugnator est urbium." Licet alius sapiens dixit, "Veterem paciendo iniuriam, invitas novam." Et alius dixit, "Paciendo multo venient, que nequeas pati." Et diffinitur paciencia hic modo: "Paciencia virtus contumeliarum et omnis adversitatis inpectus equanimiter portans;" vel "Paciencia est remedium iniuriarum," ut in Moraliu Dogmate continetur, vel brevius: Paciencia est equanimis tollerantia illatorum. Et nota quod paciencia est species fortitudinis.

[Caput XIV.]

De fortitudine.

Que fortitudo habet in se species sex, videlicet: magnanimitatem, magnificentiam, securitatem, fidutiam, patientiam. Fortitudo est considerata periculorum susceptio et diuturna laborum perpensio.

Magnanimitas est et difficilium rationabilis et spontanea aggressio. Manificentia est preclarorum consumatio. Securitas est incommoditates imminentes vel rerum cohoate affines non formidare. Fidutia est certa spes animi perducendi ad finem rem coactam.

Patientiam supra descripta est. Constantia vero, ut et ibi dicitur, est stabilitas animi firma, et in bono proposito perseverans.

Habeas itaque simul cum patientia fortitudinem et omnes alias virtutes predictas que dicuntur species fortitudinis. Liberalitatem super tua dispensatione facias die noctuque opponas. Diffinitur autem liberalitas in Moralium Dogmate hoc modo:

[Caput XV.]

De liberalitate.

"Liberalitas est virtus animi benefactorum erogatrix, illam pro affectu benignitatem, pro effectu beneficentiam dicimus. Hec virtus tota in tribuendo consistit. Quam liberalitatem non habent avari qui semper volunt accipere et nichil dare." Unde reprehensus fuit Scevola per Martialem qui dixit,

Scevola tu cenas apud omnes, te prope nullus.

Alterius siccas pocula, nemo tuum.

Aut tu redde vices, aut desine velle vocari.

Dedecus est semper sumere nilque dare.

Indulgentiam vero et remissionem semper tecum portes. Simpliciter sempertuam amicam voces eamque semper tecum habere procures. Nam et leges eam amicam suam vocaverunt, et etiam Dominus homines simplices esse iussit dicens, "Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbe."

[Caput XVI.]

De pace.

Pax autem atque concordia tua iura pertractent, ita quod nichil cum scandalo vel bello exigas, si commode hoc fieri potest. "Pacem itaque cum hominibus habeas, cum vitiis bellum," ut quidam sapiens dixit. Nam et Apostolus in epistola ad Timotheum dixit, "Non coronabitur nisi qui legitime

certaverit."Ut igitur coronam et pacem habeas, cum vitiis te certare oportet, et maxime cum vitio impietatis. Impii enim pacem nullatenus habere possunt, Ysaia testante qui ait, "Impii quasi mare fervens, quod quiescere non potest, redundant fluctus eius in conculcationem et lutum. Non est pax, dixit Deus meus, impiis." Et si cum vitiis ita certaveris, legemque Dei dilexeris, pacem multam habebis, propheta testante qui ait, "Pax multa diligentibus legem tuam, et non est illis scandalum." Dei timorem rudibus preesse studeas, eosque Dei timorem instruas, fidem vero et speciem et caritate in pectore tuo semper habeas. De quibus satis supra tibi scribere curavi.

[Caput XVII.]

De constantia.

Contra levitatem et imbecilitatem animi constantiam viriliter opponas. De qua Tullius dixit, "Nichil est quod tam deceat, quam in omni re gerenda capiendoque consilio servare constantiam." Inde et Cato dixit,

Constans et lenis, ut res expostulat, esto:

Temporibus mores sapiens sine crimine mutat.

Que quidem constantia in Moraliū Dogmate ita diffinitur: "Constantia est stabilitas animi firma et in proposito perseverans."

[Caput XVIII.]

De prudentia.

Prudentia denique actionem tuam contemplationemque tuam et omnia dicta factaque tua disponat et regat atque gubernet. Nam ut ait Cassiodorus, "Superavit cuncta infatigabilis et expedita prudentia." Que prudentia sic describitur: "Prudentia est rerum bonarum et malarum utrarumque discretio," cum electione boni et fuga mali. Que quidem prudentia ad beatam vitam satis est, secundum Senecam epistolarum dicentem,

Qui prudens est, temperans est et constans est; qui inperturbatus est sine tristitia est; qui sine tristitia est beatus est: ergo prudens beatus est, et prudentia ab beatam vitam satis est.

Si vis ergo cum prudentia beate vivere, esto prudens, constans, et temperans, et inperturbatus, sine tristitia.

Et nota quod prudentia habet sub se species sex, scilicet: rationem, intellectum, providentiam, circumspectionem, cautionem, docilitatem. Quid sit ratio, supra diffinitum est. Intellectus est speculatio veri.

Providentia est presens notio futurorum pertractans eventum. Circumspectio est contrariorum vitiorum cautela. Cautio est discernere a virtutibus vitia speciem virtutum preferentia. Docilitas est virtus docendi imperitos.

Itaque si prudentiam habueris, etiam alias predictas virtutes que species prudentie dicuntur

tecum portabis. Et si vis prudentiam exercere, cum providentiain futura prospectum intende. Et que possunt contingere animo tuo cunctadisponere. Unde Cato dixit,

Prospice qui veniunt hos casus esse ferendos;

Nam levius ledit quicquid previdimus ante.

Et iterum,

Quod sequitur spectata quodque minet ante, videto.

Et alius dixit, "Iacula previsa minus feriunt." "Nichil itaque tibi subito sit, sed totum ante porripes." Nam ut Seneca De Formula Honestae Vitae dixit, "Qui providus est, non dicit 'non putavi hoc fieri'; quia non dubitat, sed expectat; non suspicatur, sed cavet." Et alibi in epistolis dixit, "Nichil autem ordinatum est quod precipiatur et properat providentiam." "Itaque tua," secundum Senecam,

futura provideat, praeterita recordetur, praesentia ordinet. Nam qui nichil de praeterito cogitat, perdit vitam; qui nichil de futuro praemeditatur, in omnia incautus incidit. Omnia proponas autem in animo tuo et mala futura et bona, ut illa sustinere possis: ita moderari.

Cuiusque facti causam require, et cum initia inveneris exitus cogitabis.

[Caput XIX.]

De initio.

Initium namque vehementer in inspicendum est sicut per leges: "Uniuscuiusque rei potentissima pars est principium." Et uniuscuiusque contractus initium spectandum est. Ita et in omnibus alijs negotijs diligenter circumspicienda sunt. Nam ut Salustius ait, "Omnia mala exempla orta sunt ex bonis initiis." Et quia ut dixit Ihesus Syrac dixit, "In omnibus bonis duplita mala invenies," prudenter et cum deliberato consilio in initia pertractabis. "Prudentis enim proprium est consilia examinare, et non cito credulitate ad falsum prolabi."

Nam si in bonis initiis periculum est propter duplicia mala, multo maius periculum in alijs tibi rebus male inceptis versatur. Nam ut in decretis legitur, "Vix bono peraguntur exitu quae malo sunt inchoata principio." Et sic etiam Pamphilus dixit,

Principium finemque simul prudentia spectat.

Rerum finis habet crimen et omne decus.

Verbi principium, finemque circumspice verbi,

Ut melius possis praemeditata loqui.

Et Seneca in epistolis dixit, "Facilius est initia vitiorum prohibere quam in petum regere." Et alibi, "Facilius est initia excludere quam admissa comprimere."

Nisi enim initia malorum comprimamus, mala crescunt et modum non servant. Quare idem Seneca dixit: "Nunquam perniciose servant modum: initia enim potestate nostra sunt: de eventu fortuna iudicat." Et Martialis Cocus dixit,

Spina recens et parva tibi, Sejanus, putanda,

Dum rudis et parva est culpa putanda tibi;

Firmat humi spinam robusta et plurima radix,

Mens assueta malo, firmus heret ei.

[Caput XX.]

De tristitia.

Circa prudentiam etiam illud nota quod si bene prudens fueris, tristitiam huius seculi ab animo tuo penitus fugabis. Nam Salomon ait, "Sicut tineae vestimento et vermis ligno, ita tristitia nocet hominis cordi." Et iterum, "Non contristabit iustum quicquid ei acciderit; impii autem replebuntur malo." Et Ihesus Sirac dixit, "Multos enim occidit tristitia, et non est utilitas in illa." Et alibi idem dixit, "Animus gaudens floridam vitam facit, spiritus tristis exicat ossa." Et Seneca in epistolis dixit, "Nichil est stultius quam famam captare tristitiae et lacrimas approbare;" "Nichil enim sapienti viro accidere potest, quod eum contristet: stat rectus sub quolibet pondere." Et alibi idem dixit, "Nulla res citius ad odium venit quam dolor; recens dolor libenter ad se consolatorem inducit, inveteratus vero deridetur, nec inmerito: aut enim simulatus est aut stultus." Et Pamphilus dixit,

Ut graviter doleat, non pertinet ad sapientem,
Cum dolor ad dominum premia nulla ferant.
Unde alibi idem dixit,
Stulte cur insanis, quid te dolor urget inanis?
Acquirat gemitus premia nulla tuus.
Temperet ergo tuum modus et prudentia fletum;
Terget lacrimas tuas; prospice quid facias.

Et etiam supradictis Seneca dixit, "Non affligitur sapiens liberorum vel amicorum amissione: enim animo fert illorum mortem quo suam expectat." "Malo enim, ut relinquant dolorem quam ab illo relinquant: et quam primum id facere desiste, quod, etiam si voles, diu facere non poteris." Unde quidam sapiens nuntiata sibi filii morte inquit, "Cum enim genui morituros civi."

Si ergo moriantur amici tui, non eos plorabis. Nam ut idem ait, "Nec sicci sint oculi amissionis amico nec fluant: lacrimandum est, et non plorandum." Servias itaque amicis tuis in vita sua, et eos repara, si potes. Nam ut idem ait, "Sanctius est amicum reparare quam flere." Et temperatus tamen fletus inter tristes non est prohibitus immo census, secundum beatum Paulum qui dixit in epistola prima ad Romanos, "Gaudete cum gaudentibus et flete cum flentibus," et cetera. Et etiam secundum Cassiodorum, "Piaculum quoddam est inter tristes velle gaudere." Et etiam Tullius De Amicitia dixit, "Proprium est animi bene constituti, et letari bonis rebus et dolere contrariis."

Ideo etiam repellere debes tristitiam huius seculi, quia ut beatus Paulus dixit in epistola secunda ad Corinthios, circa medium: "Seculi autem tristitiam mortem operatur. Quae enim secundum Deum est tristitia, penitentiam in salutem stabilem operatur." Et ideo illam a te repellere non debes, sed potius illam die noctuque studeas habere, quia postea "convertitur in gaudium," ut Dominus in evangelio dixit. Unde Salomon ait, "Cor sapientum ubi tristitia, et cor stultorum ubi letitia." Et iterum, "Melius est ire ad domum luctus quam ad domum convivii."

Prudentia vero acquisita iustitiam tanquam tibi necessariam semper ante oculos habeas, illam diligendo et usque ad mortem pro illa pugnando. De qua satis tibi supra dixi in titulo De Amore et Dilectione Rerum Incorporalium.

[Caput XXI.]

De verecundia.

Verecundia insuper tua facta dictaque decoret. Ait enim Salomon, "Ante grandinem preibit corruscatio; et ante verecundiam preibit gracia." Spes enim est salutis. Hominem obiurgat pudor certe quem non flectit, non frangit timor. Nam ut ait sapiens, "Ubi cumque pudor, ibi et fides." Et qui timet verecundiam, timet contumeliam; raro accipit iniuriam. Nam et alibi dixit, "Sine verecundia nichil rectum esse potest, nichilque honestum." Quare Seneca in epistolis dixit, "Verecundia bonum est in adolescente signum."

"Pudor vero dimissus numquam reintegratur," ut idem ait. Que verecundia et sic diffinitur: "Verecundia est in gestu et in verbo honestatem servare." Non tamen debet esse nimia verecundia. Nam ut ait quidam philosophus, "Tectum ingenie debilitat verecundia, parva confirmat." Et nota quod si vitii spectus tuum purgaveris et illud predictis virtutibus aliisque undique armaveris, facillime poteris de activa vita ad contemplativam transire, et spiritu ambulando amorem presentis vite quos illaqueatos tenet contempnere.

[Caput XXII.]

De amore vite contempnendo.

Nam ut in Contemptu Mundi legitur,

Fallitur insciens vite presentis amore.
Sed sapiens novit, quantum sit plena dolore.
Quidquid formosum mundus gerit aut pretiosum,
Floris habet morem, cui dat natura calorem.
Mox ut siccatur, totus color annihilatur.
Postea nec florem monstrant, nec spirat odorem.
Regia maiestas, omnis terena potestas,
Prosperitas rerum, series longinqua dierum
Transiet absque mora, cum mortis veniet hora.

Quicquid ergo facies referas ad mortem. Nam ut Seneca in epistolis dixit, "Nichil eque produerit tibi ad temperantiam omnium rerum quam frequens cogitatio brevis evi." Operare igitur pro futuro seculo quasi minime sis moriturus, et pro presenti quasi semper victurus. Ut quidam philosophus dixit, "Non ergo ponas spem in longa vita, ne male vivas." Nam ut ait Seneca, "Male vivit qui semper vivere putat." Et Cato dixit,

Tempora longa tibi noli promittere vite:
Quocumque ingredieris, mors sequitur umbram.

Et alius dixit, "Non vivit, cui nichil in mente est, nisi ut vivat." Et quidam philosophus dixit, "Omnis itaque dies velud ultimus ordinandus est."

Et si forte spem posueris in longa vita, recordare frequenter, quod Seneca dixit, "In longa vita pulvis et lutum et pluvia." Sic in longa vita multa sunt incommoda. Et recordare etiam omnia mundana transitoria fore atque caduca. Dicitur enim in Mundi Contemptu,

Mundi quid sit honor cur nunc tibi scribere conor?

Nosti quippe satis quia nil habet utilitatis.

Predia terrarum, possessio divitiarum,

Fabrica murorum, grandis structura domorum,

Gratia mensarum cum delitiis epularum,

Insignesque thori, cuppe siphique decori,

Resplendens vestis, que moribus obstat honestis,

Grex armentorum, spatios cultus agrorum,

Fertile vinetum, diversa vite repletum,

Gloria natorum, dilectio dulcis eorum,

Cuncta relinquitur, nec post hoc invenientur.

Quod breviter durat quis prudens querere curat?

Non metuens hominem, faciet mors aspera finem

Rebus mundanis, mendacibus et male sanis.

In mentem etiam habeas quod dici consuevit, "Omnia transibunt: nos ibimus, ibitis, ibunt."
"Omne quod est genitum, tendit ad interitum." Omnia pretereunt propter amare Deum.

Predictis itaque pensatis sapienterque cognitis, Salomon reputavit omniaque sub sole sunt vanitatem et afflictionem spiritus, et nichil sub sole manere, dicens:

Magnificavi opera mea, edificavi mihi domos, plantavi vineas; feci ortos et pomeria, conseravi ea cuncti generis arboribus; extruxi mihi piscinas aquarum, ut irrigarem silvas lignorum germinantium, possedi servos et ancillas, multamque familiam habui, armenta quoque, et magnos ovium greges, ultra omnes qui ante me fuerunt in Ierusalem; coacervavi mihi argentum et aurum, et substantias regum et provinciarum; feci mihi cantores et cantatrices, et delicias filiorum hominum, sciphos, et urceos in ministerio ad vina fundenda; et supergressus sum opibus omnes qui ante me fuerunt: sapientia quoque perseveravit mecum. Et omnia que desideraverunt oculi non negavi eis, prohibui cor meum qui omni voluntate frueretur, et oblectaret se in hiis que paraveram; et hanc ratus sum partem meam si uterer labore meo. Cumque me convertissem ad universa opera que fecerunt manus mee, et ad labores in quibus frustra inundaveram, vidi in omnibus hiis vanitatem et afflictionem animi, et nichil manere sub sole.

Si ergo Salomon tam sapiens et qui ferre omnia bona quecumque excogitari possunt habuit, et ea pro nichilo reputavit, nos alii miseri homines qui ferre nulla habuimus ea que ipsa cum labore acquirimus, cum timore retinemus, cum tormento amittimus, quare in hiis inheremus et pro illis Deum creatorem nostrum relinquimus, simulque vitam amittimus eternam?

[Caput XXIII.]

De conversione ad Dominum.

Non itaque tardes converti ad Dominum, nec differas de die in diem. Nam ut quidam philosophus dixit, "Si gravatus fueris aliquo modo et facile possis liberari, non expectes, quia dum expectabis liberari facilius, gravaberis amplius." Et etiam Ihesus filius Sirac dixit, "Nescit homo

finem suum; sed sicut pisces capiuntur amo, et sicut aves comprehenduntur laqueo, sic capiuntur homines in tempore." Nam ut Marcialis dixit,

Vivendi recte fatuus procrastinat horam,
Castrina, cras semper dat mihi, numquam hodie.
Castrina lux accepta tibi, dum crastina lux est,
Dum venit, et nondum est; incipit esse, doles.
Das causas, tunc cras alius promittis, et ecce
Dum cras multiplicas, tempus et hora fugit.

Et licet in iudicando et in consiliis et in ira mora sit valde utilis, ut supra dictum est, in conversione tamen ad Dominum est mora multum periculosa et etiam quando mortifera. Et potest dici ut Ovidius epistolarum dixit,

Quaecumque equor habet, quaecumque pericula tellus,
Tam longe cause suspicor esse more.

Nec credas aliquem in monasterio, vel in aliis religiosis locis tantummodo posse salvari vel Deo servire; non enim religio est tam in loco terreno quam in hominis corde. Nam cum Deus sit ubique, potest quilibet Deo servire. Quare Marcialis cuidam suo amico qui vocabatur Iovianus et qui causa serviendi Deo sepe mutabat loca dixit,

Cur adeo gaudes motu, Ioviane, locali
Tam sepe sallis an levis es?
Signat enim motum mentis mutatio tanta,
Quod non concordet, nec tibi convenias.
Pondus habe, stabis; sub pondere gleba quiescit,
Diripitur pulvis pro levitate sua.
Nec natura loci tibi recte iuvare donat,
Sed mens discreta propositique tenax.

Inde etiam Seneca epistolarum dixit, "Non convalescit planeta, quae sepe transfertur." Et alibi, "Non multum ad tranquillitatem locus confert: animus est, qui sibi commendat omnia."

Queres enim sive tranquillitas sive quieto animo esse non potest. Unde idem dixit, "Nulla placida est quies, nisi quam ratio composuit." Nam "Interdum quies inquieta est;" nec est tranquillitas in ocio inconcusso iacere. Et alibi idem dixit, "Quid prodest mare traicere et urbes mutares et vitia non mutantur." Et etiam quidam alius philosophus dixit, "Bene vivere omnino locum potes, nisi te ipsum destituas." Non ergo destituere vel delinquere debes, sed animum et cor tuum et mentem tuam predictis virtutibus ornare, et non solum cor amandum est, sed etiam corpus tecum. Ait enim Apostolus in epistola ad Ephesios circa finem,

State succinti lumbos vestros in veritate, et induiti lorice iustitiae, et calciate pedes in preparatione Evangelii pacis: in omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia nequissimi tela extinguere: et galleas salutis assumite: et gladium spiritus quod est verbum Dei.

Et non solum armis predictis est corpus amandum, sed etiam necessariis vestibus ornate induendum, et non negligendum, ne forte mens male composita videatur. Dixit enim Seneca, "Malus apparatus exterior male compositae mentis nuntius est." Ornatus autem sive cultus corporis modum non excedat. Ait enim Ovidius epistolarum,

Sint procul a nobis iuvenes ut femina compta!
Fine coli modico forma virilis amat.

Inde etiam quidam sapiens dixit, "Quid est nequius aut turpius effeminato viro?" Componas ergo primum mentem tuam et tecum consistas, non vacillando et stabilitatem servando. Ait enim Seneca in epistolis, "Primum argumentum compositae mentis existimo posse consistere secumque

morari." Inde etiam Cato dixit,

Conveniet nulli, qui secum disidet ipse.

Postea vero cum bonis hominibus bene utaris, non solitarie vivendo, sed semper bonam societatem affectando. Nam ut idem Seneca dixit, "Non potest aliquid bonum esse nisi cum homine." Et alibi, "Nullius boni sine socio iocunda possessio est." Si enim bonum socium semper tecum habueris minus peccabis. Nam ut idem dixit, "Magna pars peccatorum tollitur, si peccatur i testis assistat." Tu ergo cum peccare cupis, recordare quod Deus cum celesticuria te videt, tuique peccati testis et iudex est affuturus. Et etiam Ysoppus dixit,

Sic adeo noli tibi met confidere soli;

Cui libet ipse pari contempseris ut sociari.

Et Salomon dixit,

Melius est duo simul esse quam unum; habent enim emolumentum societatis. Si unus ceciderit, ab altero fulciatur. Ve soli, quia cum ceciderit, non habet sublevantem. Et si dormierint duo, fovebantur mutuo; unus quomodo calefiat? Et si quispiam prevaluerit contra unum, duo resistent ei; funiculus triplex difficile rumpitur.

Et Martialis quasi idem perversus dixit,

Emule, ve soli! quia dum cadit ipse, levantem

Non habet, in se ipso spem sibi composuit.

Federa dum contempnit, dum spernit habere sodalem,

Perficit, ut sese nemo iuvare velit.

Cum socio socius partitur pondera furti,

Propria partitur vera fides socii.

Nescit amor vehemens, ad queque pericula rumpi,

Nec funis triplex rumpitur ex facili.

Forte quidem velles socium reperire fidelem,

Sed pravi mores zelus et ira negant.

[Caput XXIV.]

De vita activa et contemplativa.

Conversione ante ad Dominum a te facta, poteris de duabus viis unam eligere, videlicet activam vel contemplativam vitam, de quibus homines multa cogitando pluresque valde dubitant quam eligere velint. Sed Tullius de activa vita dixit, "Fructuosior autem hominum generi, et ad caritatem amplitudinemque aptior est vita eorum, qui se ad rem publicam et ad magnas res gerendas accommodaverunt. Et iterum de eadem Tullius dixit,

Magis est secundum naturam pro omnibus generibus, si fieri potest, conservandis aut iuvandis maximos labores molestiasque suscipere, quam vivere in solitudine non modo sine ullis molestiis, sed etiam maximis voluptatibus abundare, et omnibus copiis, ut excellas alios pulcritudine et iuribus. Quocirca optimo et splendidissimo quisque ingenio longe illam vitam huic anteponit. Ex quo efficitur hominem nature obedientem homini nocere non posse.

Nam et alibi scriptum est, "Nichil est tam naturale quam consortem nature iuvare."

De vita autem contemplativa, que otiosa sive tranquilla dicitur, idem Tullius dixit,

Multi autem et sunt et fuerunt, qui eam, quam dico, tranquillitatem expetentes a negotiis publicis se removerunt, ad otiumque perfugerunt; in hiis et nobilissimi philosophi longique principes et quidam homines severi et graves nec populi nec principum mores ferre potuerunt,

vixeruntque nonnulli in agris delectati re familiari sua, et eorum quidam contentisuo et parvo. Neutrorum contempnenda sententia est, sed faciliior et tutioraliis gravis aut molesta vita est otiosorum.

Unde Ihesus Sirac dixit, "Filij, ne in multis sint actus tui." "Nec ventileste in omnem ventum." Nec omnis aura moveat te. Et Dominus in evangeliodixit Marthe que in actu erat et satagebat circa frequens ministerium, "Martha, Martha, sollicita es, et turbaris erga plurima. Porro unum est necessarium. Maria optimam partem elegit, que non auferretur ab ea." Quod ideo dixit, quia in contemplatione erat circa pedes Deum et audiebat verbum Ihesus. Et Apostolus dixit, "Nemo militans Deo implicat se secularibus negotiis." Et ideo dixit quidam philosophus, "Qui vult mundum relinquere, videat ne aliquid teneat quod sit illius partium, quoniam tantumdem valeret, ac si paleis ignem extingueret." Quare alius philosophus dixit, "Fide firmiter militaveris, omnia tibi erunt prospera quocumque ieris." Et quidam alius dixit, "Vende hoc seculum pro futuro et utrumque lucrabis." "Seculum enim hoc quasi pons instabilis: cuius introitus est matris uterus, et eiusdem mors erit exitus," ut alius philosophus dixit. Et ideo ait, "Quis potest in hoc seculo cum mutabile sit aliquid stabile habere, vel quis potest in hac vita aliquid durabile cum sint omnia transitoria habere?"

Hec tibi, fili karissime, de amore et dilectione Dei et proximi et aliarum rerum et de forma vite breviter et summatim scribere curavi, non tamen ad plenum propter parvitatem mee scientie. Verum quia ut ait lex, "Qui non subtiliter factum tantum dat laudabilior est quam prius invenit." Tu invocato Dei omnipotentis nomine ex ingenio ab eo tibi prestito hoc opusculum emendabis et augere studebis, et cum dederit tibi gratiam vitam mutabis, et vitia et peccata ita vinces, atque fugabis, ut merito Vincentius valeas nuncupari. Viriliter ergo age confortetur cor tuum et sustine Dominum et ad regnum celorum satage pervenire. Ad quod ille nos conducat qui sine fine vivit et regnat. Amen.

Explicit liber de amore et dilectione Dei et proximi et aliarum rerum et de forma vite, quem Albertanus causidicus Brixienensis de hora Sancte Agathe compilavit ac scripsit, cum esset in carcere domini imperatoris Frederici in civitate Cremone. In quo positus fuit cum esset capitaneus Gavardi ad defendendum ipsum ad utilitatem communis Brixie, anno Domini millesimo ducentesimo trigessimo octavo, de mense Augusto in die Sancti Alexandro, quo obsidebatur civitas Brixie per eundem imperatorem indictione. Rubrica.